

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
ÖRGÜT YAPISI VE İŞLEVLERİ
(State Planning Organization
Organizational Structure and Functions)

Yüksek Lisans Tezi

Kübra KURDOĞLU

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Gönül OĞUZ

GİRESUN-2015

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Kübra Kurdoğlu'nun "Devlet Planlama Teşkilatı, Örgüt Yapısı ve İşlevleri" başlıklı tezini incelemiş olup aday tarihinde, saat.....da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı,	Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)			
Üye			
Üye			

ONAY

...../...../2015

Doç. Dr. Sedat MADEN

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Devlet Planlama Teşkilatı, Örgüt Yapısı ve İşlevleri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18 Mayıs 2015

Kübra KURDOĞLU

ÖNSÖZ

Türkiye Kurtuluş Savaşının ardından ulusal bağımsızlığını tamamlamış, ancak ulusal bağımsızlığın ekonomik zaferlerle de taçlanması gerekliliği doğmuştur. Bu noktada Türkiye ilk sanayi planları ile planlı kalkınma serüvenine başlamıştır. 27 Mayıs 1960 sonrası süreçte ise planlı kalkınma kurumsal ve anayasal bir nitelik kazanmıştır. Çalışmaya dünyada planlama deneyiminde ön plana çıkan ülkelerin incelenmesi ile başlamıştır. Türkiye'nin planlama serüvenini, ilk planlama deneyimleri olan sanayi planlarından itibaren günümüze kadar ele almıştır. Türkiye'nin planlama faaliyetlerinin başlaması, DPT'nin kurulması süreci, dünyada ve ülkemizde gelişen olayların, planlama ve planlama kurumu üzerinde meydana getirdiği etkinin araştırılmasına çalışılmıştır. DPT'nin kuruluşundan günümüze kadar örgüt yapısı ve işlevlerinde meydana gelen değişim ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada aynı zamanda birinci kalkınma planından başlanarak son kalkınma planı olan onuncu plana kadar olan planlama faaliyetleri ele alınmıştır. Planlarda hedeflenen değerler ve gerçekleşme oranları belirtilmiş, planlara ne ölçüde ulaşıldığı saptanmaya çalışılmıştır.

T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezimi olan “Devlet Planlama Teşkilatı, Örgüt Yapısı ve İşlevleri” konusunu incelemiş bulunmaktayım. Tezimin tüm eksikleri ve hataları bana ait olup, Türkiye'nin planlama faaliyetlerini ve Devlet Planlama Teşkilatını öğrenmek isteyenlere ışık tutacağını inanıyorum.

ÖZET

Çalışmanın ilk bölümünde, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere planlamanın dünyada gelişimi ve dönüşümü incelenmiştir. Sonraki bölümde ise, planlamanın Türkiye'deki gelişimine değinilmiştir. İlk sanayi planlarından başlanarak, onuncu planda dahil, bugüne kadar yapılan tüm planlar çalışmada incelenmiştir. Türkiye'de planlama örgütü olan DPT, 30 Eylül 1960 tarihinde, 91 Sayılı Yasa ile anayasal bir örgüt olarak kurulmuştur. DPT devletin ekonomiye müdahalesini planlar temelinde sağlama amacı ile kurulmuştur. Ancak 24 Ocak Kararları ile başlayan süreçte, DPT bir sürü değişikliğe uğramıştır. Çalışma, DPT'nin kuruluşundan günümüze, örgütsel yapısı ve işlevleri açısından geçirdiği değişimi konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Planlama, DPT, Sosyalizm, Kapitalizm, Kalkınma, Neoliberalizm

ABSTRACT

In the first part of the study, the Soviet Union and especially China examined the development and transformation planning in the World. In the next chapter, to the development of planning in Turkey are discussed. Starting from the initial industry plan, included in the tenth plan, all plans has been investigated in studies to date. Planning organization in Turkey, which is DPT, On 30 September 1960, 91 with the law, the as a constitutional organization was founded. However, during the period that begins with the January 24 decisions, DPT has changed a lot. This study, the DPT's to the present day from the establishment, it follows the change in organizational structure and function.

Keywords: Planning, DPT, Socialism, Capitalism, Development, Neoliberalism,

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	VII
TABLOLAR LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Denenceleri (Hipotezleri) ve Amaçları	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi	2
1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları	2
1.5. İşlevsel Kavram Tanımları.....	2
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	2
İKİNCİ KESİM: DEVLET PLANLAMA TEŞKİATI'NIN TANITILMASI.....	4
2. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	4
1. Türkçe Kaynaklar	4
3. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATININ TARİHİ.....	6
3.1.Dünyada İktisadi Planlamanın Tarihi.....	6
3.1.1. Batı'da Planlama ve Teknikler	8
3.1.2. Sovyet Kalkınma ve Planlaması	10
3.1.2.1. Savaş Komünizmi (1918-1920) Dönemi	10
3.1.2.2. NEP (Yeni Ekonomik Politika) Dönemi(1921-1928)	11
3.1.2.3. Beş Yıllık Planlar Dönemi	15
3.1.2.4. 1957 Reform Hareketi.....	17
3.1.2.5. Gorbaçov'un Reform Programı	20
3.1.3. Çin Halk Cumhuriyetinin Kalkınma Stratejileri ve Planlaması	23
3.1.3.1. 1949-1958 Sosyalizmin Oluşturulma Dönemi.....	24

3.1.3.2. 1958-1960 Büyük Sıçrama ve Bunalım.....	26
3.1.3.3. 1961-1965 İyileşme Ve Yeniden Düzenleme.....	27
3.1.3.4. 1966-1969 Kültür Devrimi.....	27
3.1.3.5. 1970-1977 Yeniden Düzenleme Ve Bunalım.....	29
3.1.3.6. 1978 Sonrası Ekonomide Reform Programı	30
3.2. Türkiye’de Öncü İktisadi Planlama:1930-1960	33
3.2.1. Erken Planlama Deneyimleri(1930-1940’lı Yıllar).....	33
3.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938).....	36
3.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	39
3.2.1.3. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve 1947 Kalkınma Planı (Vaner Planı)	40
3.2.2. Planlı Döneme Geçiş Süreci(1950-1960 Dönemi)	46
3.3.Devlet Planlama Teşkilatı’nın Tarihi	47
3.3.1. 1960-1962 Dönemi (Kuruluş).....	47
3.3.2.1962-1967 Dönemi	53
3.3.3. 1967-1971 Dönemi(Özal’ın Planlaması)	55
3.3.4. 1971-1979 Dönemi (Kaybolan Yıllar)	56
3.3.5. 1979-1984 Dönemi (Ekonomik Liberalizmde Planlama).....	58
3.3.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları.....	60
3.3.5.2. 1980 Sonrası DPT’nin İşlevinin Yeniden Tanımlanması.....	63
3.3.6. 1984-2014 Planlama Anlayışının Dönüşümü ve Planlamanın Gözden Düşüşü.....	67
3.3.7. 2011 Sonrası, 641 sayılı KHK ve DPT’de Yapısal Dönüşüm.....	76
3.4.Devlet Planlama Teşkilatına Bağlı Kurumlar	81
3.4.1.Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK)	81
3.4.2. Güney Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP).....	83
3.4.3.Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (KOP)	84
3.4.4.Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DAP)	85
3.4.5.Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DOKAP)	86
3.3.6.Kalkınma Ajansları.....	87
3.5. Devlet Planlama Teşkilatı'na Bağlı Kurullar	87
3.5.1. Yüksek Planlama Kurulu	87
3.5.2. Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu	88

3.5.3. Ekonomik ve Sosyal Konsey Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi	89
3.5.4. Özel İhtisas Komisyonları	90
ÜÇÜNCÜ KESİM: DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, ÖRGÜT YAPISI VE İŞLEVLERİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER.....	92
4. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN VAROLAN FAALİYET DURUMU	92
4.1. Devlet Planlama Teşkilatının Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından Dokuzuncu Plana Kadar Uyguladığı Planlama İşlemleri.....	92
4.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967)	92
4.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972)	97
4.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977)	99
4.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)	103
4.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)	106
4.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)	109
4.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000).....	112
4.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005).....	117
4.1.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007-2013)	120
4.1.9.1. Orta Vadeli Program	123
i. Orta Vadeli Program(2006-2008).....	124
ii. Orta Vadeli Program(2007-2009)	125
iii. Orta Vadeli Program(2008-2010)	125
iv. Orta Vadeli Program(2009-2011)	125
v. Orta Vadeli Program(2010-2012)	126
vi. Orta Vadeli Program(2011-2013)	126
vii. Orta Vadeli Program(2012-2014)	127
viii. Orta Vadeli Program(2013-2015)	128
ix. Orta Vadeli Program(2014-2016)	128
x. Orta Vadeli Program(2015-2017)	129
4.2. Onuncu Planda Uygulanan Planlama İşlemleri(2014-2018)	129
5. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN EKONOMİK VE SİYASAL ÖNEMİ VE SORUNLARI ...	142
5.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik ve Siyasal Önemi	142
5.1.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik Alanda Önemi	142
5.1.2. Devlet Planlama Teşkilatının Siyasal Alanda Önemi	143

5.2. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik ve Siyasal Sorunları	144
5.2.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik Alanda Sorunları	144
5.2.2. Devlet Planlama Teşkilatının Siyasal Alanda Sorunları.....	145
6.DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN ÖRGÜT YAPISININ VE İŞLEVLERİNİN GÜNÜMÜZ KOŞULLARINA UYGUN DURUMA GETİRİLMESİ İÇİN ÖNERİLER	148
6.1.Devlet Planlama Teşkilatının Olması gereken Örgüt Yapısı	148
6.2.Devlet Planlama Teşkilatının Olması Gereken İşlevleri.....	150
DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME	154
7. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	154
7.1. Bulgular Ve Öneriler	154
7.2. Genel Sonuç	158
KAYNAKÇA	161

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu(Daha Sonra Avrupa Birliği)
Akt	: Aktaran
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BBKYP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BM	: Birleşmiş Milletler
BŞBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	: Cumhuriyet Halk Fırkası
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DB	: Dünya Bankası
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİT	: Devlet İktisadi Teşekkülleri
DKP	: Dokuzuncu Kalkınma Planı
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslar Arası Para Fonu
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYSYP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İPD	: İktisadi Planlama Dairesi
KB	: Kalkınma Bakanlığı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
KOP	: Konya Ovası Projesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTA	: Maden Tetkik Ve Arama Enstitüsü
NEP	: Yeni Ekonomik Politika
OECC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

OECD	: İktisadi İşbirliği Ve Gelişme Teşkilatı
OKP	: Onuncu Kalkınma Planı
OVP	: Orta Vadeli Program
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonları
ÖUKP	: Ön Ulusal Kalkınma Planı
SBYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜBYSP	: Üçüncü Beş Yıllık Sanayi Planı
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
vd	: ve diğerleri
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YBYKP	: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu
YUP	: Yapısal Uyum Programları

TABLolar LİSTESİ

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : DPT'nin Kuruluş Şeması

- Tablo 1** : SSCB’de Sinai Üretimin Gelişimi (Yüzde olarak)
- Tablo 2** : 1930-39 Yılları Arasında Dış Ticaret Açıkları
- Tablo 3** : Milli Gelir (1947 Temmuz Fiyatları ile)
- Tablo 4** : 1948 Fiyatları ile Türkiye Milli Geliri
- Tablo 5** : BBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler
- Tablo 6** : Birinci Planda Yıllık Sektörel Büyüme Hızları (Sabit fiyatlarla)
- Tablo 7** : Birinci Planda Sektörlerin Yurtiçi Gelirler İçindeki Payı (Sabit fiyatlarla)
- Tablo 8** : İBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler
- Tablo 9** : ÜBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler
- Tablo 10** : İlk Üç Plan Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Sektörel Büyüme Hızları ve GSMH içindeki payları(%)
- Tablo 11** : BşBYKP'nın da Bazı Değerlerdeki Hedefler ve Gerçekleşme Oranları(%)
- Tablo 12** : Ekonomik göstergelerin Gelişimi(1963-1990)
- Tablo 13** : Temel Ekonomik Göstergeler (1993-1999)
- Tablo 14** : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Ekonomik Durum
- Tablo 15** : YBYKP Döneminde Bazı İktisadi Değerler
- Tablo 16** : SBYKP Döneminde Gerçekleşen Büyüme Oranları
- Tablo 17** : Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)
- Tablo 18** : SBYKP Döneminde Gerçekleşen İşsizlik ve Enflasyon Oranları
- Tablo 19** : Dokuzuncu Plan Döneminde Gerçekleşen İşsizlik ve Enflasyon oranları
- Tablo 20** : Dokuzuncu Plan Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret Oranları
- Tablo 21** : Seçilmiş Bazı Göstergelerde Dokuzuncu Ve Onuncu Plan Karşılaştırması

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Türkiye 2. dünya savaşından sonra savaş sıkıntılarının atılması ve dış yardımın artması ile dinamik bir döneme girmiştir. Bu dönemde milli gelirdeki artış tarımsal üretimden kaynaklanmaktadır. Fakat ilerleyen zamanda artan enflasyon ve dış ödemeler açığı ekonominin dengeden çıkmasına neden olmuştur. 1950'li yılların sonuna doğru ekonomi ancak günden güne alınan geçici tedbirler ile ayakta kalan dengesiz ve güçsüz bir duruma düşmüştür. Bu sıkıntılar 4 ağustos 1958 de oldukça sıkı bir istikrar politikasına gidilmesine neden oldu. Ancak bu istikrar politikalarının sonuçları alınamadan 27 Mayıs 1960 ihtilali oldu. Bu gelişmelerden sonra, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak için 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), kuruldu. DPT devletin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarının belirlenmesinde hükümete danışmanlık yapmakta ve bu amaçları gerçekleştirmek için kalkınma planları ve yıllık planlar hazırlamaktadır. Bu araştırmada Devlet Planlama Teşkilatı 'nın örgüt yapısı ve işlevleri konusu ele alınacaktır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri (Hipotezleri) ve Amaçları

Araştırmanın denencesi şudur: Türkiye'de ve dünyada kalkınma örgütleri ve kalkınma planları incelenerek planlı kalkınma hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığının saptanması ve buradan hareketle DPT'nin kalkınma sürecinde etkisinin araştırılması. Aynı zamanda DPT'nin kalkınma sürecinde etkinliğinin artırılması adına ekonomik ve siyasal alandaki sorunlarına değinilerek, çözüm önerileri sunulmasıdır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları

Bilgi toplama yöntemleri kütüphane ve internet araştırmaları şeklinde-dir.

1.5. İşlevsel Kavram Tanımları

Bu araştırmada kullanılan bütün adlandırmalar ve kavramlar genel(sözlük) anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu nedenle “işlevsel kavram” tanımı yapmaya gerek görülmemiştir.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma 4 kesimden ve birbirini kesintisiz izleyen 8 bölümden oluşmaktadır.

Birinci Kesim, bir bölümden oluşmaktadır ve araştırmanın yöntemiyle ilgili bilgileri sunmaktadır.

İkinci Kesim, 2 bölümden (2. ve 3. Bölümlerden) oluşmaktadır ve araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmaları ve teze çerçeve oluşturacak bilgileri sunmaktadır.

Üçüncü Kesim, 4 bölümden (4., 5. ve 6. Bölümlerden) oluşmaktadır. Bu kesim, araştırmanın katkılarını (ana tezini) sunmaktadır. 4. bölümde Devlet Planlama Teşkilatı'nın var olan faaliyet durumu ve BBKP'dan DBKP'na kadar uyguladığı planlama işlemleri anlatılmakta. 5. bölümde Devlet Planlama Teşkilatı'nın ekonomik ve siyasal önemi ve sorunlarına, 6. Bölümde ise var olan sorunlara ve faaliyetlere çözüm önerileri sunulmakla birlikte aynı bölümde olması gereken örgüt yapısı ve olması gereken işlevler konusuna değinilmiştir.

Dördüncü Kesim ise bir bölümden (7. Bölümden) oluşmaktadır ve araştırmanın **bulgularını, bulgular için önerilerini, katkının özetini, genel sonucu ve yeni araştırma konusu önerilerini** sunmaktadır.

İKİNCİ KESİM: DEVLET PLANLAMA TEŞKİATİ'NİN TANITILMASI

2. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

1. Türkçe Kaynaklar

Araştırma esnasında yararlanılan Türkçe Kaynaklardan seçilmiş örnekler aşağıda sunulmuştur.

TÜRKCAN, Ergun, (2010), "Türkiye'de Planlamanın Yükselişi Ve Çöküşü 1960-1980" , Basım Bilgi Yayın. Bu çalışma, ilk Türk plancıları tarafından, yine ilk plancılardan olan Atilla Sönmez'i anmak amacıyla yazılan hem de DPT'nin fazla bilinmeyen kuruluş hikayesini anlatmaktadır.

KANSU, Günal, (2004), "Planlı Yıllar Anılarla DPT'nin Öyküsü", Mas Matbaası. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yapısını kuruluşunu anılarla anlatırken, bir yandan da Türkiye'nin kalkınma deneyimini uluslararası bir perspektiften değerlendiren bir çalışma.

TÜREL, Oktar, (1981), "ODTÜ Gelişme Dergisi 1981 Özel Sayısı, (1981)", Bu çalışma 'Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980' seminerindeki planlama ile ilgili çalışmaları içermektedir.

AKÇAY, Ümit, (2007), "Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama Deneyimi ve DPT'nin Dönüşümü". Çalışmada sermaye birikim süreci temelinde ve DPT'nin kurum tarihi çerçevesinde "Planlı Kalkınma" kavram ve pratiğinin Türkiye'de kapitalist toplumsal ilişkilerinin gelişim sürecindeki yerini ve işlevini yeniden yorumlamaktadır. Bunu yaparken de çalışmanın alt metninde, devletin sermaye birikim sürecindeki yeri ve işlevinin ne olduğu, Türkiye'de yaygın bir şekilde kullanılan "güçlü devlet geleneği" tezinin sınırları ve Kemalist çevrelerin farklı dönemlerde ısrarla vurguladıkları "devletçiliğin" kapsamı ve amacının ne olduğu sorularının cevaplarına dair ipuçları içermektedir.

MIHÇIOĞLU, Cemal (1983), "Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri" adlı makalesinde, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından planlı

ekonomiye geçişin ilk adımı olarak kabul edilen ve kendisinin de bizzat katılmış olduğu DPT'nin kuruluş çalışmaları hakkında ilk ağızdan önemli bilgiler vermektedir.

MIHÇIOĞLU, Cemal (1988), "Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine" adını taşıyan ikinci makalesinde ise, planlı ekonomiye geçiş çalışmalarını 27 Mayıs 1960 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı bölümde ele alan Mihçioğlu, 27 Mayıs 1960 öncesinde "plansızlıkla suçlanan" Demokrat Parti'nin yaptığı çalışmalar ve bu çalışmalar neticesinde kurulması düşünülen örgüt hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

SEZER, Seriya (1999), "Devletçilikten Özelleştirme ve Türkiye'de Planlama" Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde planlama ayrıntılı olarak ele alınmış, ikinci bölümde ise DPT'ye odaklanılmış, DPT'nin 1960 yılında hangi beklentilerle kurulduğu saptanmakta ve bu olgulardan yola çıkarak DPT'nin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği süreç iki ana dönem 1960-1980 dönemi ve 1980 sonrası olarak incelenmektedir. Üçüncü bölüm ise Türkiye'de Ulusal Planlama uygulamasını ve bu alandaki değişmeyi konu almıştır.

ASLAN, Onur Ender (1998), "Devlet Planlama Teşkilatı 1980 Sonrası Dönüşüm" Amme İdare Dergisi. DPT'nin 1980 sonrası dönüşümüne ışık tutan bir çalışmadır. 1980 sonrası dönemde özellikle KHK'ler ile yapısı değiştirilen kurumun, işlevlerinde, örgüt yapısında, uzmanlık kariyerinde ve Yüksek Planlama Kurulu'nda meydana gelen değişmeler yer almaktadır.

SOYAK, Alkan (2006), "Ulusaldan Uluslar üstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi" Der Yayınları. Günümüzde uluslar üstü kurumların ulusal kurumların yerini almaya başlaması sonucu, ulus-devlet fonksiyonu yerini küresel politikalara bırakmaktadır. Türkiye içinde ulusal kalkınma planlaması giderek değer kaybetmektedir. Kitap kısaca bahsedilen bu iktisadi dönüşümleri ele almaktadır.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan (2008), "Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm" Ezgi Kitabevi. Kitap ekonomik sistemleri anlatmaktadır. Kapitalizm ile sosyalizmin mücadelesini anlatan kitapta iktisadi düşünceler tarihine de yer verilmiştir.

3. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATININ TARİHİ

3.1.Dünyada İktisadi Planlamanın Tarihi

Plan kavramına ilk defa Marx'ın Kapital adlı eserinde rastlanılmış ve Marx eserinde ekonominin düzenleyici ilkesinin piyasa yerine plan olması gerektiğini vurgulamıştır(Öztürk ve Aslanoğlu,1995, 21).

Planlı kalkınma fikri her ne kadar 2. Dünya Savaşı sonrası kabul görse de bu fikrin ilk çıkış tarihi 19. yüz yıla kadar uzanmaktadır. 1884 yılında Japonya'da otuz bölümden oluşan ve adı "Sanayileşmek İçin Tavsiyeler" olan belge hükümet tarafından kabul edilmiş ve bu belgeden sanayileşmenin sağlanması amaçlanmıştır (Bayram, 1994,12).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Almanların yürüttüğü planlı savaş ekonomisi planın ilk uygulamasıdır. Sovyet plancılarının Almanların bu stratejisini dikkatle izledikleri ve Almanların planlı savaş ekonomisinin Sovyet plancılara ilham kaynağı olduğu ifade edilmektedir(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 21).

Almanya'da 1914-1918 yıllarının kapsayan zaman aralığında ülke kaynaklarının seferber edilmesi için, Almanya Savaş Maddeleri Bakanlığı'nın planlama amacıyla yaptığı bir takım uygulamalar vardır. Yine 1919 yılında ABD'de Harvard Üniversitesi'nde bir Ekonomik Araştırma Komitesi kurulmuş ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasının yolları aranmıştır. İktisadi belirsizlik giderilmeye çalışılmış, bu çalışmalara 1923 yılında İtalya, Fransa ve İngiltere'de katılmıştır. (Bayram 1994,12-13).

1946 yılında, Sovyet planlaması ve İkinci Dünya savaşının ardında ABD'nin teknolojisi üstünlüğünü gören Jean Monnet, Fransa'da planlama çalışmalarının başlamasını sağlamıştır(Yenal, 2010, 511).

Karma ekonomide planlama¹ uygulamaları yapan bazı ülkelerde planlama faaliyetleri şöyledir; İspanya'da ülkede devlet bazı iktisadi kuruluşlara doğrudan ortak

¹ Karma ekonomik modeli Soyak(2006, 65)'de, Mevcut sosyo ekonomik düzende her hangi bir değişimi içermeksizin durgun bir ekonomiden çıkmaya yönelik, özel ve kamu kesiminin katılımı ile özel kesim için yol gösterici kamu için ise emredici nitelikteki planlama türüdür, şeklinde ifade etmiştir.

olmakla birlikte gerekli gördüğü zaman onları kurmaktadır. Etopya'da ise 1957 yılından bu yana beşer yıllık genel ve ekonomik kalkınma planları mevcuttur ve bu planlar ekonomik kamu kuruluşları ile karma girişimlerle ilgili ilke ve amaçları göstermenin yanında özel sektörün desteklenip denetlenmesini de kapsamaktadır. Yunanistan'da ise 1960 yılı itibarıyla beşer yıllık planlar uygulanmaya başlanmış, kamu özel sektörün yönelmediği alanlara yatırım yapmış ve sonrasında bunları özel sektöre devretmiştir. Yunan planlaması özel sektörün teşebbüs serbestliğine önem verir ve kamu demiryolu, PTT gibi ve özel sektörün girmediği alanlara yönelir.

Hindistan'da ise 1950 sonrası beş yıllık planlar uygulanmış ve planlar, yatırım tasarruf, üretim, tüketim, istihdam gibi konularda sayısal hedeflerin belirlenmesinde kullanılmıştır. Hindistan planlamasında planın hedefleri ile özel sektörün faaliyetleri ters düşmedikçe özel teşebbüs hareket özgürlüğüne sahiptir.

Pakistan'ın da planlama uyumaları vardır. Buna göre kamu teşebbüsleri kurulduktan sonra bunların yönetimi özel teşebbüse bırakılır. Özel teşebbüs ön plan çıkarılır. Portekiz, Şili, Güney Kore, Porto-Riko gibi ülkelerde planlama uygulamalarına sahiptirler. Kalkınmada özel girişimi artırmak için, özel kesimi destekleyici politikalar bu ülke planlarında mevcuttur. Yine bu ülke planlarında da özel kesimin ilgi göstermediği alanlara kamu yatırımlarının yapılması politikalar arasındadır (Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 28).

Merkezi düzeyde planlama² yapan ülkelere örnek olarak ise Macaristan, Polonya ve Sovyetler Birliği verilebilir. Macaristan'da ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için en önemli araç olarak planlama görülmüştür. İkinci dünya savaşı sonrası planlamaya başlayan Macaristan'da planlar yasa şeklindedir. Kamunun yönetimi plana uygun olarak yapılmaktadır. Polonya'da da ekonomik planlama oldukça önemlidir. Uzun dönemli planlar ve ekonomik programlar ekonominin tüm alanlarını kapsayacak şekilde hazırlanmakta ve uygulaması zorunlu olmaktadır (Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 34).

²² Merkezi planlamayı kullanan ülkelerde planlar bütün ekonomi ve ekonomik birimler için emredici niteliktedir. İktisadi sistemlerin hangi mallardan ne kadar ve hangi üretim yöntemlerini kullanarak üretecekleri merkezi planlamayı yönlendiren siyasi irade tarafından belirlenir (Soyak, 2006, 65).

Planlama, Beş Yıllık Plan gibi kavramlar uluslararası düşünceye ilk defa 1917'de yaşanan Sovyet Devrimi ile birlikte girmiş, dönemin dağının ekonomik faaliyetlerini bir araya toplamak ve faaliyetler arası bütünlüğü sağlamak için ilk plan tasarlanmıştır. İlk plandan amaçlanan gelecekteki tüketim için bugünkü üretimi kısma, sanayi malları üretimini artırma ve Batılı ülkeleri geçebilmektir. Bu amaca ulaşmak adına merkezi planlama mekanizmasını ve sosyal mülkiyeti araç olarak kullanma Sovyet planlamasının politikasıdır. 1928-1929 yıllarında başlatılan ilk plan "Dört Yılda Beş Yıllık Plan" adı ile zamanından önce uygulanmıştır. Yine bu dönemde Batı'da bazı farklı planlama çalışmaları olmuştur. İtalya'nın da bu döneme planlama düşüncesi olmuş, planın içeriğinde ise Akdeniz'de yeni bir Roma İmparatorluğunun kurulması fikri yer almıştır. Yine Nazi Almanya'sında da çıkış noktası olarak işsizlik sorununu çözme amaçlı ancak ikinci planla beraber silahlanmayı hedef alan planlama örnekleri mevcuttur. Nazi Almanya'sı özel sektöre planlamanın uygulandığı tek sanayileşmiş ülkedir(Soyak, 2006, 6).

Güney Kore'de planlama ile sanayileşen ülkelere örnek bir konumdadır. Türkiye ile nerdeyse aynı dönemde başlayan Kore planlaması savaştan çıkan ve yıkılıp yok olmuş bir ülke görünümü veren Kore'nin sanayileşmesi oldukça zordu. Ancak Türkiye liberal döneme girerken Kore dünyanın az sayıdaki sanayi ülkelerinden birisi durumunda bulunuyordu. Kore'nin planlı yolla sanayileşmesi Türk planla kalkınmasından benzerlikleri olmakla birlikte bazı farklılıklar göstermektedir. Örneğin Kore planlaması Bilim ve Teknoloji politikalarını ön plana koymuş sanayileşmesini bu yolla ve planlı bir şekilde gerçekleştirmiştir(Türkcan, 2010, 340-342).

Türkiye'de 1929'da başlayan ve etkileri 1933'lere kadar süren dünya ekonomik bunalımı sonrası Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet girişimciliğinin bir örneği verilmiştir. Buda Türk sanayi planlarının ilk planlama deneyimleri içerisinde yer almasının sağlamıştır(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 137).

3.1.1. Batı'da Planlama ve Teknikler

Batı'da planlama düşüncesinin arkasında yatan unsur aşırı üretim olgusudur. Gelişmiş ekonomi, belirli bir noktadan sonra, ürettiği malları satma sorunu ile karşı

karşıya gelir. Satma sorunu üretim amacının, tüketim olmaktan üretim olmaya geçişi ile ortaya çıkar. Bunun başlangıcını Marx 1825'ler olarak belirliyor.

1929 yılı sonları, dünya ekonomik buhranının ardından kapitalist düzen için kırılma işaretiydi. Bu durumdan çıkış için, verimli olmayan yani özel yatırımcıların girmeyeceği ve özel yatırımcılara rakip olmayacak alanlara, kamu yönetiminin yatırımcı olarak gitmesi bulundu. Bunda mevcut kapitalist işletmelere talep yaratma amacı söz konusudur. Bununla hem talep yaratılmış hem de işçilere gelir sağlanmış olacaktı. Tabii işçiler bunu harcama olarak yine piyasaya sunacaktı. Bu uygulamayı Keynes bir sistematiğe dönüştürmüş ve kapitalist düzene benzer durumlardan çıkmanın bir yolunu göstermiştir. Gösterilen bu yol, devletin iş hayatını yakından izlemesi, özellikle bağımsız ve kontrol edilebilir olan yatırım büyüklüğü ve değişimini yakından takip etmesidir. Bu yöntem planlamanın kendisidir. Çünkü "geleceği kestirme ve ona göre hareket etme" anlamına gelen bu durum planlamanın ta kendisidir.

Kapitalist iş hayatını yakından izleyeceksiniz ve oyunun kurallarına uygun araçları kullanacaksınız. Kapitalist planlamanın kaynağı ve niteliği bu yalnız yapılan planlamanın da gerçek planlama olmadığını duyurulması gerekir. Çünkü kapitalist ülkelerin egemen güçleri, gerçek planlamadan sosyalizmden korktukları kadar korkarlar ve kapitalistler bilirler ki planlama ve sosyalizm birlikte gider. Bu yüzden kapitalist planlamanın, planlama olmadığını belirtilmiş olmasında yarar görür ve rahatlarlar(Küçük, 1978, 55-62).

Latin Amerika'da 1930'lu yıllarda ekonomik kalkınmanın sağlanmasına amacıyla kalkınma kurumları kurulmuştur. Yine bu yılda, Hindistan'da da Planlama Kurulu oluşturulmuştur(Bayram, 1994,13).

Batı Avrupa ülkelerine de planlı kalkınma modeli II. Dünya Savaşı sonrasında yayılmaya başlamıştır ve II. Dünya savaşı sonrasında yıkılmış, imarı bozulmuş ülkelerin yeniden güçlenebilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle ABD yardıma muhtaç olan ülkelere Marshall Planı uygulamıştır.

3.1.2. Sovyet Kalkınma ve Planlaması

Nalan Ölmezoğulları Sovyet sosyalizminin kuruluşunu aşamasını şöyle ifade etmiştir;

Marx ve Lenin dahil olmak üzere, sosyalist düşünce, sosyalizmden çok, kapitalist sistemin işleyişi, evrimi ve yıkılışı üzerinde durmuştur. Lenin'in bu aşamada amacı ani ve sert bir biçimde sosyalizme geçiş değildi. Öncelikle büyük toprakların millileştirilmesini ve bütün bankaların bir devlet bankası içinde birleştirilmesini düşünüyordu. Ancak uygulamada bunu başarmanın, devrimi gerçekleştirmeden daha güç olduğu görülmüştür(Ölmezoğulları, 2008, 165).

Sovyet planlaması sosyalist planlama örneğidir. Önceki sayfalarda belirtildiği gibi sanayileşmeyi planlama ile yapma Sovyetler Birliğinde ilk defa görülmüştür. Sovyetler Birliği planlı sanayileşmeden, batılı ülkelerden daha güçlü bir ekonomiye sahip olmayı amaçlamış ve ağır sanayi ve ileri teknolojiye dayanan bir sanayileşme hedeflemişlerdir.

5 Aralık 1917'de, Rus Devriminin ilk günlerinde planlama için önem taşıyan bir karar verilmiş ve 'Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi' (Veshenka) kurulmuştur. Örgüt ülke ekonomisini düzenlemek ve planlar hazırlamak amacı ile kurulmuş, Veshenka'nın bir uzantısı olarak federe cumhuriyetler ve bölgeler için aynı görevleri yapmak üzere ekonomi konseyleri kurulmuştur. Konseyin kurulmasının hemen ardından planlama çalışmalarına başlanmıştır. Veshenka ekonomiyi doğrudan doğruya etkileme olanağı bulmuştur çünkü Rusya'da devlet mülkiyetine geçirilen teşebbüsler oldukça çoğalmış ve bu kuruma kamulaştırılmış sanayi kollarının yönetiminin verilmesi, bu kurumu sadece bir danışma organı olmaktan çıkarmış ve icrai yetkiler verilmiş bir kurum haline dönüştürmüştür (Çelebican, 1973, 247).

3.1.2.1. Savaş Komünizmi (1918-1920) Dönemi

Savaş komünizmi dönemini SSCB'de iç savaşın başlayıp bitişini izleyen yıllar arasındır (Çelebican, 1973, 248).

1918-1920 yılları arasını kapsayan bu dönemde, daha önce çıkartılmış olan kararname (26 Ekim 1917-Toprak Kararnamesi) sonucu kamulaştırılan toprakların,

topraksız ya da az toprağı olanlara verilmiştir. Savaş komünizmi döneminde hemen hemen sanayinin tamamı kamusallaştırılmıştır. Ancak savaş komünizmi dönemde uygulanan politikaların sonucunda tarımsal üretimde artış olmamakla birlikte ekili alanlarda ve üretkenlikte büyük düşüş yaşanmıştır. Yine bu dönemde sınai üretiminin tarım üretiminden de fazla düştüğü, işçi başına verimlilik ve işçi sayısının da azaldığı görülmüştür(Ölmezoğulları, 2008,168).

Savaş komünizmi döneminde yapılan bunca kamulaştırmalara rağmen üretimde istenen başarının sağlanamaması hatta yaşanan gerileme sonucu bir sanayi planının hazırlanmasına karar verilmiştir.

Tüm bu gelişmeler üzerine 21 Şubat 1920'de "Rusya'nın elektrifikasyonu İçin Devlet Komisyonu"(GOELRO) kurulmuştur. Ve ilk uzun dönemli planın hazırlık çalışmalarına başlamış, on ayda hazırlanan plan uygulamaya konmuştur (Çelebican, 1973, 254).

Küçük(1978,172-173)'de Goelro planı için şöyle bir yorumda bulunmuştur: Bu yıllarda Lenin Goelro diye adlandırılan bir plan ortaya koymuştur. Planla amaçlanan elektriklendirmenin sağlanmasıdır. Bunun yanın da plan hedefleri arasında var olan kapasiteyi kullanmak, çalıştırmak ve önlemler bulmak da vardır. Bu yönleri ile bir kalkınma planı niteliği taşımaktadır.

Bunun yanında Ölmezoğulları(2008,173)'de ise planla ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur: Ancak bu plan ekonominin bütünü ele almayı belirli bir alan ve kesime yönelik planlama türü olduğu için sosyalist planlama olarak nitelenemez. Bu nedenle 1928 öncesi yapılanlara merkezi planlama değil de plan taslağı veya ekonomik programlar diye adlandırmak yerinde olacaktır.

3.1.2.2. NEP (Yeni Ekonomik Politika) Dönemi(1921-1928)

22 Şubat 1921 tarihinde Devlet Planlama Komisyonu (Gosplan) kurulmuş ve Gosplan'a iki önemli görev yüklenmiştir. Bunlardan ilki geniş kapsamlı yani tüm iktisadi faaliyetleri kapsayan bir plan hazırlamak ve bu planın hazırlık aşamasından uygulama aşamasına geçmesine imkan sağlayacak yöntem ve araçları araştırmaktır.

Kuruma yüklenen ikinci görev ise, devlet kuruluşları ve bölgesel kurumlardan gelecek olan planlama önerilerini incelemek ve bunu hazırlanacak olan genel planla bağdaştırmaktır (Çelebican, 1973, 254).

SSCB'de özel planlama örgütleri hiyerarşisinin başında bulunan SSCB Gosplan'ının belli başlı görevleri şöyledir:

- a) Beş Yıllık Planların hazırlanmasına, yıllık planların, aynî ve nakdî mizanların, ham madde ve teçhizatı bakanlıklar ve federe cumhuriyetler arasında dağıtan planların gözden geçirilip düzeltilmesine ilişkin usulü, süreleri ve yöntemi belirlemek;
- b) Federe cumhuriyetlerin, SSCB Gosstroi'unu³ ve SSCB Bakanlıklarının katılmasıyla, üretim ve yatırım hacmi, ücret fonu, emeğin produktivitesindeki artış, rantabilite, tasarruf hacmi gibi belli başlı hedefleri, plan dönemi için ekonominin gelişme hedefleri olarak saptamak;
- c) Federe cumhuriyetler, SSCB Bakanlıkları ve örgütleri tarafından kendisine sunulan iktisadî plan taslaklarını incelemek, plan hedeflerini kesimsel ve bölgesel çerçeve içinde birbirleriyle uyumlulaştırmak,
- d) Beş yıl süreli makroekonomik plan taslaklarını, yıllık planların düzeltilmesine ilişkin önerileri, mizanları ve önemli sınaî ürünlerin dağıtım planlarını hazırlamak ve SSCB Hükümetinin incelemesine sunmak;
- e) Makroekonomik planların uygulamasını denetlemek, ülkenin iktisadî gelişme süreci içinde yerel nispetsizliklerin ortaya çıkmasını önleyecek tedbirleri aramak;
- f) Rusya'nın iktisadî planı ile öteki sosyalist ülkelerin makroekonomik planları arasında uyumu sağlamaya, uluslararası işbirliğinin gelişmesine ve dış ticaretin verimliliğini arttırmaya ilişkin öneriler hazırlamak;
- g) SSCB Gosstroi'nun katılmasıyla, yeni sanayi teşebbüslerin kuruluş bölgelerinin ve yerlerinin seçimine ilişkin yöntemleri kararlaştırmak(Çelebican, 1973, 280).

İç savaş sonucu ekonomi oldukça gerilemiştir. Üretim Birinci Dünya Savaşı öncesi seviyelere düşmüş, işletmeler çalışamaz duruma düşmüşlerdir. Bu durum NEP diye adlandırılan Yeni Ekonomi Politikası ilan edilmesi sonucunu doğurmuştur(Küçük, 1971, 171-172).

³ Gosstroi, SSCB'de Devlet İnşaat Komitesi anlamına gelmektedir(Çelebican, 1973, 273)

Bu bağlamda, Savaş Komünizmi dönemini takip eden süreçte ekonomiyi yeniden düzenlemek amacıyla 1921 yılının Mart ayında Yeni Ekonomi Politikaları (NEP) ilan edilmiştir.

Önceki dönemin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve ekonomiyi kurtarmak amacıyla ortaya konulan politikalardan oluşan NEP'i Ölmezoğulları (2008) şu şekilde ifade etmiştir:

Esas olarak kapitalizme özgü bazı kurumların devamı anlamını taşıyan NEP, bir bakıma zorunlu bir adım, köylülüğe verilmiş bir ödün, bir bakıma da kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinde piyasa ve para kategorilerinin varlığını sürdürmesinin kaçınılmaz olduğunun göstergesidir.(s. 169)

Savaş Komünizmi döneminde yaşanan olumsuz gelişmeler ardından ilan edilen NEP politikaları farklı yorumlara neden olmuş, bazıları bu durumu sosyalist sistemin yaşamayacağına bir göstergesi olarak görmüş, bazıları sadece bir gerileme olarak nitelendirmiş, bazıları ise yeni doğacak sistemi yalnızca o zamanın değil tüm Sovyet geleceğinin düzeni olarak görmüşlerdir. Küçük(1971, 171)'de "Gerçekte NEP ya da Türkçesi ile YEP bir gerileme değildi. İleri bir atılış için toplanma dönemi."

Abdulayev (2007)'de NEP için,

NEP, Lenin'in Rusya'da sosyalist devrimin gerekli ekonomik ve toplumsal temelini oluşturmundan önce gerçekleştirdiğini ve savaş komünizminin sert yöntemleri yüzünden küskün düşmüş toplumsal kesimleri (özellikle köylüleri) yatıştırmayı esas alarak söz konusu eksiklikleri gidermek için başvurduğu kurtuluş reçetesidir diyebiliriz. (s.63)

NEP döneminde serbest ticarete yönelik geri dönüş sonrası, gıda maddelerinin fiyatları yükselmiş, çiftçilerin gelirleri işçilerin gelirlerine oranla daha hızlı artış göstermiştir, bu durumda tarımdan sanayiye kaynak aktarımı gereğine ters düşmüştür. NEP döneminde köylünün tepkisini azaltacak ve tarımsal üretimi teşvik edecek uygulamalara yer verilmiştir. Bu dönemde olumsuz hava koşulları ve savaş komünizminin zorunlu teslim uygulamaları sanayi malları talebini azaltmış ve bu durum tarımsal ürün fiyatlarının sanayi ürünleri aleyhine olarak fiyatlarının oldukça fazla artması sonucunu doğurmuştur. Ancak bu artış karşısında önlemler alınmıştır.

1973'te ise tersi durumla karşılaşarak sanayi ürünlerinin fiyatı tarım ürünlerinin aleyhine olarak yükselmeye başlamıştır. Bu durum "makas krizi" olarak adlandırılmaktadır(Ölmezoğulları, 2008, 170).

Lenin'in ölümü ile NEP politikaları tartışılmaya başlamıştır. Bu noktada ortaya iki cephe çıkmış, Komünist Partinin sağ kolunu temsil edenler NEP'e devam edilmesi gerektiğini ve köylüye ağır yükler yüklenilmemesi ile beraber önce hafif sanayi üretiminden başlayarak yavaş yavaş ağır sanayi üretimine gidileceğini savunmuşlardır. Komünist Partinin sol kanadı ise köylü kesimin tüketiminin kısılarak ne olursa olsun sanayileşmeye geçilmesini savunmuşlardır. Bu dönemde bir başka tartışma konusu ise Komünist partinin sol kanadının sosyalizme geçişin ancak sanayileşmiş dünyanın büyük bir kesiminin sosyalizme geçişi sonrası olabileceği düşüncesi buna karşın sağ kanadın ise sosyalizmin tek ülkede kurulabileceği konusudur. Bu tartışmalar sonucunda Stalin'in "her ne pahasına olursa olsun, hızlı sanayileşmek ve sosyalizmin kuruluşunu tamamlamak" hedefindeki programı uygulamaya konmuştur(Ölmezoğulları, 2008, 171-172).

Tüm bu gelişmeler ile birlikte Sovyet planlamasında ilk dönem sona eriyor ve beş yıllık planlar dönemi başlamış oluyordu.

1926-1928 yılları Sovyet ekonomisi için bir dönüm noktası gibidir. Bu dönemde milli gelir 1923'teki değerinden %19 oranında bir artış sağlanmıştır. Bunun yanı sıra makine yapımı, elektrik ve tarım üretiminde Sovyet yönetiminden önce erişilen miktarlara ulaşılmıştır. Bu dönemde kamusal kesimin üstünlüğü sanayi alanında da sağlanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen sanayinin %76.1'i devlet kuruluşları eliyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde ülke de ekilen toprakların yüzde 96.2'si kendi adına çalışan köylülere geri kalanı ise sovhoz⁴ ve kolhoz⁵lara aittir. Rusya, yiyecek maddeleri açısından fazla bir ürüne sahip duruma ulaşmıştır(Çelebican, 1973, 260).

Sovyetler Birliğinde 12 yıl gibi uzun bir dönem plansız geçmiştir. Bu durumu alternatif ve plansız sosyalist modellerin olabileceği yönünde yorumlayanlarda vardır.

⁴ Sovhozlar, Sovyetlerde devlet çiftliklerinin adıdır. Sovhozlar, tarım sanayisini gerçekleştiren tarım fabrikaları niteliğindedir.

⁵Kolhozlar, tarım sektöründe örgütlenen "kolektif tarımla" uğraşan birlikler olarak tanımlanırlar.

Ancak bu duruma karşıt görüş ise, bu durumun bir geçiş dönemi olmakla birlikte Sovyetler Birliğine özgü bir durum olduğu yönündedir(Ölmezoğulları, 2008, 173-174).

3.1.2.3. Beş Yıllık Planlar Dönemi

1929'dan 1936'ya kadar ki zaman aralığı kapitalist ülkeler için bir yıkım zamanı iken bir başka ülke olan Sovyetler Birliği için büyük bir sıçrama dönemi oldu(Küçük, 1978).

Sovyet ekonomisinde yeni bir dönem başlaması beş yıllık planlı döneme geçişle beraber başlamıştır. Bu yıllar ülke ekonomisi için önemli bir eşik olma niteliği taşımaktadır.

1928-1932 yılları için hazırlanan Birinci Beş Yıllık Planın en büyük amacı, hızlı bir sanayileşme hareketine girip, kapitalist ülkelere yaklaşmak ve hatta onları geçmektir. Yine plan döneminde tarımda ve sanayide uygulanan politikalara oldukça önem verilmiş, ciddi anlamlar yüklenilmiştir. Bu planla birlikte, diğer sosyalist ülkelere de örnek olacak olan planlama tipi ortaya çıkmıştır. Birinci Beş yıllık plan sonuçları, hedeflerin altında olmakla birlikte 1928-1932 döneminde, yıllık %8-9 düzeylerinde büyüme hızları elde edilmiştir(Ölmezoğulları, 2008,174-176).

Plan ülke ekonomisinin bütün kesimlerini kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Planda bir eksiklik olarak sadece ana konularda ayrıntılara inilmesi diğer konuların yüzeysel bırakılması belirtilebilir. Bunu planda ağır sanayiye çok fazla yer verilmesi, yani planda tam anlamıyla sadece ağır sanayinin planlaması göstermektedir. Bu plan döneminde yapılan en büyük değişiklik tarımın büyük oranda kollektifleştirilmesidir. Plan hedefi aşan kollektifleştirme oranı yüzde 61 seviyesinin üzerine çıkmıştır (Çelebican, 1973, 260).

Sovyet planlamasını Nalan Ölmezoğulları (2008) şöyle nitelendirmiştir;

Bir savaş ekonomisindeki gibi (ki Sovyet planlı ekonomisi bir tür savaş ekonomisiydi; sanayileşme bir ölüm kalım meselesi durumundaydı) üretim hedefleri maliyet etkisi düşünülmeden oluşturulmuştur. Öte yandan, belirlenen hedeflerin, en uzak üretim noktalarına kadar, tecrübesiz, yeterince eğitim görmemiş yöneticiler, teknisyenler ve işçiler tarafından anlaşılması ve uygulanması

gerekiyordu. Bu durum kaçınılmaz olarak aşırı merkezileşme ve bürokratikleşme getirdi(s. 177).

Tüm bu olumsuzluklara karşın geri kalmış ve dış yardımdan yoksun bir ülke konumunda olan Sovyetlerde sanayileşme etkili bir biçimde işlemiştir. 1932 yılının sonuna doğru sanayi kesiminin yönetimini sağlayan Veshenka kaldırılmış ve onun tüm görevleri Gosplan'a devredilmiştir.

1933-1937 yıllarını içine alan İkinci Beş Yıllık Planın çerçevesi birinci plana göre daha geniş kapsamlıdır. Birinci plan elli sanayi kolunu kapsarken ikinci planda bu sayı yüz yirmiye çıkmıştır. İkinci planda göze çarpan bir başka önemli husus ikinci plan döneminde hem sanayi hem de tarımsal üretimin tamamen kamulaştırıldığı bir süreyi içine almasıdır. 1937 sonunda sanayi üretiminin yüzde 90,3'ü kamusal kuruluşlar, yüzde 9,5'i kooperatifler, yüzde 0,2'si ise özel teşebbüsler eli ile yapılmaktaydı. Tarımsal üretimin yine bu yılda yüzde 85,7'si kollektif çiftlikler, yüzde 9'u devlet çiftlikler, yüzde 0,8'i ise kendi hesabına çalışan çiftçiler tarafından işletilmekteydi.(Çelebican, 1973, 263).

Sovyet sanayileşmesinin bu kadar kısa sürede gösterdiği başarıya karşın, kısa sürede gerçekleşen sanayileşmenin toplumsal sonuçları oldukça ağır olmuştur. Uzun çalışma saatleri, işçilerin temel haklarını sınırlayan yasalar bu olumsuzluklardan bir kaç tanesidir. Bunun yanımda halkın tüketimi en alt düzeyde tutulması ile beraber, sistem insanlara iş buluyor, yiyecek giyecek veriyor, emeklilik maaşı ve sağlık hizmeti sağlıyordu(Ölmezoğulları, 2008, 177).

Üçüncü beş yıllık plan 1938-1942 yıllarının kapsayacak şekilde hazırlanmış ve diğer iki planda olduğu gibi bu planda sanayileşmeye ağırlık vermiştir. Üçüncü plan kişi başına düşen üretimi ileri kapitalist ülkelerdeki seviyeye çıkarmak hatta onları geçmek amacı gütmüştür(Çelebican, 1973, 264).

Planlı ekonomi döneminde genelde sanayi dallarını yönetmekten ziyade yenilerinin kurmaya ve kömür, demir-çelik, petrol gibi her büyük sanayinin temelini oluşturan ağır sanayi ve enerji üretimine yönelik amaçlar belirlenmiştir. Bu esasında SSCB'nin hammadde açısından "olağanüstü" zengin oluşu ile açıklanabilir(Ölmezoğulları, 2008, 176-177).

Rusya'nın ikinci dünya savaşına girmesi ile beraber üçüncü beş yıllık plan uygulanmadan kaldırılmış ve yerine "seferberlik planı" daha sonra da "savaş ekonomisi planı" yürürlüğe konmuştur. 1942-1944 yılları için savaş ekonomisi planları hazırlandı ve uygulandı. (Çelebican, 1974, 597).

İkinci Dünya Savaşı sonrası hazırlanan dördüncü plan, 1946-1950 yıllarını kapsamış ve savaştan zarar gören bölgelerin kalkındırılması, sanayi ve tarım kesimlerindeki üretimin savaş öncesindeki düzeye çıkartılması ve hatta bu düzeyin önemli ölçüde açılması hedeflenmiştir. Bu amaçlara ulaşabilmek için yine ilk planlarda olduğu gibi ağır sanayiye önem verilmiştir. 1951-1955 yıllarını kapsayan beşinci kalkınma planının metni hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Sadece belli başlı konulardaki plan direktifleri açıklanmıştır.

1953 yılında Stalin'in ölümlü ardından yerine Kruşçev gelmiştir. Bu yılda başbakan Malenkov'un tüketim malları sanayiine ağır sanayiden daha fazla yatırım yapmaya doğru adım atışı ile SB' de reform düşüncesi oluşmuştur. 1961 yılında Kruşçev SSCB'nin 1980 yılında ABD'yi sanayi ürünü üretiminde geçeceği yönünde ifadesi vardır. Bu amaç aslında gerçekteşmiştir de. Ancak, 60'lı yıllarda bir ülkenin sanayi gücünün temeli oluşturan bu mallar 80'li yıllarda aynı oranda değerli değildir(Ölmezoğulları, 2008,178).

1956-1960 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Planda bu farklılık görölmektedir. Altıncı planda hedefler gerçekteşemeyecek kadar yüksek tutulduğu fark edilmiş ve 1956 yılı başlarında plan yeniden gözden geçirilmiş ancak yönetim planı yeniden düzenlemektense ekonomideki sorunları çözecek geniş kapsamlı bir reform hareketine geçmeyi tercih etmiştir. 1957 yılında da bu reform hareketleri açıklanmıştır. Bu durum ile beraber beş yıllık planlar dönemi bitmiş ve yedi yıllık planlar dönemi başlamıştır(Çelebican, 1973, 266).

3.1.2.4. 1957 Reform Hareketi

Yalçın Küçük, 1960'lı yıllarda SSCB'nin yaşadığı sorunlarla ilgili olarak neden hep 1930'ların incelendiğine şöyle bir tespit getirmiştir (Küçük, 1978):

Çünkü ilginç olan otuzlar. Özellikle kalkınma sorunu ile karşı karşıya kalan ülkeler için ilginç dönem 1930'lar. Ayrıca bu günkü düzeni belirleyen olgularda otuzlarda geçer. Bu yüzdendir ki 'Sovyet deneyi' denince öveninde eleştireninde aklına 1930'lar gelir. Bunun içindir ki, ekonomisinin karşılaştığı bazı sorunları çözerken Kastro '1930'ların Sovyet sürecini' örnek aldığını söyler. 1960'lar olgun bir Sovyet düzeninin sorunları bakımından ilginç. Ancak 1960'ların bazı sorunlarının tohumunun 1930'larda atılmış olduğunu unutmamak gerekir (s.222).

SSCB'yi 1957 reform hareketine götüren etkenlere baktığımızda, sanayi ürünleri üreten kuruluşların tek bir bakanlık altında örgütlenememesi bunun sonucu olarak da aynı maldan belirlenen hedeflerin üstünde daha fazla üretilmesi, Gosplan'ın bakanlıklar arası işbölümü ve uyumu sağlayacak yetkilerden yoksunluğu, tarım alanında ise bir yanda ekili alanlarının genişletilmesinin gereği ve tarımsal üretimde verimi artıracak değişikliklerin yapılmasının gerekliliği sayılabilir. Bu gelişmeler sonrası 1957 yılı Mayıs ayında Sovyet ekonomisinin örgütlenme şeklini kökten değiştirecek kanun çıkarılmıştır. Reform ile birlikte SSCB'yi 105 iktisadi bölgeye bölen ve her bölgede Sovnarkhoz diye adlandırılan Bölge İktisat Kurulları meydana getirilmiştir. Sovnarkhozlar bölgedeki büyük sanayi işletmelerinden sorumlu tutulmuş ve hazırlanan planların amaçlarına göre kontrol edilmesi görevi onlara yüklenmiştir(Çelebican, 1973, 266-268).

Yapılan bu reform hareketi Kruşçev'in adı ile anılmış ve kapsamı sanayi ve ekonomide adem-i merkeziyetçiliğe yönelmeyi içermiştir. Reform ile birlikte cumhuriyetin planlama yetkileri artırılmış ancak reform başarılı olamamıştır. Bölgesel çıkarların genel çıkarlardan üstün tutulması durumu ortaya çıkınca, bölgesel faaliyetlerin eşgüdümü zorlaşmıştır. SBKP içinde yerinden yönetim uygulamasının komünist partinin egemenliğini azaltma tehlikesi oluşturduğu görüşü yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Kruşçev'in görevden alınması sonucu yerine gelen Brejnev 1963 yılında Kosigin Reformlarını uygulamıştır. Reform sonucu yerinden yönetim uygulaması terk edilmiş, cumhuriyetlere verilen yetkiler alınarak bakanlıklara devredilmiştir. Reformlar ile birlikte devlet tarafından sağlanan bina, makine gibi gereçlere çok küçük bir kira bedeli getirildi. Bu her fabrikanın karından ödenecekti. Ancak bu reformlarda çeşitli ekonomik ve siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle kar kavramının gündeme gelmesi, fiyatların çoğunun merkezi otorite

tarafından maiyetlere bakılmaksızın saptandığı bir ekonomide anlamsız olmaktadır. Kosigin reformlarından Liberman'ın görüşlerinden etkilenilmiştir. Liberman'ın görüşlerinin yeniden kapitalizme dönüşün göstergesi olarak yorumlayan pek çok görüşte vardır. Bu görüşlerin nedenini Nalan Ölmezoğulları (2008) şöyle ifade etmiştir;

...Liberman'ın modeli Sovyet planlama modelinden 180 derecelik bir dönüşü ifade ediyordu. Çünkü Sovyetlerin geleneksel planlı sisteminde kar yalnızca bir muhasebe kategorisi olarak gelirler ile giderler arasındaki farkı ifade ederdi. Hiç bir zaman kar, bir işletmenin başarı ya da başarısızlığının ölçüsü olmamıştır. Üretim sürecinin esas itici gücü olarak karın belirlenmesinin sonuçları bellidir: çalışma temposunun sürekli yükseltilmesi yoluyla emek sömürsünün şiddetlenmesi, işletmeler arasında artan rekabet, piyasa anarşisi, fiyat yükselişleri, kısaca artı-değer için üretim, yani kapitalizm(s.180).

1960-1967 yıllarını kapsayan yedinci plan diğer planlardan farklı olarak yedi yıllık bir süreyi kapsamıştır. Hayata geçirilen reformların beklenen sonuçları vermemesi üzerine Rus hükümeti, 1964 ve 1965 yılları için ayrı ve özel bir plan hazırlanmıştır. Bunun sonucu olarak ilk yedi yıllık plan bitiminden iki yıl önce değiştirilmiş ve esasen uygulanmadan kaldırılmıştır(Çelebican, 1973, 275).

Tablo 1: SSCB’de Sinai Üretimin Gelişimi (Yüzde olarak)

Yıllar	Sinai Üretimi	Ağır Sanayi Üretimi	Tüketim Malları Üretimi
1954	13	14	13
1958	10	11	8
1959	11	12	10
1960	10	11	7
1961	9	10	7
1962	9,5	11	7
1963	8,5	10	5
1964	7,5	10	2
(ilk altı ay)		(dan fazla)	

Kaynak: Çelebican, 1973, 274

1962 yılında tablodaki tüm alanlarda 1954'deki miktarların altında kaldığı görülmektedir. 1964 yılı ilk altı ayında ise yüzde 2 seviyesinde gerçekleşen tüketim malları üretimi 1954'teki değerinden oldukça saptmıştır.

3.1.2.5. Gorbaçov'un Reform Programı

Gorbaçov göreve geldiği dönemde, Stalin döneminden sonra ilk defa Sovyet yönetici ve kadrolarında hızlı ve büyük çapta bir değişim yaşanmıştır. Gorbaçov'un görev yıllarında devlet ve parti bürokrasisinde "Gorbaçovlaşma" yaşanmıştır. Şubat 1986'da toplanan parti kongresinde ekonomideki mevcut durumda yaşanan sıkıntıların kaynağının 1970'li yıllar olduğu belirtilmiştir (Abdulayev ve Elma, 2009, 75).

Gorbaçov ve Sovyet yönetimi sistemin tıkanığını ifade ediyor, çağın gerisinde kaldığını kabul ediyorlardı. Ancak bunların yanı sıra SB, sosyalist yöntemlerle sanayileşmesini tamamlamış, İkinci Dünya savaşı galip çıkacak güce çok kısa bir zamanda ulaşmış, uzaya ilk insanı göndermiş, eğitim sağlık gibi sosyal konularda önemli gelişmeler kat etmiş, eşitsizlik, suç oranları gibi göstergeleri kapitalist ülkelerden düşük bir seviyeye getirmiş bir ülke konumunda iken, bir süre sonra karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırmak için Gorbaçov ve yönetimi kapitalizme yönelmiştir (Ölmezoğulları, 2008, 181-182).

Buradan anlaşılacağı gibi Gorbaçov döneminde ekonomide tıkanıklığın ve teknolojiye geri kalmanın sorumlusu olarak merkezi planlama görülmüştür. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin başarısızlığının nedeni olarak Ölmezoğulları "Sovyetlerin belki de en önemli başarısızlığı "sosyalist insan"ı yaratma ve "sosyalist ahlak"ı yerleştirmedeki başarısızlığıdır. Gorbaçov yönetimi ise bu amacı tamamıyla terk etmiştir." Demiştir (Ölmezoğulları, 2008, 183).

Gorbaçov devlet ile toplum arasındaki Brejnev dönemi sözleşmesini, ekonomik canlanma amacıyla yaptığı, teknolojik modernleşme hedefi sonucu yurttaşların istihdam garantisi tehlikeye girdiği için terk etmiştir (Abdulayev ve Elma, 2009, 76).

Gorbaçov tüm bu ekonomik canlanma hedeflerinin gerçekleşmesinde merkezi planlamayı bir ayak bağı olarak görüyordu. Bu noktada reform hareketinin amacı sadece bazı aksaklıkların ortadan kaldırılması olarak gözükmekte, sosyalist toplumun yeni bir dönemi olarak nitelik kazanmaktadır. Gorbaçov'un bu yeni

programında planların hazırlanmasına devam edilmekle birlikte piyasanın ekonomik hayattaki rolü de artacaktır.

Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde başlattığı reformlar, "Glasnost ve Perestroyka" dır. Glasnost açıklık anlamına gelmekte, Prestroyka ise yeniden yapılanma anlamına gelmektedir. Bu reformların bir kesim tarafından Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hazırladığı yönündedir. Bu reformlar bir süre uygulanmış Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile son bulmuşlardır. Prestroyka, devlet ve parti bürokrasisinde yenileşme, ekonomik canlanma ve sivil toplum inşası çerçevesinde yürütülmüştür(Abdulayev ve Elma, 2009, 74).

Gorbaçov'un reformlar önündeki bürokratik direnci kırıp reformlar için halk desteğinin sağlamaya çalışması sonuçta kontrolü kaybetmesine, devlet otoritesinin çözülmesine ve sistemin çöküşüne sebep olmuştur(<http://yusufguleryuz.com/2013>).

1980'lerin başında alınan önlemlere karşın ekonomik durgunluğun durdurulamaması sonucu ekonomide köklü bir değişiklik yapılmadan sorunların çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Bu sebeple Prestroyka açıklanmıştır. Ekonomik alandaki bu reformun kapsamında, teknolojik modernizasyon, yönetim aygıtında yeniden yapılanma, işletmelerin özerklik sınırlarının genişletilmesi, özel iktisadi faaliyet alanının genişletilmesi ve dış ekonomik ilişkilerdeki değişim şeklindedir. Yönetim aygıtında yeniden yapılanma kapsamında Gosplan'ın uzun dönemli planlar üzerinde yoğunlaşması ve ekonominin günlük işleyişine müdahale etmemesi vardır. Ekonominin günlük işleyişinde işletmeler ve işletme birlikleri söz sahibi olacaktır. Bu programla birlikte ekonomik hayata müdahale sınırlandırılmıştır. Dış ekonomik ilişkilerde de yeniliğe gidilmiş ve Sovyet ekonomisinin dünya ekonomisinin bir parçası olduğu belirtilmiştir(Ölmezoğulları, 2008, 189-192).

Lenin'in Prestroyka 'sının amacı, toplumu uzun yıllar süren siyasi ve ekonomik çatışma, buhran ve belirsizlik ortamından uzaklaştırarak, kendi kurtuluş reçetesinin uygulanması noktasındaki engelleri kaldırarak parti ve devlet bürokrasisinin belirlenen politikalara yoğunlaşmasını ve bağlı kalmasını sağlamak şeklindedir(Abdulayev, 2007, 63).

Prestroyka reform programının başarısızlığının nedeni olarak, bir yandan birçok amacı aynı anda başarmaya çalışılması, diğer yandan ise toplumsal ve

ekonomik dengeleri değiştirmesi sebebiyle başarısızlığa uğradığı söylenebilir. Bunun yanı sıra devlet ve parti bürokrasisinin, süregelen özelliklerini devam ettirmeleri ve şahsi konumlarına zarar verecek uygulamaları engellemeleri de sayılabilir. Ekonomide yapılacak reformlar bürokrasideki görevlerin azalmasına, bürokratların yeni beceri ve yetenekler kazanmasına ve bürokratların yönetimdeki etkinliğini azaltacağı için reformlar karşısında bürokratları muhalif olarak bulunmasına neden olmuştur. Gorbaçov reformların başından itibaren bürokrasinin reform karşıtlığını etkisizleştirmeye çalışmış bunu yaparken de reformların uygulayıcısı konumundaki bürokrasiye uzlaşmacı bir tavır içinde olmuştur(Abdulayev ve Elma, 2009, 79).

Glasnost Sovyetler Birliği'ndeki reform demokratikleşme sürecinin bütününe kapsayan bir kavramdır. İşyeri demokrasisi, Sovyetlerin yetkilerinin artırılması ve seçimlerin demokratikleşmesi, parti içi demokrasinin geliştirilmesi, basına, sanata ve bilime daha çok özgürlük, eleştiriye ve muhaliflere daha fazla hoşgörü, yasa hakimiyetinin güçlendirilmesi, toplumsal örgütlemenin geliştirilmesi hususlarını kapsamaktadır. Bu hususlardan anlaşılacağı üzere Gorbaçov Glasnost aracılığı ile insan faktörünü seferber etmeyi ve olaylara kısa yoldan istenen noktaya yönlendirmeyi hedeflemiştir. Reformlardan, ekonomide verimlilik, işçilerin ahlak ve moralinin artırılması amaçlanmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 192-193).

Gorbaçov bu programlarla aynı zamanda kendi muhaliflerini elemek ve kendi programlarına meşruluk kazandırmayı da hedeflemiştir. Bunun yanında Gorbaçov düşüncelerinin ve Glasnost 'un, Prestroyka açısından anlamlandırılması gereğini ifade etmiştir(Abdulayev ve Elma, 2009, 80).

Reform hareketlerinde öncelik Glasnost'a, yani demokratikleşmeye verilmişti. Bu ilk başta doğru bir tercih gibi görünse de daha sona çöküşü hızlandıran etmen olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği'nde ekonomik dağılma beraberinde siyasi dağılmayı da getirmiştir.

Abdulayev (2007)'da Sovyet planlama tekniği ile ilgili şöyle bit tespit yapmıştır;

NEP'in Sovyet tarihindeki önemi, reformculuk için referans olmasıdır. İster Kruşçev, ister Kosigin, isterse de Gorbaçov, kendi siyasi ve ekonomik programlarına meşruluk kazandırabilmek için hem YEP dönemine göndermede bulunmuş hem de bu dönemi örnek almışlardır.

Ama ister NEP'in, ister Kruşçev reformlarının, isterse de Kosigin'in ekonomide liberalleşme girişimlerinin fazla uzun sürmeyip sükûta uğraması, Rus-Sovyet siyaset yapısının muhafazakar unsurlarının baskın çıkmasından kaynaklanmıştır. İleri Stalincilik (1946–1953) ve Brejnev döneminin olgunluk (durgunluk) yılları haricindeki Sovyet tarihi, toplumsal hayatın tüm alanlarında iki reformculuk ve muhafazakarlık eğilimin mücadele dönemidir. Ve yalnız Gorbaçov'un 'devrimleri', reformculuğun kısa süre de olsa zafer kazanmasını sağlayabilmiştir. Ne var ki, aynı eğilimlerin mücadelesi devam etmiş ve Rus devletçilik geleneğinin doğası ve Rus devletçiliğinin selameti gereği, Sovyet sonrası Rusya'da, Yeltsin "Demokratik Rusya"sı Putin otoriterizmine sunulmuştur. Putin yönetimi teorisyenlerinin ve bürokratlarının geliştirdiği yeni kavramsal çerçevelerle, yönetilen çoğulcu, egemen demokrasi, Rusya'nın demokrasi zemininden uzaklaşmasına sebep olunmuştur. (s. 66)

1990 yılında Başkanlık sistemine geçilmiştir. 5 Şubat 1991'de Komünist Partinin tek başına iktidarda olmasına son verilmiş, sonrasında Komünist Parti kapatılmıştır. SSCB'yi oluşturan Cumhuriyetlerin 21 Aralık 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Sovyetler Birliği dağılmıştır (<http://yusufguleryuz.com/2013>).

3.1.3. Çin Halk Cumhuriyetinin Kalkınma Stratejileri ve Planlaması

Çin yirminci yüzyılda, Amerika, Rusya gibi askeri yönden güçlü olan ülkelerin Asya'dan yükselen güç olarak yerini almaya başlamıştır. Çin doğrudan yatırım yapılan ülkeler sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti çok yönlü zenginliği ile zamanın yükselen güçlerindedir(Kutlu ve Eşkinat, 2002, 201). Çalışmanın bu bölümünde Çin'in tarihine kısa bir yolculuk yapıp bugünkü durumuna getiren hususlar incelenecektir.

Çin 1 Ekim 1949 yılında devrim sonucu yarı koloni durumundan kurtulmuş, ulusal birliğini kurmuş, siyasal bağımsızlığını sağlayarak sosyalist bir sistemi benimsemiştir. Çin'deki devrim siyasal yönün yanı sıra milliyetçilik unsurlarını da barındırmaktadır. 1949'da Çin bir tarım toplumu durumundadır. Halkın yüzde 80'i kırsalda yaşayan çiftçilerden oluşmaktadır. Kişi başına geliri çok düşük durumdadır. Bu yönleri ile Çin'de sosyalizme geçiş köylü sınıfı ile yapılmak zorundadır. Çin ilk olarak Sovyet sosyalizm modelinin benimsemiş, ancak daha sonra kendilerine uygun olmadığı gerekçesi ile terk etmiştir(Ölmezoğulları, 2008, 197).

Çin'in SSCB ile etkileşimi ile ilgili Spence (2009) şöyle demiştir:

Mao⁶ ile Stalin arasındaki görüşmelerin Moskova'da korunan Rusça kopyalarına göre; iki dünya komünist liderinden biri olan Mao, Stalin'i Sovyet Devrimi'nin kurucu babası ve aynı zamanda ülkenin polis örgütü ile otoriter merkezi gücünün kurucusu olarak görmüştür. Ayrıca Stalin'in Alman işgali sırasında halkının rehberi, ülkenin savaş sonrası Doğu Avrupa'ya yayılmasının da mimarı olarak gördüğünü belirtmiştir. Stalin'in yazdığı ciltler dolusu kitabın okunması gerektiğini düşünen Mao, bunları okuyarak Çin halkına fikir bazında uygunluğunu değerlendirmiştir. İki dünya komünist liderinden bir diğeri olan Stalin için ise Mao; azimli, kendini eğitmiş ama disiplinsiz, sık sık Sovyet siyasetine tam karşıt siyasi çizgi izleyen, bilinmeyen biri olarak değerlendirilmiştir(akt. Özcan, 2014, 9).

Mao Zedung, ülkenin yoksulluktan kurtulması ve Çin'in kalkınma stratejisinde daha etkin olacağını düşündüğü kaynak ayrımı veya kumanda ekonomi sistemi denen modeli ekonomik kalkınma stratejisi olarak kullanmıştır. Çin 1949 yılından itibaren dört alternatif kalkınma stratejisi kullanmıştır(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995,217). Bunlar; birinci beş yıllık plan döneminde izlenen Sovyet kalkınma stratejisi(1953-1957), Büyük Atılım Stratejisi(1953-1957), Tarım Önceliği Stratejisi(1961-1979), Dörtlü Modernleşme Stratejisi(1979-...) şeklindedir.

Çalışmanın bu bölümünde Çin Halk Cumhuriyeti kalkınma strateji ve planlaması sosyalizmin oluşturulma dönemi(1949-1958), büyük sıçrama ve bunalım(1958-1960), iyileşme ve yeniden düzenleme(1961-1965), kültür devrimi(1966-1969), yeniden düzenleme ve bunalım(1970-1977), ekonomide reform programı(1978 sonrası) başlıkları altında incelenecektir⁷.

3.1.3.1. 1949-1958 Sosyalizmin Oluşturulma Dönemi

Bu süre zarfında sosyalizme geçiş için iki öncelikli amaç söz konusudur. İlki tarım kesiminde kollektifleştirmeleri oluşturmak amacı ile bir tarım reformu gerekliliği diğeri ise sanayi kesiminin kamulaştırılması idi. Tarımdaki reform

⁶ Mao Zedong, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu ve önderlerinden.1949-1959 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti'ni yönetmiştir.

⁷ Bu sıralama Ölmezoğulları(2008)'den alınmıştır.

kapitalist üretim biçimini kaldırıp, sosyalist üretim biçiminin yerleştirmek için gerektiydi. Bu reformlar oldukça yavaş yapılmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 198)

Bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti kendi durumuna uygun olarak aldığı Sovyet planlama modelini ekonomiye uygulamış ve tarım ve sanayi sosyalist bir dönüşüm sürecine girmiştir. Fiili olarak süreç Birinci beş yıllık kalkınma planı ile kendini göstermiştir. İlk planda sınai kalkınmaya ağırlık verilmiştir(Uğur, 2010, 43).

Birinci planın hazırlanmasında Sovyetler Birliği'nden makine donanım teknik yardım ve kredi sağlanmıştır.

Mao'nun 1956 yılı başlarında aydınlarla işbirliğine geçmek istemesi sonucu, "bırakınız yüz çiçek açsın, yüz düşünce akımı birbiri ile yarışsın" sözünden yola çıkılarak "Yüz çiçek" kampanyası başlatılmış. Çinli aydınlar ilk yıllarda Çin komünistlerini desteklemişlerdi ancak artan baskı eleştirilere sebep olmuş, "Yüz çiçek" kampanyası sonucu gelen aydınların düşünceleri Mao ve arkadaşları tarafından hoşnutsuz karşılanmış ve başlangıcında edebiyat, sanat ve bilimsel konuları kapsayan kampanya, Macar İhtilali ardından siyasal düşünceleri de kapsamış, daha sonra rejim aleyhine propaganda yapanları belirleme aracına dönüşerek yapılacak tasfiyeler için yol gösterici olmuştur (Sander, 1967, 278-279).

Mao "Yüz Çiçek" açılımı zamanında devrim konusundaki karşıtlığın büyük oranda entelektüellerden geldiğini ifade ederek, onların gelişim karşısında "daha gözü kapalı" olduklarını söylemiş ve "Bilgeliğin halktan geldiğini" tezini savunmuştur(Özcan, 2014, 15).

1953-1957 zaman dilimini kapsayan birinci plan demir-çelik ve ağır sanayi öncelikli olmak üzere büyük başarı sağlamıştır. Tüm tarımda yüzde 5, tahıl üretiminde de yüzde 4 oranında hedeflenen büyüme oranlarına ulaşıldı, sanayide ise yüzde 19 büyüme oranı aşıldı(Eroğlu, 2007, 42).

Başarılı bir şekilde uygulanan birinci plan sonrası, ekonomide hızlı bir sanayileşme, yüksek bir büyüme ve belirgin bir kökten dönüşüm oluşmuştur. 1953'de başlanan tarımda kollektifleştirme hareketleri sonucu, toplumca ekilen ve yönetilen arazi miktarı yüzde 1,6'dan 1956 yılında yüzde 90'a çıkmıştır. Çin'de hızlı bir ekonomik büyüme ve sanayileşmede önemli kazanımlar elde edilmesine karşın, tarımda ki gelişme daha yavaş olmuştur(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 218-219).

3.1.3.2. 1958-1960 Büyük Sıçrama ve Bunalım

"İleriye Doğru Büyük Hamle"(Great Leap Forward) "Yüz Çiçek" kampanyası ardından yapılan tasfiyeler sonrası 1958 yılında başlamıştır. "Büyük İleri Atılım"ın temelinde; kendi kendine yetebilen kırsal komünlerin oluşturulması hedeflenmiştir. 500 milyon köylünün 26.000 halk komünü içine alınarak, bu sayede kısa bir sürede komünizme ulaşılması hedeflenmiştir. Hareket, bu dönemde başlayan Çin-Sovyet çatışması sebebiyle, Çin'deki Sovyet teknisyen ve bilim adamlarının SSCB'ye geri dönmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde yaşanan doğal afetler, planlamadaki başarısızlıklar ve planlarda hedeflerin abartılması bu başarısızlığın nedenleri arasındadır(Sander, 1967, 278-279).

Bu başarısızlıklar ardından ÇHC kurucusu Mao:"Halk Komünleri çökmedi. Dolayısıyla Halk Komünlerinin hiçbir zaman çökmeyeceğini söyleme hakkına sahibiz," ifadesinin ardı sıra, teorik çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla Devlet Başkanlığı görevini Liu Şaoçi'ye bırakmıştır(Özcan, 2014, 16).

İkinci beş yıllık plan ağır sanayi hedefi ile yola çıkmış ve enerji sanayinin, metalürji ve kimya sanayilerinin ve makine sanayinin inşasına önem verilmiştir. 1958-1962 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Plan "Büyük İleri Atılım" projesinin öne çıkması nedeniyle uygulanma fırsatı bulamamıştır(Eroğlu, 2007, 43).

İkinci plan uzun dönemli stratejileri gerçekleştirememiştir ancak kısa dönemli ihtiyaçların giderilmesinde etkili olmuştur. Bu noktada şuna değinmek gerekir. Çin kendi planlamasının, çok az oranda Sovyet planlamasına benzemesini istiyordu. Ancak Sovyetler ise kendi öncülüğünde toplumcu dünyanın bütünleşmesinden yana olduğu için Çin'in kendisine daha fazla bağlı kalmasını istiyordu. 1960'lı yıllarda yaşanan ve Rus teknisyenlerin Çin'den ayrılması ile sonuçlanan olayın nedeni burada yatmaktadır(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 228).

İleriye doğru büyük hamlenin başarıya ulaşamaması Çin ekonomisi için 1959-1962 yıllarının çok kötü geçmesine neden olmuştur. 1962'ye kadar süren kötü mahsul zamanı ekonomiyi bir buhran içine sokmuştur. Bu olumsuzlukları gidermek ve ekonomiyi harekete geçirmek ve aydınların işbirliğini sağlamak amacı ile 1961 yılında yeni bir "Bırakın Yüz Çiçek Açsın" kampanyası başlamıştır. Önceki kampanyanın etkisi ile bu kampanyada akademik tartışma ile ideolojik çekişme arasına sınır

konmuştur. Bu önleme karşın yine fikir çatışmaları yaşanmıştır(Sander, 1967, 279-280).

1966 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nde ekonomi tamamen kollektifleştirilmişti. İlk dönemde yaşanan büyük başarının, İleriye Doğru Büyük Hamle sonrası mal üretimi ciddi düşüş göstermiştir. SSCB'nin teknisyenlerini çekmesi ağır sonuçları doğurmuştur. Bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin GSMH'nin 1960'ların ortalarına, kişi başına gelir düzeyinin 1960'ların sonlarına yada 1970'leri başlarına kadar 1959'daki düzeyine ulaşmadığı belirtilmiştir(Ölmezoğulları, 2008, 199).

3.1.3.3. 1961-1965 İyileşme Ve Yeniden Düzenleme

Tarımda üretimin az gerçekleşmesi sonucu 1960-1961 yıllarında "önce tarım" politikası uygulanmıştır. Bunun sonucu geniş yarı kıraç step alanları ile kuzeydeki ve batıdaki diğer marjinal araziler tarım alanına çevrildi(Eroğlu, 2007, 43).

Bu dönemde aşırı uygulamalardan uzak durulmuş, uzlaşmaya önem verilerek maddi özendiriciler geri getirilmiştir. Büyük sıçrama stratejisi terk edilmiş, tam olarak olmasa da bir önceki dönem uygulamalarına dönülmüştür. Tarım kesimine önem verilmiş, sanayinin bu kesim üstünde yükseleceği belirtilmiş, planlama yıllık planlamaya evrilerek yürürlükte kalmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 199).

3.1.3.4. 1966-1969 Kültür Devrimi

Büyük proleter Kültür Devrimi olarak da anılan Kültür Devrimi, Mao'nun iktidardaki son 10 yılını kapsayan ve Mayıs 1966'da başlayıp Ekim 1976'da son bulan, Çin Devrimi'nin ruhunu yeniden ortaya çıkarmak için başlatılan hareketin adıdır. Mao, Çin'in Sovyet modelini benimseyeceğinden ve kendisinin Çin tarihinde alacağı konumdan endişe etmiş ve Çin'de atılan bazı tarihi adımları geri döndürmek için olağanüstü bir çaba sarf etmiştir. SSCB ile Çin arasında 1960'ların başında beliren anlaşmazlıklar esnasında Bolşevik Devrimi'nin gayesinden uzaklaştığını düşünen Mao, Çin'de de aynı durumu gelişmesi endişesini yaşamış, aynı zamanda bazı

arkadaşlarının Büyük İleri Atılım Projesinin sebep olduğu başarısızlıklardan kurtulmak amacı ile uyguladığı programa kuşku ile yaklaştıklarını düşünmüştür. Mao'nun ölümü ile sona eren bu süreç bir neslin eğitimsiz kalması, halkın gruplaşması, milyonlarca insanın işinden ve konumundan olması ve ekonomik yavaşlama gibi olumsuzlukları doğurmuştur(<http://tr.wikipedia.org/2013>).

Sander (1967) 1966 yılında yaşanan kültür devrimi için şöyle bir tespitte bulunmuştur;

Çin'de ortaya çıkan olaylara bir diğer yönden bakıldığı takdirde şu söylenebilir ki, kültürel ihtilal bir bozukluğun bir hayal kırıklığının ve sıkışıklığın patlamasıdır. Çin liderleri hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü fakir ve geri kalmış ülkelerinin tek değeri olan insan gücünü hala ne şekilde kullanacaklarının bilemiyorlar. Yalnızca rakam, Çin'in problemlerine yeterli bir çözüm yolu değildir. Bunun yanında Çin'in muazzam insan gücü, yakın komşularının dışında, Amerika ve Sovyet Rusya'yı korkutmamaktadır. ...Şimdi Mao ve Lin'in son gayretle yapmağa çalıştıkları şey, 700⁸ milyon insanı harekete geçirmek ve böylece Rusya'nın üzerine komünizme, yani Mao'nun anlayışına göre, militan ve proletarya şuuruna tam anlamı ile bağlı Çin insanların ortaya çıkaracağı yepyeni bir toplum hayata geçirmektir(s.296).

Kültürel Devrimin ekonomi üzerindeki etkileri de olumlu sonuçlanmamıştır ve 1967 yılında sanayi üretimi büyük ölçüde düşmüştür. 1969 yılında eski düzeyine ulaşabilmiştir(Ölmezoğulları, 2008, 200).

1969 politikalarının temelinde 1958 deki komün sisteminde dönülmesi ve her komünün kendine yetecek gübre ve tarım araçları ile kendi elektrik enerjisi üretmesi, kendi küçük sanayi fabrikalarını, sağlık sisteminin ve ilkokulunu yönetmesi amaçları bulunmaktadır. Bu oluşum Çin kırsal hayatının geleneksel yapısına çabucak adapte olmuştur. Bu dönemde uygulamaya konulan Üçüncü beş yıllık plan 1966-1970 yıllarının kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bu plan Büyük Kültür Devrimi nedeniyle yarım kalmıştır (Eroğlu, 2007, 43).

⁸ Bugün Çin'in toplam nüfusu 1.28453 milyondur.

3.1.3.5. 1970-1977 Yeniden Düzenleme Ve Bunalım

Kültürel Devrim sonrası, maddi özendiricilerin yeniden güçlendirilmesi, ekonomik planlama ve rasyonel karar alıcılık tekrar ortaya çıkmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 200).

Bu dönemde uygulanan dördüncü beş yıllık plan, ilk üç planın gözden geçirilmesi sonrası oluşturulmuş ve 1971-1975 arası dönemi kapsamıştır. Planın bitimine yakın sürede planın başarılı olduğu açıklanmıştır. 1964-1974 arası dönemde tarım yüzde 51, sanayi yüzde 190, petrol ürünleri yüzde 660, kömür yüzde 92, demir- elik 120, pamuk yüzde 86, traktörde yüzde 540, gübrede yüzde 350 ve elektrik enerjisinde ise yüzde 200 artış sağlanmıştır(Eroğlu, 2007, 43-44).

 ç nc  ve dördüncü planlarda bir dış tehdit sorunu mevcut bulunduğundan planlarda öncelik askeri sanayinin gelişmesine verildi.  ç nc  plan bunun yanı da bölgesel gelişmeyi hedef sıralamasında  nceliklemiş ve ilk defa ülkeyi kıyı bölgeleri ve i  bölgeler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Dördüncü plan ise esasen savaş hazırlık amacı ile oluşturulmuş, i  bölgeler art alan olarak belirlenerek buraların sanayisinin inşası  nceliklenmiştir (Uğur, 2010, 46-47).

1976-1980 yılarını kapsayan ve ekonominin modernleşmesine öncelikli hedef alan ve ilk kez ağır sanayi ile beraber imalat sanayisine de yer verilen beşinci plan kabul edilmiştir. Planın uygulaması 1976 yılında Mao'nun ve Zhou Enlai⁹'nin ölümü ile gecikmiş ve 1978 yılında uygulanabilmiştir(Eroğlu, 2007, 44).

Zhou Enlai'nin belirttiğine göre Çin'in ekonomik kalkınması iki aşamada yönetilmiştir. İlk aşama 1980'den önceki 15 yıllık süreçte sanayileşmeyi gerçekleştirecek olan ekonomik sistemi kurmak. İkinci aşama ise tarım, endüstri, ulusal savunma, bilim ve teknolojiyi geniş çapta modernleştirmeyi kapsıyordu. Bu amaçlarla devlet, uzun dönem on yıllık planları, orta dönem beş yıllık planları ve yıllık planları hazırlamakla görevlidir( zt rk ve Aslanoğlu, 1995, 228).

⁹ Zhou Enlai, Çin Komünist Partisi'nin ( KP)  nderlerindedir. 1949-1976 arasında başbakanlık, 1949-1958 arasında dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.

3.1.3.6. 1978 Sonrası Ekonomide Reform Programı

1970'li yıllarda sosyalist ülkelerde yaşanan olumsuzluklardan Çin Halk Cumhuriyeti de nasibini almış ve 1978 yılından sonra Çin Halk Cumhuriyetinde toplumsal ve ekonomik reform hareketleri olmuştur. 1978 yılında alınan kararlar ile birlikte, ağır sanayiye, fiziksel planlamaya ağırlık veren merkezi planlamadan vazgeçilerek ademi merkeziyetçiliğe, bireysel önceliklere ve piyasa göstergelerine önem veren yol gösterici planlama anlayışına geçilmiştir. Yol gösterici planlama ile devlet girişimlerinin kendi aralarında ve özel kesimle rekabet etmesi, daha esnek planlarla ekonomiyi piyasaya duyarlı hale getirmek amaçlanmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 201).

"Yeniden düzenleme, modernleşme, bütünleşme ve gelişme", ÇHC'de 1978 sonrası gelişen reform hareketleri bu kavramlar üzerine bina edilmişti. Bu yeni program, dış dünyaya daha çok açılma, endüstride daha fazla karı temel ölçüt alan eşgüdüm, daha az bölgesel kendine yeterlilik ve maddi olmayan özendirmelerin, daha az kullanımı reformla birlikte yapılan birçok değişiklikten bir kaçıdır. Ancak reformların hemen başarılı olması beklenemezdi, nitekim de öyle olmuştur. 1979 ve 1980 de planlanmayan büyük miktarda bütçe açıkları ortaya çıkmış ve enflasyon ciddi oranda artmıştır. ÇHC'nin reformlarda kullandığı yöntem Dörtlü Modernleşme Stratejisi olarak adlandırılmıştır. Buna göre tarım, sanayi, savunma, bilim ve teknolojiyi geliştirme ve modernleştirme çabalarının hız kazanması anlamına geliyordu(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 225).

Bu dönemde Mao'nun önemle üzerinde durduğu halk komünleri azalmış ve zamanla kaybolmuştur. Bu şekilde üretim oldukça artmış, işletmelerin özerkliklerini artırmak amacı ile sanayide reformlar hızlanmış, ÇHC'nin uluslararası sistem ile entegre olması sağlama adına genel fiyat sistemi reformu yapılmış ve yabancıların doğrudan yatırım yapabilmeleri sağlanmıştır. Bu politikalar sonucu Çin 1980 ile 1995 yılları arasında dünya ticaretindeki ağırlığını üç kat artırmıştır(Uğur, 2010, 48).

1981-1985 yıllarını kapsayan altıncı plan ile reform programı ile piyasa ekonomisine ilişkin düzenlemeler yapılmaya başlanmış, modernizasyon programları

uygulanmıştır. Plan döneminde GSYİH yüzde 10, sanayi üretimi yüzde 12, tarım ise yüzde 8,1'lik artış göstermiştir.

Yedinci plan 1986-1990 yıllarını kapsıyor ve sanayide yüzde 7,5, tarımda yüzde 4, milli gelirden yüzde 6,7, dış ticarete ise yüzde 40'luk bir artış öngörüyordu.

Sekizinci plan 1991-1995 yıllarını kapsamakla birlikte bu planda daha önceki planlarda elde edilen ekonomik gelişmenin sektörel ve bölgesel dağılımındaki eşitsizlik dikkate alınarak hazırlanmıştır. Planda alt yapı yatırımlarının finansmanına öncelik verilmiş, devlete ait verimsiz sanayi kuruluşlarının reorganizasyonu, kalkınma atılımının tüm ülkeye eşit ölçüde yayılması plan hedefleri arasındadır. İhracata yönelik özel bölgeler oluşturulması ve 21. yüzyılın ihracat üssünün oluşturacak altyapıyı geliştirmek planın hedeflerinden diğerleridir. Plan döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları oldukça artmıştır.

Dokuzuncu plan 1996-2000 yıllarını kapsamıştır. Dokuzuncu plan merkezi planlamadan, sosyalist pazar ekonomisine geçiş olarak değerlendirilmiştir. Plan verimlilik elde etmek için kaynak tahsisi konusuna önemle eğilmiş, ana hedef olarak ekonomik büyümeyi sürdürerek, 1980'deki GSYH'yi 2000 yılına kadar dört katına çıkarmayı, 2000'deki GSYH'yi 2010'da iki katına çıkarmayı hedeflemiştir. Çin 1997-1998 yılında oluşan Asya Krizinden en az etkilenen ülke olmuştur. 1997-1998 yıllarında yaşanan Asya finansal krizi ve 2001-2002 yılında yaşanan küresel ekonomik durgunluk ÇHC'yi de etkilemiş, ancak Asya krizinden en az etkilenen ülke Çin olmuştur. Büyüme hızı 1998'de yüzde 7,8 , 2001 yılında yüzde 7,3 , 2002'de de yüzde 7'ye gerilemiştir. Belirtilen dönemlerde enflasyon sıfıra yakın hatta negatif değerlere düşmüş, 2000 ve 2001 yıllarında ise yüzde 0,4 ile yüzde 0,7 olarak gerçekleşmiştir.

Onuncu plan 2001-2005 yıllarını kapsamıştır, bir önceki planın devamı olan planda yıllık yüzde 7 büyüme hedeflemiştir. Planla “sosyalist pazar ekonomisi” modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. İşsizlik oranlarının plan döneminde % 5'in altında tutulması hedeflenmiştir.

On birinci plan 2006-2010 yıllarını kapsamıştır, bu planda yine önceki iki plan gibi, sosyalist pazar ekonomisinin hızlı ve sağlıklı kalkınabilmesinin devam ettirilmesi amacına hizmet etmektedir. Kalkınma tüm bölgelerde ve daha çok insanı kapsayacak şekilde, dengeli ve sürdürülebilir olması hedeflenmiştir. Yıllık yüzde 7,5 büyüme

sağlamak, fert başına geliri 2010 yılında ikiye katlamak planın hedefleri arasındadır(Eroğlu, 2007, 44-46).

Çin'de sosyalist piyasa ekonomisi sisteminin mükemmel bir hale getirilmesi için hedefler ve görevler daha da netleştirilmiş, kentler ve kırsal bölgeler arasındaki gelişme, ekonomik toplumun gelişmesi, insan ve doğa arasındaki eşgüdümlü gelişme, yurtiçinde gelişme ve dışa açılma gibi konularda hazırlanan ortak plana göre piyasanın, kaynakların dağıtımında zemin rolü oynaması gereği 2003 yılı Ekim ayında kararlaştırılmıştır. Plana göre 2010 yılına kadar sosyalist piyasa ekonomisi sistemi kurulacak ve 2020 yılına kadar olgun sosyalist piyasa ekonomisine geçilecektir(<http://turkish.cri.cn/2013>).

Komünal sistemden hane halkı sorumluluğuna doğru dönüşüm, köy ve kasabaların merkezi planlama dışında kendi sanayi işletmelerini oluşturabilme serbestisi, bazı bölgelerin 1980'li yıllarda uluslararası ticarete ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına açılması, büyük miktarda işgücünün kırsal kesimden kentlere ve kıyı bölgesine göçü, girdi-çıkıtı ve fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün büyük oranda azaltılması ve kamu iktisadi sektörünün toplam üretimden aldığı payın düşürülmesi gibi sonuçlar, Çin için 'Çin Halk Cumhuriyeti, merkezi planlı ve kapalı bir tarım ekonomisinden doğal ve coğrafi avantajları ön plana çıkaran piyasaya yönelik sanayi ekonomisine geçiş yapmıştır' nitelendirmesinin yapılmasına neden olmuştur(Öztürk, 2006, 12'den akt. Uğur, 2010, 71).

Dünya Bankası'ndan çok kapsamlı şekilde destek gören ve büyük miktarlarda yardım alan ülkelerden birisi olan Çin Halk Cumhuriyeti, 1981 yılında başlatılan ve Çin'deki üniversitelerin geliştirilmesini desteklemek amacıyla yönelik ilk yardımdan, 2006 yılı Haziran sonuna kadar yapılan desteklerin toplam miktarı 40,5 milyar dolardır(Eroğlu, 2007, 47).

Çin halen kağıt üzerinde merkezi planlamaya dayalı ve Komünist Parti ile yönetilen bir sistem bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Çin'in artık sosyalist bir ekonomi olarak adlandırılması zordur(Ölmezoğulları, 2008, 202).

2013 yılında Çin'in GSYH'si 9,39 trilyon dolar, enflasyon seviyesi yüzde 2,6 oranında gerçekleşmiş, kayıtlı işsizlik oranı yüzde 4,1 olmuş, yeni istihdam olanağı 13,1 milyon olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi ilk defa 4 trilyon dolar düzeyini

geçmiştir. Bu sayıyla dış ticaret hacmi açısından dünyanın en büyük ülkesi olmuştur. 2014 yılında bu alandaki hedefinde yüzde 7,4 düzeyinde artış hedeflenmiştir. Sanayi sektörünü geride bırakan hizmet sektörünün payı yüzde 46,1 olmuştur. Çin merkezi planlamadan ayrıldıktan sonra yüzde 10 oranında büyümüştür. Fakat bu büyüme istikrarlı olmamıştır(<http://turkish.cri.cn/chinaabc/2013>).

Sovyet planlaması ile Çin planlaması arasında bazı farklılıklar olmasına karşın iki ülkede de reform programları belirli bir gelişmenin peşinden katı merkezi bir ekonomik örgütlenmenin bazı tıkanmalar ve darboğazlar yarattığının göstergesi olmuşlardır. Merkezi planlama ağır sanayinin oluşturulmasında başarılar elde etmiştir, ancak tüketici isteklerine karşılık verme ve hizmetlerin çeşitlenmesi yönünden yetersiz kalmıştır(Ölmezoğulları, 2008, 203).

3.2. Türkiye’de Öncü İktisadi Planlama:1930-1960

3.2.1. Erken Planlama Deneyimleri(1930-1940’lı Yıllar)

Korkut Boratav bu dönemi şu şekilde sınıflandırmıştır: 1923-1929 dönemini dışa açık ekonomi, 1930-1938 dönemini ise yine iki döneme ayırarak, 1930-1931 arası dönem ve 1933-1938 dönemi olarak ayırmaktadır. 1930-1932 döneminde korumacı ancak devletçiliğin oluşmadığı dönem olarak nitelendirmektedir(Boratav, 1982).

Cumhuriyetin Osmanlı'dan devraldığı ekonomi tarıma dayalı, geri kalmış, ekonomisi ve maliyesi tamamen yabancıların kontrolünde bulunan, milli denilebilecek bir kaç fabrikası olan, iç ve dış ticareti büyük oranda yabancıların elinde, nüfusun yüzde 75'i tarımda çalışan bir ülke görünümündedir. Bu şartlarda Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyeti kurmadan İzmir'de Türkiye İktisat Kongresini toplamıştır([://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkan/cumhuriyet/2014](http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkan/cumhuriyet/2014)).

Atatürk'ün siyasal ve hukuksal alanda uygulamalarının temelinde özgürlükçülük ve demokrasi eğilimi hakimdir. Bu yaklaşım kendini ekonomi alanında da göstermiştir. Var olan özgürlükçü yaklaşım, cumhuriyetimizin doğuşundan günümüze kadar uygulanan gelecekte de uygulanacak olan iktisat politikalarını

temelini oluşturmuştur. Buradan hareketle Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede özel sektöre dayalı liberal bir ekonomi politikası izlendiği söylenebilir.

Kongrede alınan kararlarda; yerli üretimin teşvik edilmesi ve lüks ithalattan kaçınılması, girişim ve çalışma özgürlüğünün temel alınması, ancak, tekelciliğe izin verilmemesi ve ekonomik kalkınmaya katkısı olmak ve kanunlara uymak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi kararları alınmıştır. Bu kararlardan ithal ikameci sanayileşmeye ihtiyaç duyulduğu çıkarılırken bir yandan da liberal ekonomik düşünce ile sistemin şekillendirilmek istendiği çıkarılmaktadır. Aynı zamanda dış dünya ile bağında koparılmak istenmediği çıkarılmaktadır(Sunay, 2007, 110'dan akt. Üzümcü vd., 2009, 687).

Boratav (2008, 39)'de bahsettiği üzere İzmir İktisat Kongresinin sonrasında Lozan antlaşmasının da ekonomik sonuçları doğrultusunda cumhuriyetin ilk yıllarında "Açık ekonomi koşullarında yeniden inşa" başlamıştır. Bu amaçlarla 1929 dünya ekonomik buhranına kadar devam edecek olan liberal ekonomi politikaları benimsenmiştir.

Seriye Sezen, bu dönemde devletin yalnızca özel sektörün yetmediği noktalarda devreye girmekle vazifesinin sınırlı olmadığını, aynı zamanda özel girişimin yaratılması ve geliştirilmesi yönünde faaliyetler yüklediğini belirtmiş, aynı zamanda sermaye yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerle devletin özel sermayeyi destekleyici bir yapıda olacağı belirtilmiştir. Bu amaçlarla özel sermayeye kredi oluşturmak amacı ile 1925 yılında İş Bankası kurulmuş, yine özel teşebbüse kredi vermek, kamuya ait sanayi kuruluşlarını geçici olarak işletmek ve zamanla bunları özel kesime devretmek amacı ile Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, özel kesimi desteklemek amacı ile çeşitli özendirici önlemleri kapsayan, 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu yeniden düzenlenmiş ve tarımda aşar vergisi uygulaması kaldırılmıştır(Sezen, 1999, 148).

Osmanlı'nın Batılılara tanıdığı kapitülasyonların Lozan Anlaşmasıyla 1929 yılına kadar devam etmesi nedeniyle devlet korumacılığının yapılamaması ve 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nın olması sonucu özel sektör, kendisinden beklenen performansı gösterememiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004,47).

Korumacı-devletçi ekonomi politikalarının hakim olduğu yıllar 1930-1931 yıllarıdır. Bu dönemde Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Merkez Bankasının kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkasının programında devletçiliğin bulunması bunun göstergelerindedir(Eroğlu, 2009, 68).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın çıkmasıyla ülke ekonomisinde yaşanan olumsuzluklar artmıştır. Böyle bir ortamda ülke düşük kişi başına gelir seviyesine, yetersiz sermaye birikimine ve altyapı imkanlarına sahiptir (İzmirlioğlu, 2000,14-16).

1923- 1929 yıllarında uygulanan liberal ekonomi politikalarının yetersiz kalması, özel sermayeyi destekleme girişimlerinin olumlu sonuç doğurmaması ve 1929 yılında ABD'de başlayarak tüm dünyaya yayılan Dünya Ekonomik Buhranının da olumsuz etkileri ile gibi nedenlerle sanayileşmede beklenen başarı sağlanamamıştır. Buhranın etkileri 1934 yılına kadar devam etmiştir. Tüm bu olumsuzluklar liberal ekonomi politikalarını sorgulanır hale getirmiştir(Üzümcü vd., 2009, 692).

Buhran sonrası, serbest dış ticaret, piyasa güçlerinin kendiliğinden en akılcı seçimi yapacağı, altın esasına dayanan para rejimi ve devletin iktisadi işlere karışmaması sorgulanır duruma gelmiştir. Dünya Buhranında en çok kaybeden kesim ülkenin takip ettiği iktisat politikası neticesi tarım kesimi olmuştur. Buhran sonucu dünyada tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi ve bu düşüşün iç piyasaya da yansımaları sonucu büyük çiftçiler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Buhran sonrası tüm ülkelerde devletin ekonomiye daha çok müdahale etmesi gerekliliği ve ekonomik hayatta daha aktif olmasının gereği anlaşılmıştır(Tekeli ve İlkin, 2009a, 216-218).

Kapitalist dünyada yaşanan büyük buhran, diğer tarafta SSCB'de hissedilmemiş, bu durum piyasa sistemin iflası olarak nitelendirilmiş ve ekonomide devlet müdahaleciliğinin gerekli olduğu yönündeki kanı birçok ülkede rağbet bulmuştur(Üzümcü vd., 2009, 692).

Bu dönemde SSCB'den oldukça etkilenen Türkiye'nin planlı kalkınmaya fikrini benimsemesinde bu ülke oldukça etkili olmuştur. Türkiye'de planlama çalışmalarını başlatan ve Kadrocular¹⁰ denen grup, SSCB'de eğitim görmüş ve Marksizm'de etkilenmiş kişilerdir. Kadroculara göre Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş

¹⁰ Kadro Hareketi, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin, Şevki Yazman ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan oluşmaktadır.

savaşı ile yaptığı devrim tamamlanmamıştır, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda da devrim devam etmelidir. Burada Kadrocuların karşısına sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler arasındaki çelişki gelmektedir. Sanayileşmiş ülkeler Türkiye gibi ülkeleri sömürge olarak ve hammadde ihracatçısı konumunda görmektedirler(Sezen,1999, 151-152).

Bu korumacı-devletçi modelin etkisi ile Türkiye Cumhuriyeti, bu modeli fiili olarak gerçekleştirebilme amacı ile dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecine sahip olmuştur. 1930 tarihli İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor ile başlayan çalışmalar, SSCB teknik ve mali yardımları ile devam etmiş, Sovyet uzmanlarının hazırladıkları raporların yanı sıra, Amerikalı uzmanların raporlarından da yararlanılarak, 1934 yılında sanayide planlı yıllar başlamıştır(Soyak, 2004,127).

Kadrocular bu noktada çözümü sanayiden mahrum ülkelerin sanayileşmiş ülkelere bağımlılığının kalkmasında görüyorlardı. Bu sayede dünya üzerindeki üretim araçlarının dağılımı rasyonel bir şekilde sağlanmış olacaktı. Üstelik bu ülkeler sanayileşmelerini de sınıf çatışmalarını ortaya çıkaran 19. yüzyıl sanayileşmesine göre yapmayacaktır şeklinde belirtmişlerdir(Aydemir, 1933, 26-29'dan akt. Tekeli ve İlkın, 2009b, 83).

3.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)

1932 yılında Prof. Orloff başkanlığında bir Sovyet heyeti Türkiye'ye gelmiştir ve Sanayi tesisleriyle ilgili bir rapor hazırlayıp aynı yıl içerisinde İktisat Vekaletine vermiştir. Celal Bayar, benimsediği raporu “Sınai Tesisat ve İşletme Raporu” adıyla ve “İktisat Vekaleti Teşkilatına İlaveler” konulu bir raporun eklenmesiyle 1933 yılı içerisinde başvekalete sunmuştur(Ekiz ve Somel, 2005, 107).

BBYSP, 1933 yılında Başbakanlığa sunularak 1934 yılında uygulamaya konulmuştur(Sezen, 1999, 155).

BBSP' nın ulusal ekonominin bütününe kapsamaması, makro büyüklüklerle ilgili olmaması gibi nedenlerle bir plan olarak adlandırılmayacağı daha çok bir program olacağı yönünde gelen eleştiriler vardır. Ancak planda belirli alt kollarda

fabrikaların kurulması ve belirli işlerin yapılması amaçlandığı için plan niteliğini hak etmektedir. Bu duruma Sezen, olayların ortaya çıktıkları koşullara göre değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durarak, Türkiye'nin o dönemdeki koşullarının böyle bir planlama uygulamasına uygun olduğunu belirtmiş, her ülkenin uyguladığı planların nasıl diğer ülkelerin uyguladıkları planlardan farklılık oluşturması doğalsa, bir ülkenin kendi koşulları içinde ve koşulları taşıyan planlar yapması da doğal şekilde değerlendirmiştir(Sezen, 1999, 144-145)

1930'lu yıllarda yapılan Türk sanayi planları merkezi bir plan örgütü tarafında değil, İktisat Vekaletine bağlı, Sümerbank, Etibank gibi Devlet İktisadi Teşekkülleri (DİT) vasıtasıyla uygulanmışlardır(Kansu, 2004, 270).

Ancak bu kuruluşlar arasında ön sırada yer alan kuruluş, Sümerbank'tır. Sümerbank genç Türkiye'nin sanayi okulu olmuş ve sanayileşmenin adını almıştır. KİT'ler BBYSP çerçevesinde alınan önlemler sonucu oluşturulmuştur(Soylu ve Yakıt, 2012, 374).

3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla kurulan Sümerbank, esasen BBYSP'nin uygulamasını sağlama amacıyla kurulmuştur. Görevleri ise; Devlet Sanayi Ofisi elindeki fabrikaları işletmek, özel sanayi kurumları elindeki devlet paylarını idare etmek, devlet sermayesi ile yaptırılacak fabrikaların etüt, proje, tesis ve işletmelerini yapmak ve yürütmek, ülke yararına faaliyet gösteren özel sektöre sermaye iştirakinde bulunmak veya çeşitli yollarla yardım sağlamak, vasıflı iş gücü yetiştirmek, sanayi kuruluşlarına kredi sağlamak ve bankacılık yapmak şeklindedir (Özyurt, 1981, 137).

Hükümet, Prof. Dr. Orloff başkanlığındaki Rus heyetin ayrılmasının ardından ABD'li uzmanları davet etmiştir. Bu uzmanlar 1934 Mayıs'ında çalışmalarını iktisat vekaletine sunmuşlardır ancak planın yürürlüğe girdiği tarih Nisan 1934'tür. ABD'li heyet planın yürürlüğe girmesinden bir ay sonra çalışmalarını vermişlerdir, bu noktada ABD'den gelen uzman heyetin çalışmalarının planda yer almadığını söylemek yanlış olmayacaktır(Soylu ve Yakıt, 2012, 372).

BBYSP, içe dönük sanayileşme niteliği taşımaktadır, planın ana hedefleri ise, büyük oranda ithalatla sağlanan temel tüketim mallarının yerli üretimine geçilmesi, kurulacak sanayilerin yerli hammaddelere dayanması, sanayi kuruluşlarının

hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın bölgelerde kurulmasıdır(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 182).

Bu plana göre yirmi fabrika kurulması teklif edilmiştir. İktisadi gelişmenin sadece büyük merkezlerle sınırlı kalmaması, ülkenin çeşitli yörelerine dengeli bir şekilde dağıtılması hedeflenmiştir. Bu hedef büyük pamuklu dokuma ve iplik tesislerinin Konya Ereğlisi, Nazilli, Kayseri ve Malatya'da kurulmasına yol açmıştır.

Birinci sanayi planı ile birlikte madencilik alanında demir, bakır, kömür ve kükürt sanayilerine yer verilmiş ve başarı elde edilmiştir. 1938'de Karabük Demir Çelik fabrikası, 1940'ta Keçiborlu kükürt işletmesi faaliyete başlamıştır. 1937 yabancıların elinde olan Ereğli Şirketi ile Ergani Bakır İşletmesi ülke işletmelerine katılmıştır. 1935 yılında ise enerji alanında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur(Kipal ve Uyanık, 2001,130-133).

Birinci sanayi planının uygulandığı dönem göz önünde tutulursa, planın oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Öztürk ve Aslanoğlu(1995, 184-186)'da planın ekonomiye katkılarını şu şekilde sıralamışlardır;

1. Temel tüketim malları dahil(un, şeker) dışarıdan alınıyorken, plan ile bu malların üretimi sağlanmış ve kağıt, cam ve şişe gibi sanayilere girerek varlığını günümüze kadar devam ettiren işletmeler kazandırmıştır.
2. Dış ticarete fiyat düzeyi kararlı kılınmış, bunun yanında fiyatlar gerileme eğilimi bile göstermiştir.
3. Kişi başına düşen gelir 1930/31'lerde 84 TL iken 1937/38'de 108 TL'ye çıkmıştır.
4. Sanayide üretim ölçeği yükselmiştir.
5. Plan ile ülkeye planlama olgusu girmiş, plan döneminde 20 tane fabrika Kamu İktisadi Kuruluşlarına kazandırılmıştır.

Devletçilik uygulamalarının başladığı 1930'lu yıllar ve plan dönemini kapsayan yıllarda sadece 1938'de dış ticaret açığı verilmiştir. Bu başarının arkasında da özellikle temel tüketim mallarının ithal ikamesinin yapılması ile dış ticaret açığının kapatılması vardır.

Tablo 2: 1930-39 Yılları Arasında Dış Ticaret Açıkları

Yıllar			Açık(-), Fazla (+)	
1930	71,3	69,5	+	1,8
1931	60,2	59,9	+	0,3
1932	47,9	40,7	+	7,2
1933	58	45	+	13
1934	73	68,7	+	4,3
1935	76,2	70,6	+	5,6
1936	93,6	73,6	+	20
1937	109,2	90,5	+	18,7
1938	115	118,8	-	-3,8
1939	99,6	92,4	+	7,2

Kaynak: İlkin ve Tekeli, 2009,187-188.

Planın hiçbir niceliksel hedefinin olmadığı söylemlerine karşın Tekeli ve İlkin planda önceden belirlenmiş makro büyüklüklerin bulunmasından çok, uygulama sonucunda varılacak makro değerlerden söz edilebileceğini belirtmişlerdir(Tekeli ve İlkin, 2009,187-188).

3.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci sanayi planının ardından ikinci planın hazırlıklarına başlanmıştır. İkinci plan birinci plana göre, konuları, gereksinim duyulan sermaye ve ekonomik ve toplumsal faaliyetler açısından ilk plandan daha geniş kapsamlıdır. İkinci planda birinci plandan bir diğer farklılık ise yatırım malları üretimine öncelik verilmesi ve ihracatın amaçlanmasıdır(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995, 186).

Küçük(1981,249)'da ikinci planın birinci plandan en önemli farklılığı olarak ağır sanayiye öncelik verilmesini belirtmiştir. Bir diğer farklılıkta ilk sanayi planında Sovyet uzmanlardan yardım alınmışken ikinci planda, İngiliz teknik yardımı ve

sermayesinin alınmasıdır. İkinci plan bu yönü ile Türkiye'nin dış politikasında dönüşümün ilk habercisi ve göstergesi durumundadır.

İkinci planda ana hedeflerden biri yer altı kaynaklara yönelmektir. Bu hedefle "üç siyah" olarak adlandırılan kömür, demir-çelik ve petrolde çalışmaların yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Daha çok madenlerin çıkartılıp işletilmesine amacını taşıyan sanayileşme stratejisi sonucu ve 2805 sayılı kanunla Etibank İkinci planın uygulanması için kurulmuştur(Özyurt, 1981, 138).

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasının ardından 1939'un Mart ayında birçok hedefi erteleyen bir Bakanlar Kurulu kararı çıkarılmıştır. İkinci plan İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile beraber yürürlükten kalkmıştır(Boratav, 1982,113).

Sezen(1999, 158-159)'da Birinci ve İkinci Sanayi planlarının Türkiye ekonomisi açısından önemi şöyle sıralamıştır;

1. SSCB'den sonra plan hazırlayan ilk ülke Türkiye olmuştur.
2. Planlarda hedef oldukça nettir; ulusal bağımsızlığı korumak ve bu şekilde sanayileşmek. Hammadde ihraççısı bir ülke yerine kaynaklarını etkin kullanan sanayileşmesini gerçekleştirmiş bağımsız bir ülke hedeflenmiştir.
3. Planlarda her ne kadar SSCB esin kaynağı ve destekçi olsa da sonra yapılacak planlara oranla uluslararası dinamiklerin etkisi olmadan çok içsel dürtülerle hazırlanmışlardır.
4. İthal İkameci sanayileşme stratejisinin ilk yapısını oluştururlar.
5. Planlar sayesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerini ilklerine kavuşmuştur.

3.2.1.3. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve 1947 Kalkınma Planı (Vaner Planı)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen, savaş koşullarının tüm olumsuzluklarını yaşamıştır. Savaş dönemi, Türkiye'de iktisadi yapının değişeceği belirtilerinin ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu dönemde devletçilik ve planlı sanayileşme sekteye uğramıştır. Sanayideki yatırımlar durdurularak bütçenin büyük kısmı savunma sanayiine verilmiş, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, savaş nedeniyle uygulanamamıştır. Savaşın olumsuz etkileri sonrası, üretim azalmış, kıtlık başlamıştır(Soyak, 2006, 128).

Türkiye harp sonrası uygulayacağı iktisat politikalarına bir yön verebilmek amacıyla, daha savaşın bütün hızı ile devam ettiği bir dönemde, plan çalışmalarına

devam ettirmiştir. Şükrü Saraçoğlu hükümeti, 1944 yılında "Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı"nın hazırlanmasına karar verdi. Böylece Türkiye, savaş sonu döneme, savaş döneminde hazırladığı "Kalkınma Planı" ile giriyordu. (Tekeli ve İlkin, 2009, 1)

1946 Yılı İvedili Sanayi Planı Birinci ve İkinci beş yıllık sanayi Planlarının devamı niteliğinde olmasına rağmen, ilk iki plandan farklılıkları vardır. Bunları İlhan Tekeli ve Selim İlkin (2009) şu şekilde ifade etmişlerdir. Plan:

Bundan önceki planlar teker teker projelerin bir araya getirilmesinden meydana gelmiş olmasına rağmen, bu plan, kurulacak sanayinin hammadde bazları, tesis yerleri, iş ve ihtisas kadrosu, sosyal ihtiyaçları ve meselelerini tespit edecek durum esaslarına göre hazırlanmış yatırım ve finansman safhaları ile enerji bazları, ulaşım sistemi ve iktisadi reyonlaşma şartlarının bütün halinde etüdüyle mevcut yeni kurulacak sanayinin yurt içinde coğrafi dağılımını gösterecek biçimde, geniş kapsamlı bir iş planı şeklindedir. İkinci önemli fark, her sektörün talebinin hesaplanmasında kendini göstermektedir. Talep hesapları, bundan önceki planlarda yapılmış olduğu gibi, mevcut piyasa talebinin analizi ve bunun projeksiyonuna göre değil, normatif olarak alınmakta ve bunun için de ayrı bir politika istenmektedir. Üretim hedefleri, tüketim normlarına göre 10 yıllık olarak hesaplanmıştır. Böylece plan hem tüketimi, hem üretimi birlikte düzenlemiş olacaktır(s.3).

1930'larda gayri resmi konumdaki Kadroculara¹¹ savaş sonunda, yarım kalan planı yeniden yazma görevi verildi ve ortaya 1946'nın İvedili Plan'ı çıktı. Ancak önceki dönemin sanayi merkezli plan hedeflerinin ve devletçi özelliklerinin doğmasına fırsat veren boşluklar beş on sene içinde taşların yerinden oynamasıyla dolmuştu. Eski iktisat politikası çizgisi, 2. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerarasında yer alan ve Türkiye'nin Sovyetlere karşı aynı safta yer aldığı Amerika Birleşik Devletleri'nin belirlenimindeki uluslararası gündeme ve ihtiyaçlara ters düştü(Ekiz ve Somel, 2005, 106).

CHP iktidarı bu noktada 1946 Yılı İvedili Sanayi Planını uygulamaktan vazgeçerek yeni bir planın hazırlıklarına girişti. Bu vazgeçişin nedeni ise, CHP'nin Demokrat Parti (DP) muhalefeti ile karşı karşıya gelmiş olması idi. DP planlama çalışmalarını devam ettireceğini belirtiyor ama aynı zamanda, devlet kesimini

¹¹ Eski Kadroculardan, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin'de planı hazırlayanlar arasında bulunmaktadır.

sınırlayıcı ve özel teşebbüs ve sermayenin güvenle çalışmasını sağlayacak bir ortam vaat ediyordu. CHP bu noktada liberalleşmeyi DP'nin elinden alarak mücadele yöntemini seçmiş oluyordu. Bu amaçlarla toprak vergisi kanunu kaldırılacak ve ABD yetkilileri ile ilişkilerin iyi yürütülmesine gayret gösterilecektir. Bretton Woods sistemine girebilme ve ABD'nin öncülüğünde kurulan kuruluşlardan yardım alabilme amacı ile ilk girişim Devalüasyon yapılması olmuştur(Tekeli ve İlkin, 2009c, 5).

Türkiye'yi yeni bir plana iten dışsal nedenlerde mevcuttur. Bu dönemde dünya iki kutuplu şekillenmiştir. Bir kutupta ABD diğerinde ise SSCB bulunmaktadır. Türkiye bu noktada ABD'den yana tavır almıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin destekleri ile kalkınması yaklaşımı gelişmekte olan ülkelere benimsetilmeye çalışılmıştır. Dönemin ABD Başkanı Truman Türkiye'yi Sovyet tehdidinde gördüğü için, 1947 yılında ülkeye 100 milyon dolar yardım verilmesi kararlaştırılmış buna karşılık olarak ise, ABD Dışişleri Bakanı'nın adıyla anılacak olan Marshall Planı oluşturulmuş ve bu yardım planına dahil olmak isteyen ülkelere iki madde şart koşulmuştur. Bunların ilki Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE)'ne üye olmak diğeri ise ABD ile iktisadi işbirliği konusunda bir anlaşma imzalamaktır. Bu anlaşmanın sonucu olarak Türkiye 1946 yılı planını yardımlardan faydalanamamak endişesi ile bir kenara bırakmış ve yeni bir plan hazırlıklarına girişmiştir(Sezen, 1999, 161-162). 1946 İvedili Sanayi Planı'nı terk edilmesi sonucu dış çevreler tarafından kabul göreceği yeni bir plan hazırlığına başlamıştır. Plan hazırlama görevi de İktisat Vekaleti Baş müşaviri Kemal Süleyman Vaner'in başkanlığındaki, devlet kadrolarının liberal kesimini temsil eden Türkiye Ekonomi Kurumu üyelerinden¹² oluşan kadroya verilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2009c, 7).

Yeni hazırlanan planın öncelikleri de uluslararası duruma göre saptanmıştır. Marshall Planı aracılığı ile Türkiye'ye yapılması beklenen yardımın amaçlanan, tarımsal üretim kapasitesini arttırarak, Türkiye'nin OECE üyesi ülkelere ham madde ve yiyecek maddeleri ihraç edip, onların taleplerini karşılayan bir ülke konumunda olmasıdır. Bu çerçevede planda da sanayileşme arka plana itilerek, tarım ve ulaştırma

¹² Türk Ekonomi Kurumu üyeleri, Şefik Bilkur, Ulvi Yenal, Nejat İren, Azmi Delan, Hayri Tokay ve Faruk Tarkan planın heyetinde bulunuyorlardı.

öne çıkarılmıştır (Sezen, 1999, 162-163). Sonrasında ise önceki planların temel hedefi olan sanayileşerek kalkınma olgusunun yerine tarımsal kalkınma almıştır.

Plan kapsamında bulunan sektörlerin öncelik sıraları şu şekildedir (Tekeli ve İlkin, 2009c, 17): 1. Tarım, 2. Ulaştırma, 3. Büyük Su işleri, 4. Enerji, 5. Demir-Çelik, 6. Çimento, 7. Madenler, 8. Sanayi. Planda eğitim, sağlık gibi sosyal içerikli sektörler plan dışında bırakılmıştır, iktisadi sektörler ile altyapı sektörlerine yer verilmiş ve ekonomide ağırlığın özel kesime verileceği kararlaştırılmıştır.

Tablo 3: Milli Gelir (1947 Temmuz Fiyatları ile)

	1948		1952		1948-1952	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Arası Yıllık Ort. Artış Hızı	
Tarım	3.260	46,2	4.170	39,7	%	6,5
Sanayi	990	13	4.710	16,3	%	14,8
Ticaret	2.430	31,7	3.580	34	%	10,2
Hizmetler	800	10,5	840	8	%	1,2
Mesken	170	2,2	210	2	%	5,5
Toplam	7.650	103,6	13.510	100	%	8

Kaynak: Kaynak: Tekeli ve İlkin,2009,2

Tablo 4: 1948 Fiyatları ile Türkiye Milli Geliri

Sektörler	1948		1952		1948-1952 Arası Yıllık Ortalama Artış Hızı
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	
Tarım	4691,4	0,531	5848,3	0,512	5,6
Sanayi	926,3	0,105	1190,5	0,104	6,5
İnşaat	280,3	0,032	570,4	0,05	19,3
Ticaret	960,6	0,109	1203,6	0,105	5,8
Ulaştırma	406,3	0,046	652,3	0,057	12,5
Mali Müesseseler	129,4	0,015	195,3	0,017	11
Serbest Meslek ve Hizmetler	325,3	0,037	468,9	0,041	9,6
Mesken Gelirleri	237,5	0,027	278,4	0,024	4,1
Devlet Hizmetleri	877,6	0,099	1011,1	0,089	3,6
Yurtiçi Geliri	8834,7	1,000	11.419	1	6,6
Toplam	17669,4	1,001	22837,8	0,999	84,6

Kaynak: Tekeli ve İlkin,2009,23

Tablo 1 ve Tablo 2 karşılaştırıldığı zaman, milli gelir artışı ve bunun sektörel dağılımının gerçekleşmediği görülecektir. Plan dönemi için (1948-1952) öngörülen yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 8'dir. Kişi başına ortalama gelirin plan dönemi sonunda 388 TL'den 503 TL'ye yükselmesi beklenmiştir. (Tekeli ve İlkin, 2009, 26).

1948 yılına gelindiğinde, ekonomideki gidişatta olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Yeni dünya düzeni, özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmemesini istemekteydi. Bu anlayış o dönemde hazırlanan tüm yerli ve yabancı plan ve raporlarda görülebilir.

Bu dönemde Truman Doktrini ilan edilmiş, Max W. Thornborg başkanlığındaki bir grup uzman Türkiye'ye gelmiş ve incelemelerde bulunmuş ve rapor hazırlamışlardır. Türkiye'nin geri kalmışlığının nedeni raporun 9. bölümünde devletçilik politikaları ile açıklanırken devletin tekstil, dokuma, çimento kağıt, ayakkabı, kimyevi maddeler gibi sektörlerde bulunmasının özel kesimin gelişimini sektöre uğrattığı belirtilmiş, bazı KİT'lerin(Karabük Demir Çelik, Etibank ve MTA) kaynakların atıl kullanımına neden olduğu belirtmiştir. Devletin bu alanlardan çekilmesi gerektiği vurgulanmış ve özel sektörü teşvik edici iktisadi politikaların hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yani Thornburg Raporu 1946 Yılı İvedili Sanayi Planında vurgulanan Devletçi ve Planlı kalkınmaya şiddetle karşı çıkmaktadır. Uluslararası iktisadi ortamda bu rapor doğrultusunda Türkiye'ye biçilen rol tarım ve hafif tüketim malları üreten, uluslararası işbölümünde çok da etkin olmayan bir roldür(Avcıoğlu, 1984, 588).

1947'de Max Thornburg hazırladığı raporda, Karabük Demir Çelik Fabrikası için; “.. bu tesisin müdafaası sadedinde birçok mütalaaları ileri sürülmüş olmakla beraber bu müessese iktisadi bir faaliyete askeri ve siyasi mülahazaların kaçınılmaz bir israf abidesi olarak durmaktadır.” diyerek kapatılmasının istemiş ve planda geçen bir fabrika için istenen 14 milyon dolarlık kredi, makine ve motor imalatı projesi de yine Thornburg tarafından veto edilmiştir. Tarım için gereken makinelerin Türkiye'de üretilmesi değil de bunların parçalarının dışarıdan ithal edilmesi gerektiği ve Türkiye'de de montajlanması gerektiğini söylemiştir. Yani Türkiye'ye montajcılığı önermiştir. Devletin ekonomiye müdahalesinin de sınırlandırılması gerektiğini söylemiş, devletin yalnızca özel kesim için gerekli olan altyapı, yol, su tesisleri inşaatında olması gerektiği raporda belirtilmiştir(Sönmez, 1978 den akt. Eroğlu, 2003, 6).

Türkiye, 1938'de ilk defa verdiği dış ticaret açığını 1947 yılında tekrar vermiştir. Bunun yanı sıra kötü hava koşulları tarımsal üretimde düşüş olarak kendini göstermiş, ayrıca elindeki döviz ve altın rezervlerinizde büyük bir kısmını harcamak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler hükümeti planı yeniden gözden geçirme çabasına itmiş ve hükümet plandan sanayi, maden ve enerji yatırımlarını çıkarmış ve bunları on yıllık programa aktarmıştır. Bundan sonra ise "5 Senelik Tarımsal Kalkınma Programı

hazırlanmıştır. Bunun sonucu olarak hükümet Marshall Planı yardımıyla 10 milyon dolarlık bir kredi alabilmiştir.

3.2.2. Planlı Döneme Geçiş Süreci(1950-1960 Dönemi)

DP'nin iktidarının ilk yıllarında kalkınma olgusu ön plana çıkmıştır. Fakat bu kalkınmanın çalıştırıcı sektörü olan tarımda bir süre sonra beliren yavaşlama ve izlenen ekonomik politikaların etkin olamayışı kıtlık ekonomisine neden olmuştur (Kuruç, 1998, 75).

DP devletin ekonomideki etkisini azaltan ve özel girişimin önünü açan düşünce ile iktidarda bulunduğu ilk yıllarda önemli gelişmeler yaşamış ancak 1950'li yılların ilk yarısından itibaren ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ekonomide liberalleşme anlayışının terk edilmesine neden olmuştur. 1953 sonrası Türkiye, 1950–1952 döneminde ithalatın %100, ihracatın ise %37 oranında arttığı, dolayısıyla dış ticaret açığı ve yoğun bir ödemeler dengesi bunalımına girmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler sonrası ithal ikameci anlayışın araçları olan kotolar, ithal yasakları ve yüksek gümrükleri tekrar uygulamaya başlamıştır(Boratav, 1982, 61).

1950'li yılların sonuna gelindiğinde, dış ticaret açıkları, tarımda ilk yıllardaki başarının yakalanamaması, kamu giderlerindeki önlenemez artışlar, KİT zararları ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki olumsuz gelişmeler DP hükümetini zor duruma sokmuştur. Bu olumsuz gelişmeler 4 Ağustos 1958 Stabilizasyon Paketi'nin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. 4 Ağustos 1958 Kararları ile çerçevesinde 1 doların 2,8 TL olan değerinin kademeli olarak yükseltilerek 1960'da 9 TL düzeyine çıkması öngörülmüş, dış ticaret kontrolleri sınırlı ölçüde gevşetilmiş, KİT ürünlerine zam yapılmış, vadesi gelen dış borçlar ertelenmiş ve yeni kredi temin edilmiştir. Bunun sonucu olarak dış ekonomik ilişkilerdeki sıkıntılar giderilmiştir(Tokgöz, 1997,128).

Bu gelişmeler ile birlikte planlama konusu tekrar gündeme gelmiş, DP planlamayı komünizmin bir aracı olarak görmesine yani planlama DP'nin siyasi görüşüne ters düşmesine rağmen, ABD ve dış yardım kuruluşlarından yardım alabilmek için DP hükümeti planlamaya yönelmiş ve bu çerçevede bir Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulmasına karar verilmiştir. Bu yöneltide çevre ülkelerin içe dönük

sanayileşme modelinin işleyebilmesi için planlamanın gerekli olduğu yönündeki telkinleri de etkili olmuştur (Turgut, 1991, 185).

Bilsay Kuruç, Türkiye'de 1960 sonrası politikalarda dört esasın etkili olduğunu söylüyor. Bunlar; 1930'ların sanayi plancılığı, 1950'lerden gelen alt yapı yatırımcılığı, dünyadan gelen ekonomik dayatmalar(çevresel koşullar), ithal ikamesi koşullarının 1950'lerin ikinci yarısından itibaren oluşmasıdır. Bahsedilen gelişmeler 1960 sonrası planlamanın ana yapısını oluşturmuştur(Bilsay Kuruç'dan akt. Aslan, 1998,104).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok azgelişmiş kapitalist ülke, Türkiye gibi Batı blokunun desteği ve isteğiyle planlama uygulamaya başladı. Bunlar Türkiye'dekine benzer şekilde yabancı yardım öncelikli, Türkiye'den farklı şekilde de "yatırım projeleri listeleri" halinde hayata geçirildi. Türkiye'de 1960'lardan itibaren işletilmeye başlanan kurumsal ve bütünlüklü planlama düzenlemeleri ise "kalkınma plancılığı" isimlendirmesini hak etmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişimin tüm yönlerini kapsayan bütüncül bir niteliğe sahip olmaları ve varsayımlarının uzun dönemi kapsamı yönleri ile planlı kalkınma döneminde hazırlanan planlar Türkiye'nin ilk planlama deneyiminden ayrılırlar (Mihçı, 2001,43).

3.3.Devlet Planlama Teşkilatı'nın Tarihi

3.3.1. 1960-1962 Dönemi (Kuruluş)

Türkiye'de 1960'dan itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması, uygulanan politikalar arasında uyum sağlanması, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini amacıyla Kalkınma Planlarının hazırlanması ve uygulanması fikri benimsenmiştir. 1961 Anayasası ile iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için Kalkınma Planlarının hazırlanması hükme bağlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Devlet Planlama Teşkilatının görevi ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların ve hedeflerin belirlenmesinde ve ekonomik politikayı ilgilendiren faaliyetlerin koordinasyonunda hükümete yardımcı olmak ve danışmanlık yapmaktır. 1982 Anayasası da planlı kalkınmayı ve planların devlet tarafından hazırlanmasını hükme bağlamıştır(<http://www.kalkinma.gov.tr/2015>).

27 Mayıs 1960 sonrasında planlama örgütünün kurulması amacıyla yapılan çalışmalar iki ayrı açıdan yönlendirilen çalışma üzerinden belirlenmiştir. Bu çalışmaların ilki yatırım programlarının düzenlenmesi ile ilgili bir kurum olarak tasarlanan ve 1958 yılında Menderes Hükümeti tarafından kurulan Koordinasyon Bakanlığı'nın devamı olarak nitelendirilebilecek olan öneridir. Bu öneri askeri yönetim döneminde Ekonomi Bakanı olan Şefik İnan öncülüğünde hazırlanmıştır.

Yine bu dönemde planlama örgütünün kurulmasına amacıyla başlatılan ikinci çalışma ise genç bir ekip tarafından yürütülmektedir. Bu ekip askeri yönetimin isteği ile görevlendirilen Albay Şinasi Orel başkanlığında oluşturulmuştur. Tüm ekonominin bir kalkınma planı çerçevesinde düzenlenmesini öngören tasarı ilk öneriye göre daha geniş kapsamlıdır. Her iki önerinin Milli Birlik Komitesine(MBK) sunulması sonucu, ikinci öneri kabul edilmiş ve DPT kurulmuştur. Esasında DPT'nin kuruluşunun gerisinde yatan dinamikleri, dışarıdan gelen öneriler ile içerdeki değişmelerin uyumlanmasının sonucudur, şeklinde niteleyebiliriz(Akçay, 2006, 235-236).

BBYKP'da da belirtildiği gibi Türkiye demokrasi düzeni içinde yeni bir dönem olan planlı kalkınma dönemine girmiştir(DPT, 1963, 1).

Anayasa'nın 41. ve 129. maddelerinin planlamayı bir kamu görevi olarak tanımladığı, planları yapacak örgütün, kuruluşu, görevleri ve işleyişi ise 91 Sayılı Yasa¹³ ile sağlanmıştır.

DPT'nin görevleri 91. Yasa'da şu şekilde belirlenmiştir.

Buna göre DPT'nin üstlendiği görevler şunlardır.

- a) Memleketin tabii, beşerî ve iktisadî her türlü kaynak ve imkanlarını tam bir şekilde tespit ederek takip edilecek iktisadî ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde hükümete yardımcı olmak;
- b) Muhtelif Bakanlıkların iktisadî politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;
- c) Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak;

¹³ "Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 05.10.1960, Sayı: 10621

- d) Planların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak;
- e) Planın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklikler yapmak;
- f) Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.

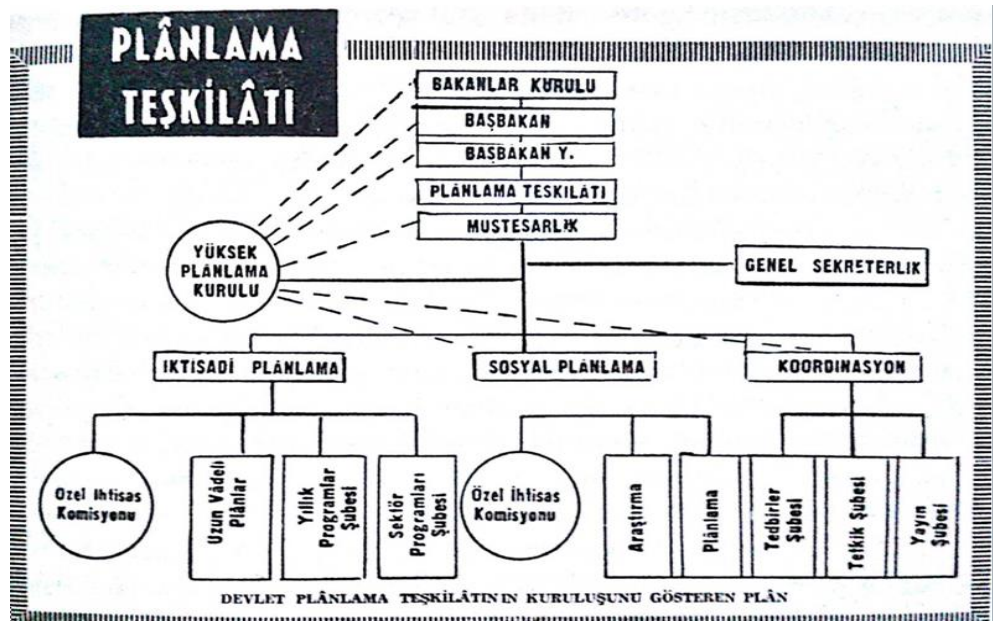
1961 Anayasası'nda DPT verilen ayrıcalıklı konum onu 1960-1980 döneminde ekonomi ile ilgili bakanlıkların üstünde bir yere yerleştirmiş DPT müsteşarı da ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı konumunda olmuştur (Keyder, 1995, 203-204). Ancak DPT'nin elde ettiği bu konum zaman içerisinde ortadan kalkacaktır.

91 sayılı Kuruluş Yasası'nın 3-9 maddeleri ise, DPT'nin teşkilat yapısı ile ilgilidir.

1962 yılında çıkarılan 77 sayılı yasa ile kalkınma planlarının TBMM'de görüşülmesi sırasında politikacılar tarafından bütünlüğünün bozulması yönünde oluşabilecek hareketlerin önlenmesi sağlanmıştır.

DPT'nin kuruluş şeması şu şekildedir:

Şekil 1:DPT'nin Kuruluş şeması

Kaynak: Kansu, 2004, 67.

Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Planlama Kurulu ve Merkez Teşkilatından meydana gelmektedir.

Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Hükümet Üyeleri ve Merkez Teşkilatı Müsteşarı ile Merkez Teşkilat Daire Başkanlarından oluşan karma bir yapıdadır. YPK'da, Siyaset (Hükümet) kanadından Başbakan veya Başbakan Yardımcısı ve Bakanlar Kurulu'nun seçtiği üç bakan bulunur. YPK'nun diğer üyeleri ise Yönetim (Bürokrasi) ile görevli üyelerdir. Merkez Teşkilatı Müsteşarı, Merkez Teşkilatı İktisadi Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanları bu kurulda görevlidir (DPT, 1973, 3).

Yüksek Planlama Kurulu (YPK)'nin görevi, iktisadi ve sosyal politika kararlarında Bakanlar Kurulu'na yardımcı olmak, hazırlanacak planları Bakanlar Kurulu'na sunmadan önce, belirlenen hedeflere uygunluğu konusunda incelemektir (DPT, 1973).

1960 yılının (ve 27 Mayıs'ın) havası, bizi plan kurumunu 'politika şeytanı ile bürokrasi meleğinin çatışması' ortamında tanımaya yöneltmiş olabilir. Bu hava ve ortam, plancıları 'devlet içinde devlet' olmaya götürebilecek niteliktedir. Ancak, yine biliyoruz ki, burada evrensel bir sorun yatar. Nerede politikacı ile plancı birlikte yer alıyorsa, orada mutlaka şu ya da bu biçimde söz konusu çatışma ortaya çıkacaktır. İşin çaresi, politikacıyla plancının birlikte çalışmayı öğrenmelerinden, bunu kurumlaştırabilmelerinden başka yerde değildir. Bunun için de, kararlarda eşite yakın (eşit demiyorum) ağırlıklara sahip olmalıdırlar. Politikacı eşitler arasında öncelikli, belki biraz fazla öncelikli olmalıdır. DPT Yasasının getirmiş olduğu 'Yüksek Planlama Kurulu', bu bakımdan güzel bir örnek olmuştur. Orada plancılar kendilerini politikacıyla, aslında öyle olmadığı halde) eşit gibi görmüşler, bu da karar ve tartışma sürecinde daha iyinin ortaya çıkabilmesini sağlamıştır sanıyorum. Bunun tersi, DPT'nin siyasal yönetimin elinde 'Evet efendim'ci bir tür reklam bürosu haline gelmesi, her şeyi siyasal yönetimin göstermek istediği gibi göstermeye, sunmaya, hatta hazırlamaya göre kendini ayarlaması ve zamanla" pek gerekli olan merkezi işlevlerini yitirmesidir. 1960'dan bugüne kadar uzanan planlama tarihçemizde böyle dönemler de (ne yazık ki) olmuştur. Hangi dönemleri böyle gördüğümü söylemek istemeyeceğimi anlayışla karşılırsınız (Bilsay Kuruç'dan akt. Mihçioğlu, 1983, 146).

Merkez Teşkilatı'nın bölümlerinden olan İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı'nın görevi ise, planlama için gerekli araştırmalar yaparak, kısa ve uzun

vadeli planlar hazırlamaktır. Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı'nın görevi, ülkenin sosyal problemlerini inceleyip, bunların çözümü için kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamak olup, Koordinasyon Dairesi Başkanlığı'nın görevleri ise şöyle belirlenmiştir (DPT, 1973, 45-46):

- a) Devlet teşkilatında ve özel sektörde planın gerçekleşmesini kolaylaştıracak idari, mali ve hukuki tedbirleri tespit ve tavsiye etmek,
- b) Tatbik mevkiine konan plan ve programların icrası sırasında gerekli takip ve koordinasyonu sağlamak, icabında bu maksat için muhtelif daire ve teşekküllerin yüksek seviyede sorumlu temsilcilerinin katılacağı komisyonları toplamak,
- c) Tatbikatın üçer aylık devre raporlarını icra organlarından alıp tevhit ve değerlendirerek neticeleri ilgililere sunmak, ahenk sağlayıcı tedbirlerin yürürlüğe konmasını takip etmek,
- d) Plan ve programların tatbikatının aksadığı sahalarda ve organizasyon ve metot incelemelerinin öncelikle yapılmasını sağlamak.

Kanunda belirtilen maddelerden anlaşılacağı gibi DPT, siyasi iktidarların aldığı kararlar çerçevesinde onlara yardımcı olan, tavsiyelerde bulunan ve müşavirlik yapan bir kuruluş olarak bildirilmiş ve hükümetin kabul ettiği hedefler doğrultusunda plan hazırlama görevine sahip olan bir organ olarak ortaya çıkmıştır(Akçay, 2007).

Kalkınma Planları, DPT tarafından hazırlanan ve kamu kesimi için buyurucu, özel kesim için yol gösterici nitelikte, hukuksal ve teknik gereklere uygun olarak geliştirildikten sonra TBMM'ce kabul edilerek yürürlüğe giren bir yasal belgedir. Bu belgenin öteki yasalardan farkı hızlıca görüşülmesi ve değişiklikler yapılmasını sınırlayıcı işlem kurallarına bağlı olması ve belirli bir süreyi kapsamasıdır(Sencer, 1991,35).

1961 Anayasasında devletin planlama görevi, 41. ve 129. maddeler ile düzenlenmiştir; 1982 Anayasasında ise 166.madde ile düzenlenmektedir. 1961 Anayasasına göre 129. ve 41. Maddeler, kalkınmayı "devletin ödevi" haline getirmiştir. 16 Ekim 1962 tarihli "Uzun Vadeli Planların Yürürlüğe Konulması Hakkında (77 sayılı) Kanun" çerçevesinde plancılığın en önemli ayağı, uygulamaya konulmuştur (DPT, 1996, 101). Özal ekonomisinin hakim olduğu 1980'li yıllarda ise "Kanun Hükmünde Kararname(KHK)"ler, ekonomi, çalışma ilişkileri, özelleştirmeler

vb. devletin hizmet üreten, sunan birçok alanına girmeye ve birçok kurumun yapısını değiştirmeye başlamıştır.

DPT'nin kuruluş döneminde, 47'si planlama uzman ve uzman yardımcısı kadrosunda olmak üzere toplam 89 personel çalışmıştır. Örgütün uzman ve uzman yardımcıları sözleşmeli personel olarak çalışmışlardır. Bundan yabancılarda yararlanmıştır. 1960'ların başında oluşturulan yapı, 24 Ocak 1980 kararlarına değin temel noktalarda değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Müsteşar ve Daire Başkanları'nın yani örgütsel yapının en üst düzeyinde bulunanların uzmanlar ile bilgi alışverişinde bulunabilmesi ve ortak düşünebilmesine olanak verecek şekilde bir örgütsel yapı dizaynı, örgütün çalışma düzeyini artırmıştır. DPT'deki uzmanlık bir kariyer mesleği haline gelmiş bunun yanında örgütteki düzen sıralaması düşük düzeyde tutulmuştur(Aslan, 1998, 106).

Ekim 1960 tarihli 99 sayılı yasa ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personel kadroları geldikleri kurumda kalmak kaydı ile DPT'de çalışma olanağı bulmuşlardır. Ancak yönetsel ve tüzel düzenlemeler desteklenen bu personel politikası neticesi diğer kamu kuruluşlarındaki nitelikli personelin DPT'yi tercih etmesine neden olmuştur. DPT'nin tercih edilme sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. Diğer kamu örgütlerine göre DPT'de daha yüksek ücretlerin olması, uzmanlara özel pozisyon tanınması, örgütün saygınlığı şeklindedir. 1980'lerin başında DPT'de 330'u aşkın uzman ve danışman bulunmuştur. DPT'de fazla personel çalıştırılması, 1980 sonrası yapılan değişikliklerde örgütte yapılan personel tasfiyesinin en önemli konulardan birini oluşturmasına neden olmuştur(Aslan,1998, 107).

DPT'de 1960-1962 yılları arasında müsteşarlık görevini Şinasi Orel(15.10.1960-12.11.1961) ve Osman Nuri Torun(07.12.1962-29.09.1962) yerine getirmiştir. Aynı dönemde İktisadi Planlama Dairesi başkanlığını Atilla Karaosmanoğlu, Sosyal Planlama Dairesi başkanlığını ise Necat Erder yürütmüştür. Yine bu dönemde Ayhan Çilingiroğlu Koordinasyon Dairesi başkanlığını,. 1960-1966 yılları arasında DPT genel sekreterliğini ise sırasıyla Yusuf Ziya Eralp ve Haydar Aytekin yürütmüştür(Kansu, 2004,308-309).

DPT'nin kurulması ve kadrosunun sağlanmasından sonra Hollandalı Profesör Tinbergen başdanışman olarak atandı ve çalışmalar başladı. BBYKP iki yıl kadar sürmüş ve Yüksek Planlama Kurulu'nda görüşülüp, bir maddesi hariç, onaylanmıştır.

3.3.2.1962-1967 Dönemi

Planlı kalkınmanın ilk haftalarında, plancılar birçok sorunla karşılaşmışlardır. Bu problemlerin başında veri noksanlığı ve farklı boyutlarda olmak üzere, bazı bürokratik kurumların gösterdiği direnç gelmekteydi. Bu problemleri Günal Kansu (2004), şu şekilde ifade edilmiştir:

Devlet İstatistik Enstitüsünün o yıllarda hazırlamış olduğu ve plancılar için temel sayılan milli gelir hesaplarının doğruluğu konusunda tereddütler vardı. Bazı konularda ise elde hiç veri olmadığı için, tüm hesaplar plancılar tarafından yapılmak zorundaydı. Öte yandan bürokrasi, ortasına aniden gökten zembille indirilmişçesine düşmüş, bütün dengeleri, gelenekleri yerinden oynatmış bu yeni kuruluşa karşı nasıl bir tavır takınacağını pek bilemiyordu. Planlama alıştıkları rahat düzeni bozacak, hiç de 'oturaklı' olmayan bir sürü gençle dolu bir kurum olarak görülüyordu. Özellikle bazı plancılar Maliye Bakanlığı'nın kendilerine 'mesafeli' davranmada kararlı olduğunu düşünüyordu(s.93).

DPT'nin 1960 ile 1963 yılları geçirdiği süreç önem arz etmektedir. Bu dönemde planlama örgütünün yerinin sağlamaştırılması ve plan hazırlık aşamalarında yaşanan teknik aksaklıkların giderilmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu dönemde bir diğer önemli sorunda ilk planın Yüksek Planlama Kurulu'nda görüşülmesi esnasında ortaya çıkmıştır. İlk planın büyüme hedefi %7 olarak belirlenmiş ancak bu hedefe ulaşmak için gerekli olan iç finansman konusunda siyasal iktidar ile plancı teknisyenlerin karşı karşıya gelmesi, ilk plancıların toplu istifası ile sonuçlanmıştır. İç finansman noktasında plancıların önerdiği çözüm, hem tarımsal verimliliği artırmak hem de bu sektörden sanayiye kaynak aktarmak amacıyla tarımda etkin bir vergilendirmenin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra KİT'lerin yeniden örgütlenmesi ve diğer vergi düzenlemeleri de, plancıların önerdiği diğer çözüm önerileridir. Buna karşın hükümet ise tarımın vergilendirilmesi yerine, Merkez Bankası ile borçlanarak da finansmanın gerçekleştirilebileceğini önermişlerdir. Bu gelişmeler DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Atilla Karaosmanoğlu, Sosyal

Planlama Dairesi başkanı Nejat Erder ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Ayhan Çilingiroğlu'nun 26 Eylül 1962 tarihinde istifalarına neden olmuştur(Akçay, 2006,238-239).

Yani planı hazırlayan kadro planın finansmanı için o zamana kadar vergilendirmenin dışında kalan büyük bir alanın vergilendirilmesini savunurken, koalisyon hükümeti kalkınmanın finansmanı için Merkez Bankası'na borçlanmayı ve dolaysız vergileri ön plan çıkarmıştır. O günkü koşullarda toprak ağalarının parlamentoda önemli bir ağırlığa sahip olması tarımın vergilendirilmesi seçeneğini gündem dışı tutulmasına neden olacak, yukarıda da bahsedildiği gibi buda Torun ve ekibi istifası ile sonuçlanacaktır (Eşiyok, 2008,116).

DPT'de 1962-1967 yılları arasında müsteşarlık görevini sırasıyla Osman Nuri Torun, Ziya Müezzinoğlu ve Memduh Aytür yürütmüştür. İktisadi Planlama Dairesi(İPD) Başkanlığını ise Atilla Sönmez, Besim Üstünel ve Baran Tuncel üstlenmiştir. Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığını Enver Ergun, Koordinasyon Daire Başkanlığını ise sırasıyla İsmail Ertan ve Cevdet Akarun yürütmüştür. DPT Genel Sekreterliği Görevini ise Haydar Aytekin devam ettirmiştir(Kansu, 2004,308-309).

Türkiye'de planlı kalkınma deneyimi olarak nitelendirdiğimiz dönem 1963-1983 arasındaki zaman dilimini içerir. Bu dönemin planlı kalkınma deneyimi olarak adlandırılmasının altında iktisadi kalkınmanın, 1960'ların başından itibaren, planlamayla sağlanması yatmaktadır(Mıhçı, 2008,24-27).

BBKP bu dönemde hazırlamış ve uyulamaya konmuştur. BBKP'da 1950'lerde ki tarıma öncelik veren politikadan vazgeçilmiş ve tarım ve sanayinin dengeli bir şekilde sağlanması, büyük kentlere göçün önlenmesi adına kırsal kesimde istihdamın sağlanmaya çalışılması ve ithal ikamesi yaklaşımının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bunların yanında BBKP'da sosyal adalet ilkeleri ile uyumlu bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi fikri de ön plandadır (Temel vd., 2002,53).

Diğer yandan bu dönemde, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortak üyelik statüsü kuran Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963'te imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, Türkiye ile AET arasında aşamalı biçimde oluşturulacak bir gümrük birliği temelinde izlenecek bir tam üyelik sürecini öngörüyordu(Üzümcü vd. 2009, 710).

Türkiye'nin planlama deneyimindeki bir diğer önemli olay 1965 yılında dönemin iktidar partisi ile yaşanmıştır. Adalet Partisi(AP)'nin planlamayı, özel sektöre destek olmayı ve yol göstermeyi amaçlayan bir kuruluş olarak görmesi planlama deneyiminde bir kırılma süreci olmuştur. AP Başkanı Süleyman Demirel, "devlet bünyesi içindeki dairelerle hükümet arasında ihtilaf söz konusu olamaz. Hükümet emir verir, emir alan daire onu yerine getirir." Yine "planlı bir şekilde kalkınacaktır. Ancak plan, çelik bir ceket olmamalıdır." ifadeleri ile planlama ile ilgili fikirlerini söylemiştir. Adalet Partisi ile planlama örgütü arasında var olan farklı düşünceler netleşmiş ve bu durum ikinci istifa olayına neden olmuştur. Bu dönemde DPT Genel Sekreteri Haydar Aytekin, Uzun Vadeli Planlar Şubesi Müdürü Yalçın Küçük ve Müşavir Adnan Erdaş ile İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Baran Tuncer görevden ayrılmıştır(Akçay, 2006,238-239).

3.3.3. 1967-1971 Dönemi(Özal'ın Planlaması)

Bu dönemde ekonomide sanayi ve hizmetlerin ağırlığı artar. 1960-79 arasında ekonomide negatif büyüme hızı ile karşılaşılır. Ortalama büyüme hızı yüzde 6'dır. Ekonomideki bu büyüme daha çok sanayi ve hizmetlerden kaynaklandı. Sanayideki üretim endeksi ilk plan döneminde (1963-67), 1962'deki değeri 100 alındığında 1967'de 183'e yükseldi(Erkan, 2014, 13).

933 sayılı yasa 1976 yılında DPT'de yoğun tartışmalara yol açmıştır. 933 sayılı yasa ile o döneme kadar farklı bakanlıklarca yürütülen özel sektörü teşvik uygulamalarının ve yabancı sermaye ile ilgili izinlerin DPT içerisinde kurulan Teşvik ve Uygulama Dairesi ve Yabancı Sermaye Dairesi tarafından yürütülmesi karları alınmıştır. 933 sayılı yasanın ve yasada bahsedilen dairelerin eleştirilme nedeni ise, planlama tekniği açısından planı hazırlayan ile uygulayan kurumun ayrı olması ilkesinin göz ardı edilmesidir. 933 sayılı kanuna getirilen bir başka eleştiride, kanunla beraber DPT bünyesinde açılan iki yeni daire ile birlikte DPT'de büyük bir dikkatle güdülen kadro politikasının yumuşatılarak, niteliksiz kadroların planlamanın saygınlığını gölgelediği ve niteliğini düşürdüğü yönündeki eleştirilerdir(Akçay, 2006, 242-244).

Bu dönemde hazırlanan İBYKP, AP iktidarı dönemine denk gelmiştir. Turgut Özal DPT Müsteşarı olarak görev yaptığı bir kadro eli ile hazırlanmıştır.

Türkiye'nin 1960-1970 dönemi iktisadi açıdan kayda değer başarıların elde edildiği, ancak ülkede oluşan görece refah ortamının ekonominin yapısal sorunlarını gizlemekte yetersiz kaldığı bir dönem olmuştur. Çünkü bu dönemde ekonominin dış kaynağa bağımlılığı devam etmiş, uluslararası ekonomik sisteme ithal ikameci büyüme stratejisi çerçevesinde eklenen Türkiye'de 1960–1970 arası dünyadaki büyümenin etkisiyle görece iktisadi iyileşme yaşanmıştır(Üzümçü vd., 2009, 683-730).

3.3.4. 1971-1979 Dönemi (Kaybolan Yıllar)

1971-1979 yılları arasında planlamanın ve planlama teşkilatının durumu açık bir şekilde ortaya koyabilmek için dönemin siyasi ortamının da incelenmesi gerekmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de siyasi istikrarsızlık hakimdir. 1968 yılında Fransa'da başlayan sonraları ise dünyaya yayılmaya başlayan öğrenci hareketlerinde Türkiye'de etkilenmiştir. Dönemin genç nesli arasında başlayan çatışmalar 70'li yıllar boyunca devam etmiştir. 12 Mart 1971 Muhtırası bu koşullar altında gelmiş. Sonucunda kurulan Partiler Üstü Hükümet etkinliği sağlayamamış ve 70'li yıllar boyunca birçok hükümetin değişmesi siyasal bunalımın somut yansıması şeklinde kendini göstermiştir. Böyle bir ortamda kurulan hükümetler ilk hedeflerine ülkenin kalkınmasını değil, koalisyon hükümetlerini yaşatmayı yerleştiriyorlardı. Beş yıllık kalkınma planları, yıllık programlar yapılıyor ancak sıra uygulamaya gelince partiler arası çatışmalar ve çıkar yarışları ön plana çıkıyordu. Siyasi alanda yaşanan istikrarsızlık ve kriz ekonomiye de olumsuz yansıması, kalkınma hızı bir önceki on yılın oranı olan %6,5'dan %4,5'a düşmüş, ihracatta duraklama yaşanmış, enflasyon oranları yükselmiş ve giderek artan kamu açıkları gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır(Kansu, 2004,301-306).

BBYKP (1963–1967) ithal ikamesinin birinci aşaması sayılıyordu, 1970'li yıllarda dahil olmak üzere ara ve sermaye malları ikamesi yani ithal ikamesinin ikinci aşamasına geçilmiştir. 70'li yıllar süresince petrol krizinin yarattığı olumsuz gelişmelere rağmen bu stratejide bir farklılık yaşanmamıştır(Öniş, 1989, 6).

Muhtıra sonrası kurulan Nihat Erim hükümetinin karşılaştığı sorunlardan biri de DPT'nin başına kimin getirileceği sorunuuydu. Ortak bir kişi de karar kılınamayınca bu iş geçici bir süreliğine Hüsnü Kızılyallı'ya(22.4.1971-24.5.1971) emanet edilmiştir(Kansu, 2004,308-309).

1973-1977 yıllarının kapsayan ÜBYKP, 12 Mart Askeri Darbesi ve Erim Hükümeti döneminde Başbakan yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu gözetiminde hazırlanmıştır.

12 Mart 1971'den sonra 1979 sonbaharına kadar DPT'de görev yapan müsteşar veya müsteşar vekilleri sırasıyla şöyle; Memduh Aytür(1971-1972), Hüsnü Kızılyallı(1971), Kemal Cantürk(1972-1977), Mustafa Ernam(1977-1978), Bilsay Kuruç(1978-1979). Bu dönemde İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığını ise, 1970-1971 yılları arasında vekaleten Doğan Kayran, 1971-1977 Hikmet Çetin, 1977-1978 Talip Alp, 1978-1979 Oktar Türel yürütmüştür(Kansu, 2004,308-309).

1970 yıllarda dünyadaki planlama çalışmaları, gittikçe yavaşlamaya başladı, 1980 yıllarda ise gerçek anlamda bir planlama anlayışı terk edildi. Bu durumu doğuran etkenleri ise sanayileşmiş ülkelerde kapitalizmin oldukça etkin bir şekilde işlemesi bunun yanında komünist ülkelerdeki yavaşlama şeklinde belirtebiliriz(Mıhçı, 2008,35)

Bu dönemde uygulanan ÜBYKP(1973-77) BBKP'da öngörülen 15 yıllık stratejiden vazgeçilmiş ve 22 yıllık yeni bir strateji belirlenmiştir. ÜBYKP'da ulusal gelirin yıllık ortalama %7,9; tarım sektörünün %3,7 ve sanayi sektöründe %1,2 oranında büyümesi öngörülmüş ve bunun gerçekleştirilmesi içinde ihracatın %9,2, toplam yatırımların %12,7 yıllık ortalama hızlarla artması ve iç tasarruf oranının ise %19,6'dan % 25,4'e çıkarılması hedeflenmiştir(DPT, 1973,159).

1970'li yıların sonlarına gelindiğinde, ithal ikameci birikim modeli krizle karşı karşıya kalmış, döviz rezervleri tükenmiş, bunun sonucunda dış borç arayışları gündeme gelmiştir. Bu bağlamda dış borç bulabilmenin tek yolu olarak IMF ile anlaşma seçeneği kalmıştır. Ancak DPT ile hükümet arsında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, IMF ile dış borçlar ile ilgili konuda anlaşılıp anlaşılabilmesi konusunda 27 Şubat 1978 de yapılan toplantıda DBKP'nı hazırlayan kadro ile hükümet arsındaki görüş farklılıkları iyice belirginleşmiştir(Eşiyok, 2008,118-119).

3.3.5. 1979-1984 Dönemi (Ekonomik Liberalizmde Planlama)

Bu tarihler arasında ekonomide yaşanan kriz sonucu, GSYİH artış 1978 yılında %2,9'a, 1979'da ise %0,3'e düşmüştür. İthalatın düşmesi üretimi durma noktasına getirirken, 1978 yılında enflasyon %50 gibi yüksek bir orana yükselmiştir. Bu kriz ortamında, 1977 yılından itibaren çeşitli istikrar programları devreye sokulmuştur. 1978 yılında devreye sokulan istikrar programı ile birlikte TL'nin değeri 25TL=1 Dolar seviyesine indirilirken, Merkez Bankası'nın reeskont oranı %9'dan %10'a, mevduat faizleri de %16'ya çıkarılmış, bazı KİT fiyatları yükseltilirken, bütçe harcamaları kısılmaya başlamıştır. Dış ticarete ilişkin alınan önlemlere rağmen, IMF bir yıla yakın bir zaman Türkiye ile ilişkileri askıya almıştır. Haziran 1979 yılında gündeme gelen istikrar programının güçlendirilmesi hedeflemektedir. Bu bağlamda bir dolar karşılığında ulusal para 47 TL olarak devalüe edilirken, KİT zamları, faiz oranlarının yükseltilmesi, bütçe harcamalarının daha da kısılması gibi önlemler söz konusu olmuştur. Yapılan devalüasyona rağmen kriz nedeniyle ihracat artmamış, ancak büyümenin negatif olarak gerçekleşmesi sonucunda ithalat azaldığı için dış ticaret açığı fazla yükselmemiştir. Alınan önlemler sonucunda işçi dövizleri artmış, bunun sonucunda cari işlemler açığı 1979 yılında azalmıştır. Ancak enflasyon bir önceki yıl ki değeri olan %50' den 10 puan daha artarak %60 seviyesine yükselmiştir(Eşiyok, 2008,119).

DPT'nin kuruluş yasası 1980'lerin başına kadar büyük değişikliklere uğramadan değişmeden yürürlükte kalmış; 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların ilk yarısında DPT, tarihinde rastlanmadık sıklıkta yasal düzenlemelere konu olmuştur.

1960'lı yıllarda yola çıkılan planlama anlayışı bütüncül planlama anlayışıdır. Bütüncül planlama devlet müdahaleleri ile geleceğe yön vermek isterken, 1980'li yılların planlama anlayışını temsil eden stratejik planlama ise geleceğin alacağı forma göre şekillenerek "müdahaleci" bir anlayışla değil, "edilgen" bir durumu ifade etmektedir. Sermaye hareketlerinin tam liberalize edildiği bir dünyada, Türkiye ve benzeri çevre ekonomilerin stratejik planlama yolu ile kalkınma sorunlarını çözmenin imkanı son derece daralmış, söz konusu ülkeler IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, WTO gibi kuruluşların dayattığı politikaların pasif bir aktörü haline gelmiştir. Bu

açından bakıldığında 1980'lerin planlama anlayışını "Birinci Beş Yıllık IMF-Dünya Bankası Planı" olarak tanımlamak planlama olgusunun geldiği noktayı çok iyi özetlemektedir(<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/2015>).

Son beş yıllık kalkınma planı olarak ifade edilen ve 1979-1983 yıllarını kapsayan DBYKP 1978 yılında Bilsay Kuruç'un Müsteşarlığı döneminde hazırlanmıştır.

1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında 1982 Anayasası tek bir madde altında(166. Madde), kalkınma planları hazırlamak ve "bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak" görevini devlete veriyordu. Bu maddede DPT doğrudan anılmaz ve böylece yirmi yılı aşkın süre ile taşıdığı anayasal kurum kimliğinden yoksun bırakılırken, kalkınma planlarının hazırlanması anayasal bir zorunluluk olmaya devam ediyordu. Bu zorunluluğun, 1980 sonrası dönemde kalkınma planları hazırlanmasının sürdürülmesinin temel nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir. 1950'lerin sonundaki artan toplumsal gerilimin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve ülkenin görece geri kalmışlık konumunu hızlı bir sanayileşme hamlesiyle değiştirmeyi hedef alan planlı kalkınma deneyimi, 1970'lerin sonlarında belirginlik kazanan ve 1980'lerin başında kendisini açıkça hissettiren iktisadi ve siyasi bir bunalımla sonuçlanmış olmasına rağmen, sermaye birikimi ve kalkınma süreçlerine ihmal edilemeyecek katkılar sağlamıştı (Mıhçı, 2008,43).

DBYKP 1979-1983 yılları kapsayacak şekilde hazırlanmış, Enflasyon ve dış ödemeler gücünün ağırlaştığı bir dönemde de uygulamaya konulmuştur. 1970'li yılların ikinci yarısında ekonominin krize girmesinin nedenleri olarak, petrol şokları sonucunda artan ithalatın döviz gereğinin mevcut üretim yapısıyla karşılanamaması, yetersiz enerji, emek piyasasındaki sorunlar, kamu açıkları gibi nedenler sayılabilir. Dördüncü Plan bu şartlar ortamında hazırlanmış, hem içine girilen bu sıkıntılı ortamdan kurtulmak hem de ekonomik büyümenin sağlanması planla amaçlanmıştır (Temel, vd., 2002,54).

Bir yıl gecikmesine rağmen, DBYKP'nın hazırlıklarına devam edilmiş ve devletle DPT arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen 1978 Kasım'ında görüşülmek amacıyla Meclis'e gelmiştir. Planın meclise gelmesine karşın dönemin muhalefet partileri olan AP, MHP, MSP planın vaktinde kabul edilmesini engellemek gayesiyle

meclis görüşmelerine katılmamışlardır. Tüm bu engellemelere rağmen Plan 29 Kasım'da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Eşiyok, 2008, 119).

Ancak planın yürürlüğe girdiği zaman dilimi 24 Ocak 1980 ve 25 Aralık 1983 kararlarının da alındığı zaman dilimine denk gelmiştir. Bu kararlar DBYKP'nın işlevsiz kılmaktadır. Hükümet yapılması planlanan işlerle DBYKP uyuşmadığını açıklamış ve Türk ekonomisinde köklü yapısal değişikliklere neden olacak 24 Ocak 1980 Kararları alınmış ve uygulamaya geçilmiştir(Kongar, 1998, 368).

3.3.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları

19. yy "Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler" anlayışı 1970'li yıllarda Keynesyen iktisat politikalarının iddia ettiği işsizlik ile enflasyonun bir arada ortaya çıkmayacağı tezinin çürümesi sonucu Batılı ülkelerde Liberal politikalar Neoliberal(Yeni liberal) Politikalar tekrar birçok ülkede egemen olmuştur. Bunun Türkiye'ye yansması 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile olmuştur. Bu kararlar ile birlikte devletin boşalttığı alanları artık piyasa olgusu dolduracaktır.

1970'lerde ithal ikameci modelin tıkanması sonucu planlama gözden düşmeye başlamıştı. Neoliberal politikaların gittikçe yaygınlaştığı dünyada, büyüme planlarının dünya konjonktüründen ayrı düşünülmemeyeceği anlaşılmıştı(Ekiz ve Somel, 2005, 28).

İstikrar programı 12 Aralık 1979 yılında Süleyman Demirel Hükümeti tarafından hazırlamaya girişilmiş, Programı hazırlama görevi Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal'a verilmiştir. Turgut Özal 1980 sonrası dönem ile anılan bir kişilik olmuştur. Özal 1992 yılında Cumhurbaşkanı olarak 3. İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında 1980'li yılları şu şekilde nitelendirmektedir,

1980'li yıllar ise, bütün dünyada ortak bir kanaatler bütününden, yani devletçi doktrinlerden yeni bir bütüne, devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır... hepsinden önemlisi, yeni görüşte, aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır. Yani, yeni görüşte hedef insanın, ferdin bizzat kendisidir(Aslan, 1998, 108)

Türkiye'yi 24 Ocak 1980 kararlarına götüren sürece bakıldığında, 80'li yılların ilk yarısında Türkiye'nin ithalatında önem taşıyan bir unsur olan petrol fiyatlarının artması sonucu, döviz ihtiyacı da artmış, bunun yanı sıra dış borç bulma sorunları da ortaya çıkınca Türkiye üretimde kullandığı girdileri ithal edememeye başlamış, temel mallarda meydana gelen kıtlık karaborsa ve kuyruklara neden olmuş ve tüm bunların neticesi ekonomide sıkıntıların aşılabilmesi, Türkiye'yi yeni dış kaynak arayışına yönlendirmiştir. Bu dış kaynak arayışı Türkiye'yi IMF ve DB gibi dış kaynak sağlayan kuruluşlara yönlendirmiş ve bu talep sonucu yardımları alabilmek için Türkiye ekonomide bir dizi yapısal dönüşüm programı uygulamak durumunda olmuştur. Koalisyon hükümeti kurulması da verimli çalışmayı getirmemiş ve siyasi ortamın bu bulanıklığı ekonomide yapılması planlanan tamir faaliyetlerinin de yerine getirilmesini engel teşkil etmiştir. Bu ortamda IMF yetkilileri bile, ekonomi ve siyasetteki bu sisli ortamda ülkeyi terk etmişlerdir(Eroğlu, 2003,10).

1978-1979 döneminde IMF ile yaşanan sorunların başında, yapılacak devalüasyon ve istikrar programlarının getirdiği maliyetin hangi sınıflarca yapılacağı üzerine tartışmalar gelir. Yani hem Ecevit hükümeti hem de Demirel Hükümeti döneminde yapılan devalüasyonlar IMF'nin klasik istikrar programı çerçevesinde önerdiği önlemlerden oluşmaktadır. Fiyatların serbest bırakılması, ücretlilere ve tarıma yönelik sübvansiyonların dondurulması, sıkı para politikası ve iç talebin daraltılması 1978-1979 yıllarında gündeme gelen yüksek enflasyon ve yukarıda da bahsedildiği gibi tüketim maddelerinde yaşanan kuyruklar ve üretimde karşılaşılan sorunlar nedeniyle ortaya çıkan karaborsa ortamında iktidara gelen, AP, IMF'yi bu kez tüm yönleri ile tatmin edecek olan ve "Serbestleşme içinde istikrar sağlama" olarak adlandırılacak olan ve daha sonra adı "24 Ocak İstikrar Programı" olarak söylenecek, istikrar programını hazırlamıştır. Diğer istikrar programlarına göre oldukça kökten değişiklikler içermekte olan bu kararların hayata geçmesi için 12 Eylül askeri darbesi gerekli olacaktır(Açıkgöz, 2008,120).

Darbe ile beraber istikrarın gelmesinde, Türkiye'nin geçmişte yaşadığı deneyimlerden farklı bir tarafı vardır. Geçmişte yaşanan dönüşümlerin tersine bu kez ordu IMF tarafından önerilen bir istikrar programının uygulamaya geçmesi için geliyordu. 70 yıllık süre boyunca ordu liberallerin karşısında yer almıştı ancak bu

sefer yönelimi onların yanında ve onlarla birlikte oluyordu. Bu dönem "yeni dünya düzeninin gereklerinin" uygulanmaya başladığı dönemdir(Altay, 2000, 57).

"24 Ocak İstikrar Programı" olarak anılan kararlar IMF destekli istikrar politikalarından oluşmaktadır. Programın içeriğinde üretim girdileri sebebiyle rekabet ortamının oluşturulması ve kaynak kullanımının etkinleştirilmesi öngörülmüştür. Belirtilen hedefler doğrultusunda, devletin ekonomi içindeki etkisi azaltılarak özel kesimin ön plana çıkarılması, mali araçların çeşitlendirilmesi için sermaye piyasasının oluşturulması, dış ticarete ve kambiyo rejiminde serbestliğin getirilmesi, bankacılık sektörünün rekabete açılması, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi gibi kararlar bulunmaktadır. Program, sıkı para ve maliye politikası uygulamaları faiz oranlarının yükseltilmesi, ücretlerin baskı altında tutulması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının artırılması, devletin ekonomideki etkinliğinin büyük ölçüde ortadan kaldırılması ve özel kesimin ortaya çıkarılması gibi kararları içerir. Bunların yanı sıra DB ve IMF destekli yapısal değişim programlarını içerir. 24 Ocak Kararlarının aktif bir şekilde uygulandığı 1980-1988 döneminde gerçekleştirilen bazı önemli yapısal tedbirler arasında; reel faiz uygulamasına geçilmesi, bankacılık sektör faaliyetlerinin tekrar düzenlenmesi ve sektörde faaliyet gösteren yabancı banka sayısının artırılması, Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması, sermaye hareketlerinin kademe kademe serbestleştirilmesi, yeni finansal kurumlar ve araçlar oluşturulması, Merkez Bankası kaynakları tarafından karşılanan devletin finansman ihtiyacının Hazine tarafından iç borçlanma yoluyla karşılanması, temel mal hizmet kapsamının daraltılması, Katma Değer Vergisi uygulamasının başlatılması, ihracata parasal teşvik uygulanmaları, ithalat kotalarının kaldırılarak ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişindeki zorlukların kaldırılması, sübvansiyon kapsamındaki ürün miktarında azalma yapılması, destekleme alımlarında Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan yararlanmanın kaldırılması, KİT'lerin görev tanımının yeniden yapılması kamusal sistemde konumunun belirlenmesi ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurularak özelleştirme faaliyetlerine başlanması, büyükşehir belediyelerinin kurulması ve mahalli idarelerin etkinliğini ve yetkilerini artırmak için genel bütçeden aldıkları payın artırılması sayılabilir. Planların kamu kesimi için emredici özelliği yapısal düzenlemelerde artırılmış, özel kesim için yol gösterici ve yönlendirici yönü teşvik planlaması ile ağırlık kazanmıştır(Köse, 2002, 119-120).

Darbe ile 70'li yılların siyasi istikrarsızlık ortamı kalkacak ve 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesi için gereken ortam sağlanmış olacaktır. Bu dönemde ve 80'li yıllar boyunca takip edilen ekonomi politikalarında istikrar vurgulanmış ve 24 Ocak Kararlarında alınan kararlar uygulanması için enflasyon ve ihracat hususları ön planda tutulmuştur. Fakat istikrar arayışı için kullanılan politikalar istikrarsızlık getirmiştir. Sermaye birikimi enflasyon ile sağlanmaya çalışılmış, ancak enflasyonist birikim süreci istikrarlı bir üretim modelini değil rant aktaran ve rantla varlığını devam ettiren bir iktisadi modele dönüşmüştür. Bu dönemde ülkenin ağırlıklı olarak kendi birikim ve tasarrufları yerine yabancı sermaye ve ithalat ile beslenmesi her ne kadar küresel dünyayla bütünleşme veya açık ekonomi şeklinde anlamlandırılırsa da esasında ülkenin katma değerinin önemli bir kesiminin yurt dışına gittiği anlamına gelmektedir (<http://www.izimder.org/2014>).

3.3.5.2. 1980 Sonrası DPT'nin İşlevinin Yeniden Tanımlanması

Oktay Yenal (2010), 1980 yılında ve sonrasında gelişen planlamanın terk edilmesinin ardında yer alan nedenleri şu şekilde ifade etmiştir;

Dünyadaki planlama humması, 1970'li yıllarda sönmeğe yüz tuttu, 1980'li yıllarda ise bütün bütün söndü. Bu zayıflamada, sanayileşmiş ülkelerde kapitalizmin altın çağını yaşamasının, komünist ülkelerdeki yavaşlamanın, başka stratejilerle büyüyen Uzakdoğu ekonomilerinin, az gelişmiş ülkelerdeki coşku azalmasının payı vardı. Hele 1990'lı yıllara gelindiğinde, Sovyet Rusya parçalanmış, Doğu Avrupa ülkeleri sosyalizmi terk etmiş, kapitalizmin mutlak zaferi "tarihin sonu sloganı ile ilan edilmişti. Serbest ticarete, özelleştirmeye karşı çıkan tek tük ses, benim 1960'lı yıllardaki halime düşüyor, alay konusu oluyordu. Washington Konsensüsü adı verilen ve devletin olabildiğine daraltılmasını savunan doktrin izindeki geri kalmış ülkelerin çoğu kökten kapitalist olmuşlardı(s.525).

1980'li yıllar, özellikle 1983'ten sonraki dönemde, pazar kurallarının serbestçe işlenmesini isteyen kesim, plan ve planlamayı bunun önündeki en büyük engel göreceklendir (Sencer, 1991, 45).

1979 öncesi DPT'de müsteşarlık görevini Bilsay Kuruç yürütmüş, İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı'na Oktay Türel, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı'na

Timur Erkman ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı'na Algan Hacaloğlu yürütmüştür(Kansu, 2004, 308-309).

24 Ocak Kararları 'nın yapıldığı süreçte en önemli gelişme DPT Müsteşarı dahil tüm üst düzey yönetimin değiştirilmesidir. Bu şekilde bir personel politikasından amaçlanan DPT'de yapılacak köklü değişikliklere karşı direnç gösterebilecek kişilerin uzaklaştırılarak engellenmesidir. Buradan, ekonomide dışa açılma adına yapılan bir dizi değişikliğin iktisadi bürokraside de büyük değişikliklere sebep olduğu onucu çıkarılabilir(Akçay, 2006, 245).

Bu amaçlarla 1980 yılının başında yapılan bir sınav ile DPT kadrosunun %51'ine denk gelen 183 yeni plancının, bir seferde işe alınması bahsedilen dönemde ne kadar büyük bir kadro değişimi yapıldığının en büyük göstergesidir. (Şaylan, 1981'den akt. Akçay,2006)

DPT'nin zaman içindeki personel politikasına bakılması yapısal dönüşümün daha iyi anlamlandırılmasına yardımcı olacaktır. DPT'nin personel sayısı, 1963 yılı dışında sürekli artmış ve kadrolar zamanın değişen politik koşulları içinde genişleme eğiliminde olmuştur. DPT'nin personel politikası işe alınma şartları ve işe almada aranan koşullar yönünden beraber düşünüldüğünde örgütün giderek siyasal bir yapıya kaydığı ve bu şekilde şekillenerek günümüze geldiği görülmektedir(Sezen, 1999, 94).

Madde 166'da planlama devletin vazifesi olarak tanımlanmış, planlama örgütü 1982 Anayasası'nda resmi olarak kaldırılmamıştır Fakat Özal'ın iktisat politikalarının etkin olduğu 1980'li yıllarda planlama örgütü birden olmasa da kademe kademe etkisiz bir hale dönüştürülmüştür. 1995 yılında her yıl yayımlanan ve yıllık programda yer alan tedbirleri ve bu tedbirleri hayata geçirmeden sorumlu olan kuruluşları gösteren, tedbirlerin hayata geçirilmesini bir zamanlamaya göre yapılmasını sağlayan icra planlarının yayımına son verilmiştir. Bu değişiklikte dönemin önemli değişikliklerinden biridir(Sezen, 1999, 241).

1961 Anayasası madde 41, "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak" şeklinde planlama ödevi devlete yüklemekte ve 41. madde temel haklar ve ödevler başlığının altında bulunmaktaydı. Fakat 1982 Anayasası'nda 166. madde de kalkınma planları

sosyal ve ekonomik hükümler başlığı adı altında düzenlenmiş, yine 1961 Anayasası'ndaki gibi planlama devlete bir "görev" olarak verilmiş ancak temel hak ve ödevler kapsamında çıkarılmıştır. Planlama görevinin önem ve birinci sırayı kaplaması 1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'na göre daha ötelenmiştir (Sezen,1999, 244-245).

Yani 1980 sonrası süreçte planlama devletin görevi olmaktan çıkarılmış ve 1960 Anayasası'nda var olan "kalkınma planları kamu sektörü için emredici özel kesim için yol gösterici ve yönlendiricidir" hükmü 1982 Anayasasında yer almamıştır. Bu açıdan bakıldığında devletçilikten uzak, mikro düzeyde planlama olan Ön Ulusal Kalkınma ve Stratejik Planlamaya geçilmiş, planlarda bulunan hedeflerin denetimi yerine Neoliberal politikalar sonrası serbest piyasaya dayalı kökten değişim ve uyum süreci başlamıştır. Bu tercihin somut bir şekilde görülmesi için IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşma metinleri değişimi anlamlandırma da net bir şekilde tercih edilen yolu gösterecektir(Ayman-Güler, 1996'dan akt. Ekiz ve Somel, 2005,38).

1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, yapısal uyumun hızla sürdürüldüğü, kamunun ekonomik hayattaki pozisyonunun yeniden oluşturulduğu ve planlamanın işlev kaybına uğradığı süreçte, kalkınma planlaması ve DPT, iktidarların ve siyasetçilerin isteklerini yaptığı sürece varlığını koruyabilecek duruma gelmiştir(Soyak, 2006, 152).

Bilsay Kuruç (2010), DPT'nin en üst düzeyinde bulunan müsteşarının 1980 sonrası süreçteki konum değişikliğini şöyle ifade etmiştir;

1970'lerin dünyasında DPT herhangi bir kamu kuruluşu değildir. Anayasa bu kurumdan beklenen kamu görevine müstesna bir ağırlık vermiştir. Bu müstesna ağırlıkla, seçim sistemine bağlı olarak değişmesi beklenen siyasi iktidarlara karşı toplumun ufkunu istikrarlı tutabilmek ve geliştirmek için ince bir çizgi çizilmiştir. 1961 Anayasası'nda bu özel bir çizgidir. 1982 Anayasası ise bu çizgiyi silmiştir (s.384).

DPT'nin kuruluş ve görevleri hakkında kanunlar da sırasıyla şöyledir:

- 30 Eylül 1960 tarihli DPT'nin kurulması hakkında 91 sayılı kanun,
- 12 Ekim 1960 tarihli DPT'nin kurulması hakkında 91 sayılı kanuna ek 99 sayılı kanun,

- 16 Ekim 1960 tarihli Uzun vadeli planların yürürlüğe konulması ve bütünlüğünün korunması hakkında 77 sayılı kanun,
- 1 Ağustos 1961 tarihli 20. Maddenin değiştirilmesine dair 340 sayılı kanun,
- 28 Temmuz 1967 tarihli Kalkınma planlarının uygulanması esaslarına dair 933 sayılı kanun,
- 30 Ekim 1984 tarihli Kalkınma planlarının yürürlüğe konulması ve bütünlüğünün korunması hakkında 3067 sayılı kanun,
- 6 Mart 1991 tarihli DPT kuruluş ve görevleri hakkında 3701 sayılı kanun olarak sıralanabilir (DPT, 1996).

DPT'nin kuruluş ve görevleriyle ilgili KHK'ları şöyle sıralayabiliriz (DPT, 1996);

- 31 Ağustos 1982 tarihli 1. ve 5. Maddelerin değiştirilmesine ilişkin 44 sayılı KHK,
- 18 Haziran 1984 tarihli 304 sayılı KHK,
- 31 Aralık 1987 tarihli DPT ile ilgili 223 sayılı KHK'da değişiklik yapılmasıyla ilgili 304 sayılı KHK,
- 14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK,
- 6 Ocak 1992 tarihli 470 sayılı KHK,
- 16 Eylül 1993 tarihli 511 sayılı KHK,
- 24 Haziran 1994 tarihli 540 sayılı KHK.
- 3 Haziran 2011 Tarihli 641 Sayılı KHK(<http://www.kalkinma.gov.tr/2014>)

3.3.6. 1984-2014 Planlama Anlayışının Dönüşümü ve Planlamanın Gözden Düşüşü

1984'te 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname¹⁴ ile DPT'nin görev alanı ve yükümlülükleri değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin başında DPT'nin merkezi niteliğinin değişmesi önemli bir yer oluşturmuştur. 30 Eylül 1960 tarihli 91 sayılı yasa¹⁵ ile DPT Başbakan'a bağlıydı ancak 1984 tarih, 223 sayılı KHK ile Başbakan yalnızca lüzumlu gördüğü zamanlarda ve bir Devlet Bakanı aracılığı ile yetkilerini kullanacaktır şeklinde belirtilmiştir(DPT, 1987).

223 sayılı KHK'de 1987 yılında 304 sayılı KHK¹⁶ ile yapılan değişiklikle DPT'nin Başbakan'a bağlı olduğu, ancak gerekli gördüğü zamanlarda Başbakan'ın yetkilerini bir Devlet Bakanı aracılığı kullanabileceği hükmü getirilmiştir.

Bunun yanı sıra bu değişiklikle Yüksek Planlama Kurulu'nun üyelerinde değişiklik yapılmış ve Bayındırlık ve İskan Bakanı, Ulaştırma Bakanı ve Başbakan'ın belirleyeceği en fazla üç tane devlet bakanından oluşacağı kararı verilmiştir. Başbakan'ın yönetiminde belirlenecek kamu görevlileri görüşülen konunun önemiyetine göre görevlendirilip görüşmelere katılabileceklerdir.

304 sayılı KHK ile Yüksek Planlama Kurulu'nda yapılan değişiklikler ise şöyledir;

1. 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile ilgili her türlü kararı almak,
2. İthalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesine dair esasları tespit etmek ve dış ekonomik ilişkilerde eşgüdümü sağlamak,
3. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna verilmiş olan görevleri yürütmek,
4. Yasa ile ya da Bakanlar Kurulu kararınca tespit edilen diğer konuları karara bağlamak

¹⁴ "Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi Gazete**, 18.06.1984, Sayı: 183435.

¹⁶ "Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi Gazete**, 31.12.1987, Sayı: 19681.

1984 tarihli 223 sayılı KHK ile DPT'nin görevler ile ilgili olan 2. maddesi şu şekildedir;

1. Ülkenin doğal, insansal ve ekonomik her türlü kaynak ve olanaklarını tam bir şekilde saptayarak, izlenecek ekonomik, toplumsal ve kültürel siyaset ve hedefleri belirlemede hükümete danışmanlık yapmak;
2. Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının ekonomik, toplumsal ve kültürel siyaseti ilgilendiren faaliyetlerinde eşgüdümü sağlamak için görüş ve tekliflerde bulunmak ve bu konularda danışmanlık yapmak;
3. Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa soluklu planlar ile yıllık programları hazırlamak;
4. Kalkınma planlarının ve Yıllık Programların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ve yerel yönetimlerin kuruluş ve işleyişlerinin düzeltilmesi konusunda görüş ve tekliflerde bulunmak;
5. Kalkınma Planlarının ve Yıllık Programların uygulanmasının izlemek ve eşgüdümlenmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda ve yıllık programlarda yönetime uygun değişiklikler yapmak;
6. Özel kesim ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan, hedef ve amaçlarına uygun biçimde yürütülmesini özendirme ve alınacak önlemleri tespit ve teklif etmek, uygulamayı takip etmek;
7. Kalkınmada öncelikli yörelerin daha hızlı şekilde gelişmesini sağlayacak önlemleri tespit ve teklif etmek, uygulamayı takip ve eşgüdümlenmek;
8. Kalkınma planı ve yıllık programlardaki ilke ve hedeflere uygun olarak, uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesinde, görüşme ve müzakerelerin yürütülmesinde gerekli görüş ve tekliflerde bulunmak,

DPT'ye yüklenen görevlere bakıldığında 91 sayılı yasada Merkezi Planlama Örgütü'ne biçilen hükümete denk konum, yani denge ortadan kaldırılmıştır. 2. maddenin b fıkrasında toplumsal, ekonomik siyasetlere ek olarak kültürel siyasetlerde eklenmiştir. c fıkrasında kalkınma planlarına ek olarak yıllık programlarda görev olarak belirtilmiştir. f fıkrasında "yabancı sermaye faaliyetlerinin plan, hedef ve amaçlarına uygun biçimde yürütülmesini" şeklindeki ifade ile özel sektörün yanında yabancı sermayede konulmuştur. G ve h fıkraları Planlama Örgütü'ne yeni görevler yüklemiştir.

Bu KHK ile "Sözleşmeli personel" başlığında DPT'de Müsteşarlık, müsteşar yardımcılıkları, başkanlıklar, daire başkanlıkları, hukuk ve planlama müşavirlikleri, uzmanlık ve uzmanlık yardımcılıkları ile genel sekreterlik hizmetlerinde " lüzumu halinde kadro karşılığı gösterilmek kaydıyla 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve diğer kanunların sözleşmeli personel hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın sözleşmeli eleman" çalıştırabileceği hükme bağlanmıştır. Bununla hiç bir şart aramadan personel alınması uygulaması devam ettirilmiştir. Uzman ve uzman yardımcılığına girmenin özel şartları hükme bağlanmıştır.

223 sayılı KHK getirdiği önemli bir diğer değişiklik ise 223 sayılı KHK ile DPT Müsteşarlığının Yüksek Planlama Kurulu'ndan dışlanmasıdır. 223 sayılı KHK ile Yüksek planlama Kurulu'nun sekreteryaya işlemleri DPT Müsteşarlığı'na bırakılmıştır.

1984 tarihli 223 sayılı KHK, 91 sayılı Yasa, Yüksek Planlama Kurulu'nun Başbakan (veya Başbakan Yardımcısı), Bakanlar Kurulu'nun seçtiği üç bakan ve Planlama Müsteşarı, iktisadi Planlama Dairesi Başkanı ve Sosyal Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı'ndan oluşacağını öngörmüştü. 91 sayılı Yasa'nın 3. maddesi, DPT'nin Yüksek Planlama Kurulu ve Merkez Teşkilatından oluşacağını belirtmekteydi.

Yüksek Planlama Kurulu, 223 sayılı KHK ile bir Bakanlar Kurulu haline getirilmiştir. 223 sayılı KHK'ya göre, Yüksek Planlama Kurulu, Başbakan'ın başkanlığı altında; Başbakan Yardımcısı, Başbakan'ın belirleyeceği en çok üç Devlet Bakanı, Maliye ve Gümrük Bakanı, Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanı ile Ulaştırma Bakanlarından oluşacağını şeklinde belirtilmiştir. Bunun yanında Yüksek Planlama Kurulu'nun görüşeceği konuların önem durumu ve niteliklerine göre sayılan bakanların dışında kalan bakanların ve kamu görevlilerinin de Kurul'a çağrılacakları hükme bağlanmıştır.

223 sayılı KHK, 22 Mart 1991 tarihinde yürürlüğe giren 3701 sayılı Kanunla iptal edilerek Müsteşarlık yeniden teşkilatlandırılmıştır. 3701 sayılı Kanun Yüksek Planlama Kurulunun oluşum tarzını 304 sayılı KHK'de belirtildiği gibi düzenlemektedir.

6 Mart 1991 tarihli DPT kuruluş ve görevleri hakkında 3701 sayılı kanun¹⁷

Bu düzenleme ile DPT'ye ek görevler yüklenmiştir. Bunların başında kalkınma planı ve yıllık programları bölgesel veya sektörel açıdan hazırlamak ve başka özel çalışmalar yapmak üzere Müsteşarın teklif ve ilgili Devlet Bakanı'nın onayı ile geçici olarak çalışma kümeleri kurmaktır. Yasa ile Yüksek Planlama Kurulu'na da bazı görevler yüklenmiştir.

YPK'nun Kamu Ortaklığı İdaresi ile Toplu Konut İdaresi'nin gelecek yıl programları ile yıl içinde programların uygulanmasını değerlendirerek varsa aksaklıkları giderecek tedbirleri almak yılsonunda da o yıl içinde yapılan uygulamaları değerlendirmek üzere" bir araya geleceği 3701 sayılı yasa ile belirtilmiştir. Bu yasa ile Kurul'un yılda en az üç kez toplanması kararlaştırılmıştır. 3701 sayılı yasa ile Müsteşar yardımcılarının sayısı da 4' çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomik, toplumsal, kültürel konularda araştırma, inceleme yapmak yapılmasını sağlamak ve bilgilere ulaşmak amacıyla bir Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü Müsteşarlık bünyesinde oluşturulmuştur. 3701 sayılı yasa ile aynı zamanda bir de Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Bu kuruluştan amaçlanan araştırma enstitüsüne çalışmalarında yardımcı olmasıdır. Danışma kurulu Enstitü Başkanı, üniversite öğrencileri ve büyük iş adamlarından oluşacaktır. Ancak Araştırma Enstitüsü 437 sayılı KHK¹⁸ ile kaldırılmıştır.

3701 sayılı yasa ile müsteşar yardımcılarını üçten dörde çıkarılmış, daire başkanlıkları genel müdürlük olarak konumlanmıştır. Genel müdürlerin altında genel müdür yardımcılarını onarın altında da daire başkanlıkları yer almaktadır. Bu şekli ile DPT tam bir bakanlık görünümündendir. Uzmanların 80 öncesi dönemde müsteşarla çalışabilme olanağı yapılan bu düzenleme sonucu yalnızca daire başkanları ile çalışma yapabilmesi durumun dönüşmüştür. Bu en önemli nedeni planıcılık yerine teşvik uygulamaları, yabancı sermaye, serbest bölgeler gibi konularla ilgilenilmesidir(Aslan, 1998).

¹⁷ "Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", **Resmi gazete**, 22 Mart 1991, Sayı: 20822.

¹⁸ "Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi gazete**, 14 Ağustos 1991, Sayı: 20960.

3701 sayılı yasa ile İslam Ülkeleri İle Ekonomik İşbirliği, Proje Geliştirme Genel Müdürlükleri yeni birimler olarak kurulmuş. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı, Kalkınmada Öncelikli yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü adını almıştır.

Personele ilişkin olarak ise "ücretli uzman yardımcısı" adı altında yeni sosyal işlerle ilgili bilgiye ulaşma amacıyla bir kadro oluşturulmuş, kadro karşılığı sözleşmeli personel çalıştırılması ile ilgili genel hukuksal hükümlerin hiçbirine bakılmaksızın alınan bu kadro hiç bir koşul aranmaksızın uzman yardımcısı niteliği ile çalışan alımına sebep olmuştur. Aynı yasanın yayım tarihinde Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Müşavir, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcısı, Daire Başkanı, Serbest Bölge Müdürü olarak görev yapanlara herhangi bir şarta bakılmayarak uzman unvanı verilmiştir. Unvan herhangi bir sınava ve koşula bağlı kalınmayarak verilmiştir ve bu 1980 sonrası yaşanan kadrolaşmanın Merkezi Planlama Örgütü'ne de yansımış net bir halidir(Aslan, 1998).

3701 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesine göre Yüksek Planlama Kurulu, Başbakanın Başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği en çok dört Devlet Bakanı, Maliye ve Gümrük Bakanı, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanı ve Ulaştırma Bakanı'ndan meydana gelir.

3701 sayılı Kanun ancak 4 ay kadar bir süre yürürlükte kalmış olup, 14 Ağustos 1991 tarihinde yürürlüğe konulan 437 sayılı KHK ile yürürlüğüne son verilmiştir. Yüksek Planlama Kurulu'nun 3701 sayılı Kanunla belirtilmiş olan şekli bırakılmış, fakat görev alanı büyük ölçüde genişletilmiştir

4 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK

437 sayılı KHK ile Planlama Örgütü'ndeki Teşvik Ve Uygulama, Yabancı Sermaye, Serbest Bölgeler ve İslam Ülkeleri İle Ekonomik İşbirliği birimleri kaldırılmıştır. 437 sayılı KHK ile YPK'na yeni birçok görev yüklenmiştir. Bunlar;

- f) Gelir ortaklığı senetleri, hisse senetleri ve her türlü menkul kıymet ihracı ile diğer kıymetli evrakın düzenlenmesine ve işletme hakkı verilmesine karar vermek,
- g) Gelir ortaklığı senetleri için piyasa şartlarına uygun ve bu senetlerin değerini artıracak yönde her yıl gelir dağıtım esaslarını tespit etmek,

- h) İhraç edilecek gelir ortaklığı senetleri, hisse senetleri ve her türlü menkul kıymet ile diğer kıymetli evrakın adedi, değeri ve bunlarla ilgili diğer hususlar hakkında karar vermek,
- i) Bu Kanun kapsamında hakiki ve hükmi şahıslara işletme hakkı verilmesi ve bunun şartları hakkında karar vermek,
- j) Gelir ortaklığı senetleri ihracı suretiyle gelirleri satılan ve/veya satılacak olan altyapı tesislerinin tarife ve ücretlerini tespit etmek,
- k) İleride gelir ortaklığı senetleri çıkarılacak veya işletme hakkı verilecek altyapı tesisleri ile Kamu Ortaklığı Fonu'ndan finanse edilecek diğer tesisleri belirlemek ve bu tesislerin finansmanı ile bunların işletme, bakım, onarım, idame ve benzeri her türlü masraflarının kısmen veya tamamen Kamu Ortaklığı Fonu'ndan karşılanması hakkında karar vermek,
- l) Bakanlar Kurulu'nca yatırım programına alınan projelerden ileride gelir ortaklığı uygulamasına dahil edilecek altyapı tesislerini tespit etmek,
- m) Gerekli görülen hallerde, gelir ortaklığı senetleri, hisse senetleri ve her türlü menkul kıymet ile diğer kıymetli evrakın satın alınmasına ve tekrar satılmasına karar vermek,
- n) Yurt içi ve yurt dışından Kamu Ortaklığı Fonu'nun kullanım alanlarında yararlanmak üzere kredi almaya, Devlet garantili ve garantisiz iç ve dış tahviller ve her türlü menkul kıymet ihracı ile diğer kıymetli evrakın düzenlenmesine karar vermek,
- o) Kamu Ortaklığı Fonu ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı bütçelerini görüşerek karara bağlamak,
- p) Kalkınmada öncelikli yörelere sağlanan finansman ve diğer bölgelerdeki istihdamı artırıcı projelerin desteklenmesi ile ilgili esaslar hakkında karar vermek.

YPK'nın görevlerindeki bu değişiklik onu Yüksek Planlama Kurulu yerine "Yüksek Özelleştirme Kurulu" yapmıştır. Bunun yanı sıra hedef belirleyici bir üst kurul yerine, yürütme fonksiyonu ifa etmiş bir kurul durumuna gelmiştir(Aslan,1998,116)

6 Ocak 1992 Tarihli 470 sayılı Kanun Hükmünde Kararname¹⁹

470 sayılı KHK madde1 "Yüksek Planlama Kurulu, Başbakanın başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği en çok dört Devlet bakanı ile Dışişleri, Maliye ve Gümrük, Tarım ve Köy işleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Bayındırlık ve

¹⁹"Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi gazete**, 06.01.1992, Sayı: 21103.

İşkan, Ulaştırma bakanlarından meydana gelir. Başbakanın bulunmadığı toplantılara Başbakanın tensip edeceği Devlet bakanlarından biri başkanlık yapar."

YPK ilişkin 1992'de yayınlanan 470 sayılı KHK ile değişiklik yapılmış. 437 sayılı KHK madde 4 birinci fıkrada belirtilen YPK'nın üyeliğine diğer bakanların yanında Dışişleri Bakanı da dahil edilmiştir. Bunu yanı sıra 437 sayılı KHK ile yapılan görev değişikliklerini bütünü iptal edilmiş ve 3701 sayılı yasada sayılan görevler kalmıştır.

Aynı zamanda 437 sayılı KHK'nin Yüksek Planlama Kurulu'nu düzenleyen 4'üncü ve 5'inci maddelerinde 6 Ocak 1992 tarih ve 470 sayılı KHK ile yeni değişiklik yapılarak, 3701 sayılı Kanunda belirtilmiş düzenlemeye benzerlik gösteren bir düzenleme yapılmış, Kurulun 437 sayılı KHK'de ayrıntılı olarak sayılan görevleri genel olarak 6 madde halinde sıralanmıştır.

16 Eylül 1993'te 511 sayılı KHK²⁰

KHK ile örgüt kendisine biçilen, ekonomiden devletin büyük oranda ellini çektiği, yani piyasa terk edilen ekonomiyi izleyen, özel kesime yol gösterici olan genel planlamadan bölgesel planlamaya geçen, uluslararası kredi kuruluşlarının taleplerini ekonomiye bütünleştiren bir yapıya dönüştüğü 511 sayılı KHK ile resmi belge niteliğinde de somutlaşmıştır.

511 sayılı KHK ile DPT'ye ek görevler getirilmiştir. 511 sayılı KHK'nin 2. maddesinde DPT'ye getirilen ek görevler şunlardır:

- d) Uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde çalışarak ileriye dönük stratejiler geliştirmek ve topluma perspektif sağlayan politika önerilerini katılımcı bir yaklaşımla belirleyerek özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevini yerine getirmek,
- e) Maliye para dışı ticaret ve kambiyo politikalarının kalkınma planı ve yıllık programların hedefleriyle uyum içinde uygulanması konusunda Hükümette müşavirlik yapmak
- f) Özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesini düzenleyerek teşvik ve yönlendirme politikalarının genel çerçevesini hazırlamak ve Hükümete teklif etmek

²⁰"Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi gazete**, 16.09.1993, Sayı: 21700.

DPT'ye yüklenen görevlerden d fıkrasında belirtilen görev Planlama Örgütü'nün iktisadi işleyiş içindeki konumunu gösteren bir görevdir. D fıkrasına göre örgüt faaliyetlerini uluslararası örgütlerle işbirliği içinde yerine getirecektir. 511 sayılı KHK ile YPK üyelerini Başbakan'ın belirlemesi kararı getirilmiş bunun yanı sıra DPT Müsteşarı kurulda yine tek başına bürokrat olarak bulunmuştur.

511 sayılı KHK ile DPT kuruluş ve görevleri konusunda da yeni bir düzenleme yapılmıştır. 511 sayılı KHK kendisinden önceki 437 ve 570 sayılı KHK'ları yürürlükten kaldırarak, yeni bir oluşum meydana getirmiştir. 511 sayılı KHK önce Yüksek Planlama Kuruluna katılacak bakanlar önceden belirlenirdi. Ancak 511 sayılı KHK ile YPK' ya katılacak bakanların başbakan tarafından belirleneceği ve DPT Müsteşarı'nın da Kurulda yer alacağı belirtilmiştir. Böylelikle daha önce 304 sayılı KHK ile Kurul üyeliği kaldırılan Müsteşar tekrar Kurul'da üye olarak yer alacaktır. YPK' nın görevleri 511 sayılı KHK'de de aynen 470 sayılı KHK'da belirtildiği şekliyle tekrar edilmiştir. YPK'nun görevlerinde değişiklik yapılarak 437 sayılı yasadaki sayılan görevler iptal edilmiş ve 3701 sayılı yasadaki görevler geçerli olmuştur.

511 sayılı KHK DPT'de önemli değişiklikler olmuştur. Bunlardan biri de örgütün ana hizmet birimlerinin değişmesidir. Örgütün ana hizmet birimleri şu şekilde düzenlenmiştir.

1. Yıllık Programlar Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü
2. Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü
3. Yatırımlar Sektör Programları Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü
4. Yapısal Uyum Sosyal Politikalar Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü
5. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Ve Bölgesel Gelişme Politikaları Genel Müdürlüğü
6. Avrupa Topluluğu İle İlişkiler
7. Ekonomik Ve Sosyal Yönetim Bilgi Merkezi Dairesi Başkanlığı
8. Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü

223 sayılı kanun ile konulan ancak 437 sayılı KHK ile kaldırılan yurtdışı örgütü 511 sayılı KHK ile yeniden kurulmuştur. Tüm bunların yanı sıra DPT'de belli bir süre

görev yapanlara uzman ve uzman yardımcılığına yükselebilmek için imkan tanınmıştır.

24 Haziran 1994 Tarihli 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname²¹

1994 tarihli 540 sayılı KHK, 511 sayılı KHK'nın kısa bir süre yürürlükte kaldıktan sonra Anayasa Mahkemesince Anayasaya aykırı bulunarak iptali sebebiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 511 sayılı KHK 'nin kaldırılmasından sonra yürürlüğe 540 sayılı KHK girmiştir. 540 sayılı KHK ile Yüksek Planlama Kurulu'nun yapısı aynen devam ettirilmiş ancak görev tanımında bazı değişikliklere gidilmiştir. Bunlar;

- a) Yüksek Planlama Kurulu, Başbakanın Başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği sayıda Bakanlar ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarından meydana gelir.
- b) Başbakanın bulunmadığı toplantılara, Başbakanın uygun göreceği Devlet Bakanlarından biri başkanlık eder.
- c) Kurulun görüşeceği konuların mahiyet ve özelliğinin gerektirdiği durumlarda, Kurula Başkan tarafından diğer Bakanlar ve kamu görevlileri de çağırılabilir.
- d) Kurulun sekreteryaya hizmetleri Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca yürütülür.

A fıkrasında çıkarılabileceği gibi 540 sayılı KHK Yüksek Planlama Kurulu'nun şekillenmesi noktasında Başbakana geniş yetkiler tanınmış ve Kurulun Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı dışındaki üyelerini belirleme yetkisini Başbakana verilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş ve görevleri, 1994 tarihli 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile tekrar bir değişikliğe uğramıştır.

511 sayılı KHK'nın üzerinde çok fazla değişiklik yapılmadan çıkarılmış hali 540 sayılı KHK'dır. 540 sayılı KHK da önemli değişiklik olarak öne çıkan husus Para-Kredi Koordinasyon Kurulu'nun DPT'ye katılması olmuştur.

²¹ "Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi gazete**, 24.06.1994, Sayı: 21970.

3.3.7. 2011 Sonrası, 641 sayılı KHK ve DPT'de Yapısal Dönüşüm

Haziran 2011 tarihli 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararname²²

1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı, 2011 yılı Haziran ayında çıkarılan 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle "Kalkınma Bakanlığı" olarak yeniden yapılandırılmıştır. KHK ile DPT'nin kuruluşundan bu zamana kadar hedeflediği temel misyonu olan kalkınma, Bakanlığın adı haline gelmiştir(<http://www.kalkinma.gov.tr/2014>).

641 sayılı KHK'nın 30. maddesinde kalkınma planlarının hazırlanması ile ilgilidir; Madde 30'un birinci fıkrasında;

"Bakanlık, Bakanlar Kurulunun onayladığı esaslar ve hedefler çerçevesinde kalkınma planını hazırlar ve Yüksek Planlama Kuruluna sunar." ibaresi yer almaktadır.

24.06.1994 sayılı KHK'da madde 23'te ise "Devlete Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bilgi toplamada planların hazırlanmasında ve uygulamanın izlenmesinde bakanlıklar kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlar ve özel kesim üst düzey kuruluşları ile yakın işbirliği içinde bulunur.

Devlet planlama Teşkilatı Müsteşarlığı kalkınma planlarının ve yıllık programların hazırlanması uygulanması ve izlenmesi safhalarında gerekli olan verileri bunların toplanmasında ve değerlendirilmesindeki amaç ve zaman aralıkları ile bu verilerin sunulma şeklini tespit eder."

İbarelerinden anlaşılacağı üzere 641 sayılı KHK ile DPT Kalkınma Bakanlığı bünyesine katılması ile DPT Müsteşarlığı kaldırılmış, planları yapma görevi de Bakanlığın görevi olarak belirlenmiştir.

Kalkınma planlarının DPT Müsteşarlığı tarafından hazırlanması, plan ve programların kısa süreli siyasi endişelerin ve karmaşıklıkların gölgesinde değil, bilimsel gerçekliklerle ele alınmasının gerekliliğinden kaynaklanmaktaydı. Planlamanın DPT Müsteşarlığı tarafından yapılması ile planlama tüm devlet yönetiminde uygulanacak bir ilke şekline getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak 641 sayılı

²² "Kalkınma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", **Resmi Gazete**, 8.6.2011, Sayı: 27958.

KHK yapılan değişiklik ile Kalkınma Bakanlığı'nda böyle bir yapının olmaması, kalkınma planı ve yıllık programların hazırlanmasının Kalkınma Bakanlığı'nın görevi olarak saymıştır. Yani DPT, bakanlık yapısı içerisinde "eritilmiş" ve planların ve yıllık programların hazırlanması bir uzmanlık alanı olarak görülmemiştir(Övgün,2011, 275).

Bir diğer değişiklikte teşkilat yapısında olmuştur. 540 sayılı KHK'nın Üçüncü Kısım ve 7. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: "Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı; merkez teşkilatı ile yurtdışı teşkilatından meydana gelir."

641 sayılı KHK'da ise İkinci Bölüm madde 3'te ise "Bakanlık, merkez ve yurtdışı teşkilatından oluşur." ibareleri yer alır. Bu hükümlerden anlaşılacağı gibi müsteşarlık yapısı kaldırılmıştır.

Bir Başka değişiklikte Ana Hizmet birimleri noktasında olmuştur. 540 sayılı KHK' de İkinci Bölüm Madde 9'da Ana Hizmet birimleri şu şekilde sayılmıştır:

- a) Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü,
- b) Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü,
- c) İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü,
- d) Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü,
- e) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü,
- f) Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü,
- g) Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü,
- h) Yönetim Bilgi Merkezi Dairesi Başkanlığı.

641 sayılı KHK'da ise Ana Hizmet birimleri Üçüncü Bölüm Madde 6'da, 540 sayılı KHK'dan farklı olarak eklenen organları şu şekildedir:

- a) Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- b) Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- c) Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- d) Hukuk Müşavirliği.
- e) Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- f) Kurullar Sekreteryası Dairesi Başkanlığı.
- g) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği.
- h) Özel Kalem Müdürlüğü.

641 sayılı KHK'da yapılan bir başka değişiklik ise Teşkilat yapısı ile ilgilidir. 540 sayılı KHK'nın Birinci Kısım madde 3'de; "Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Planlama Kurulu, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından meydana gelir." ifadesi yer alırken, 641 sayılı KHK da ise 641 sayılı KHK'nın Dördüncü Bölüm Yurtdışı Teşkilatı ve Kurullar başlığı altında oluşturduğu kurullar şu şekilde sıralanmıştır. Yüksek Planlama Kurumu, Para-Kredi Koordinasyon kurumu ve Kalkınma Araştırmaları Merkezi şeklindedir.

Kalkınma Bakanlığı'nın 641 sayılı KHK'de belirtilen görevlerinden hemen hemen tamamına yakını 540 sayılı KHK'den alınmıştır. Görevler noktasında büyük benzerlik olmasına rağmen bazı hususlarda farklılıklar söz konusudur.

İlk olarak 540 sayılı KHK'de madde 1'de,

"Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, kaynakların verimli kullanılması ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin bir bütünlük içerisinde etkin, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi için Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine dair esasları düzenlemektir." ifadesi yer alırken, 641 sayılı KHK'de planlamaya ilişkin bir amaç görülmemektedir. Bunun altında yatan sebep ise Kalkınma Bakanlığı'nın oluşturulmasının en temel noktasında ulusa planlama anlayışının yatmamasıdır. Ancak DPT direkt olarak planlama kurumu olarak kurulmuştur.

Görevler yönü ile 641 sayılı KHK ile sayılı KHK arasındaki bir diğer farkta hazırlanacak olan planların niteliği ile alakalıdır. 540 sayılı KHK'nın madde 2 b fıkrasında,

"Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kalkınma planları ile yıllık programları hazırlamak," ibaresi yer alırken, 641 sayılı KHK'nın madde 2 b fıkrasında

"Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makroekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamak." ifadesi yer almaktadır.

Farklı bir ifade ile Kalkınma Bakanlığı, kalkınma planı ve yıllık program dışında değişik planlama çalışmalarına da katılmakta ve bu çalışmalarda bölgesel

düzyey önemli bir yer işgal etmektedir. Görevler yönünden bir diğery fark da Kalkınma Bakanlığı tarafından stratejik yönetim düşüncesinin kamu yönetimine eklenmesinde öncü olmasıdır. DPT 2000'li yıllarda stratejik planlama çalışmalarında önder durumda olsa da, diğery kurum ve kuruluşların hazırlamış oldukları stratejik planlar arasında uyumlaştırma görevi üstlenmiş olsa da Kalkınma Bakanlığı stratejik planlama ile sınırlandırılmayacak çok daha geniş bir bakış açısı sergilemiş ve stratejik yönetim düşüncesinin merkezi konumunu üstlenmiştir(Övgün, 2011, 273).

2011 tarihli 641 sayılı KHK ile DPT'nin Başbakanlığıya veya bir Devlet Bakanına bağılı ülkenin kalkınma planlarının hazırlanmasında hükümetle işbirliğı içinde uzmanlık ve müşavirlik görevi üstlenen bir örgüt iken bunun görev yerine 2011 tarihli 641 sayılı KHK ile "icracı bir bakanlık" halini almıştır. KHK 641 merkezi planlama örgütü olan ve bürokratik bir kurum olan DPT'nin bakanlık bünyesinde arka planda kaldığıının somut bir belgesidir. 2011 yılı 641 sayılı KHK, DPT'nin 1994 yılı kuruluş KHK'sinin aynen tekrarlanmış şekli niteliğindedir. Merkezi planlama teşkilatı DPT'nin 1960 Anayasası'nda da belirtilen kalkınma planları hazırlarken hükümetten gelen amaç ve stratejileri " bürokratik süzgeçten geçirme işlevi" örgütün 1960'da bu zaman kadar siyasallaşması onucu ortan kalmaya başlamıştı, 2011 tarihli 641 sayılı KHK ile DPT'nin bu faaliyeti tamamen ortadan kalkmıştır. 641 sayılı KHK ile DPT'nin siyasallaşması süreci tamamlanarak kalkınma planlamasında "hükümet planlamasına" geçilmiştir. Hükümet programı veya planı ile kalkınma planı farklı anlamlara gelmektedir. 1980 Kararları'nın ardından gelişen süreçte kalkınma politika ve planlamasında ulusal unsurlar değil de, uluslararası kurumların (IMF, DB, AB) yönlendirdikleri amaçlar doğrultusunda planlama çalışmaları yapılmıştır. (Soyak, 2003, 88-91).

Kalkınma Bakanlığı'ndaki bu değışmeyi Barış Övgün (2011) şu şekilde değıerlendirmiştir:

Bakanlığı'nın kurulması daha özel bir noktayı ortaya çıkarmaktadır. O da Kalkınma Bakanlığı'nın temel olarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) lağıvedilmesiyle kurulmuş olmasıdır. Bir başka deyişle bakanlık olarak yeni bir örgüt yapısının ortaya çıkışı esas işlevi ulusal düzeyde plan yapmak olan bir örgütün son bulması ya da bakanlık yapısı içerisinde eritilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu gelişme elli yıllık bir geçmişe sahip olan ve ulusal düzeyde plan yapmakla görevli özel bir ihtisas kurumunun son bulmasına neden olmaktadır. Kalkınma

Bakanlığı'nın kurulması son noktada yeni kalkınma anlayışının ürünü olan kalkınma ajansı yapılanmasıyla da yakından ilişkili görülmektedir. Çünkü Kalkınma Bakanlığı, kalkınma ajansları için bir şemsiye görevi üstlenmekte ve adeta bir anlamda bakanlığın taşra teşkilatı konumuna gelmektedirler. Bu noktada Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması çok yönlü amaçları ve sonuçları barındıran bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (s.265).

1980'in ikinci yarısından itibaren başlayan ve Türkiye'nin kalkınma anlayışında gerçekleşen köklü değişiklikler ve bu değişiklikleri yöneten aktörler olan IMF, DB ve AB dayatmaları ile küreselleşme adına yapılan politika sonuçlarına baktığımızda kalkınma anlayışında meydana gelen değişimleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Devlet üretici ve ticari bir aktör olarak ekonomiden çekilmekte; yalnızca düzenleyici ve denetleyici rolüyle öne çıkmaktadır.
2. Sosyal devlet önemli ölçüde aşındırılmakta, devletin bu fonksiyonu büyük ölçüde piyasaya ve sivil toplum örgütlerine devredilmektedir.
3. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda piyasacı bir anlayış benimsenmekte ve bu bağlamda yapısal uyum politikaları kutsanmaktadır.
4. Ulusal kalkınma yerine bölgesel ve yerel kalkınma öne çıkarılmaktadır.
5. Bölge kalkınma ajansları modeli içinde yabancı ve yerel sermaye ile birlikte sivil toplum örgütleri kalkınmanın başat aktörleri olarak kurgulanmaktadır.
6. Bölge kalkınma ajansları modeli içinde yabancı ve yerel sermaye ile birlikte sivil toplum örgütleri kalkınmanın başat aktörleri olarak kurgulanmaktadır.
7. Bölgesel kalkınma sorununda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltma amacı yerine, bölgelerarası rekabeti artırma öncelenmektedir.
8. Merkezi kalkınma planlaması yerine, adem-i merkeziyetçi planlama ve kalkınma anlayışı benimsenmektedir.
9. Kalkınma planlaması çok merkezli, bütüncül olmayan, stratejik ve parçacı bir nitelik taşımaktadır(Soyak, 2003, 88-91).

Neoliberal kurumlar kalkınma anlayışında devleti değil piyasayı ön plana çıkarırlar, piyasanın öne çıkarılması ile birlikte de devlet artık düzenleyici bir konum üstlenmiş olur. Bu yaklaşımda yine devletin düzenleyici ve yönlendirici rolde olduğu planlama anlayışı, devletin etkin olduğu bütünsel planlama anlayışına tercih edilmiştir. Bu durum yeni bir kalkınma anlayışının öne çıkmakta olduğunun bir göstergesidir.

Bölgesel Kalkınma anlayışı bu fikre dayanmaktadır. Buna göre her bölgenin kendine has özellikleri vardır ve bu özellikler o bölgede bulunan unsurların katılımı ile harekete geçirebilir ve buna göre kalkına doğrudan merkezden yönetilmemeli, çünkü kalkınmanın tek merkezden yürütülmesi bölgesel olarak potansiyelin fark edilememesine neden olmakta ve o bölgenin ihtiyaçlarından farklı "tek tipleştirme" sunmaktadır. Yani yeni bölgesel kalkınma politikası eşitlik değil rekabet içermekte ve çok unsurlu bir ortamda kalkınmanın sağlanabileceğine inanılmaktadır. Tüm bu yapılanma içinde devletin görevi de direk müdahale değil, "aktörleri yapabilir kılmaktır." (Övgün, 2011, 266-267).

3.4.Devlet Planlama Teşkilatına Bağlı Kurumlar

3.4.1.Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK)

26 Şubat 1926 tarihli ve 3517 sayılı Merkezi istatistik dairesi hakkındaki kararname ile merkezi istatistik daire başkanlığına bağlı olarak kurulmuştur. 1930 yılında merkezi istatistik dairesinin tüm görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenerek istatistik umum müdürlüğüne bırakılmıştır. 1945 yılında kurumun adı İstatistik Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. 1952'de kurum tekrar İstatistik Umum Müdürlüğü,1960 yılında ise İstatistik Genel Müdürlüğü adı verilmiştir. 1984'de yeniden yapılanan kurum, 1989-1990 yıllarında da gelişen zamana uyum sağlamasını yardımcı olacak düzenlemeler yapılmıştır.

5429 Sayılı ile Türkiye İstatistik Kanunu ile Türkiye İstatistik Sistemi ve Kurum tekrar yapılandırılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) olarak yeniden adlandırılmıştır. Kurumun organları, Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik kurumu ve İstatistik Konseyi Başkanlığı'dır. 2006-2008 yıllarında yapılan değişikliklerle kanunun bir kaç maddesi düzenlenmiştir. 2011-2012 Aralığında yapılan düzenlemeler ile ise merkez teşkilatı tekrar düzenlenmiştir(<http://www.tuik.gov.tr>, 2014).

5429 kanununun 18. maddesinde kurumun görevleri şu şekilde belirtilmiştir;

1. Resmi İstatistik Programını hazırlamak.
2. Program ile belirlenen istatistiksel faaliyetlerin yürütülmesini organize etmek ve uygulanmasını sağlamak.

3. Resmî istatistiklerin üretimi sırasında kullanılacak istatistiksel yöntemleri, tanımları, sınıflamaları ve standartları, ulusal ve uluslararası normlara uygun olarak belirlemek.
4. Ülkenin ekonomi, sosyal konular, demografi, kültür, çevre, bilim ve teknoloji alanları ile gerekli görülen diğer alanlardaki istatistiklerini derlemek, değerlendirmek, analiz etmek ve yayımlamak.
5. Resmî istatistik sonuçlarının bilimsel ve teknik açıklamalarını yapmak.
6. İstatistik alanındaki bilimsel araştırma teknikleri ile istatistiksel yöntem ve bilgi teknolojilerine ilişkin gelişmeleri takip etmek ve bunların uygulanması için gerekli önlemleri almak.
7. İstatistik alanındaki ulusal ve uluslararası öncelikleri dikkate alarak istatistiksel veri ihtiyacı duyulan alanları ve veri derleme yöntemlerini ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ile belirlemek.
8. Programın kurum ve kuruluşlara verdiği resmî istatistik görevlerinin yerine getirilmesini izlemek, bu kurumlarca üretilen istatistiklerin uluslararası standartlara uygunluğunu incelemek, kalite kontrolünü yapmak ve bu konularda teknik destek ve koordinasyonu sağlamak.
9. Kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsediği temel ilkeler çerçevesinde, Kurumun orta ve uzun vadeli strateji ve politikalarını belirlemek; Kurumun stratejik planlarına, yıllık amaç ve hedeflerine bağlı olarak teşkilat yapısını, hizmet kalite standartlarını, yönetim hizmet ve süreçlerini sürekli geliştirici tedbirler almak.
10. Programın uygulanmasına ilişkin Yıllık İzleme Raporlarını hazırlamak.
11. İstatistiksel bilgilerin saklanması, kullanıcıya sunulmasını, bu alanlara ilişkin sistemlerin geliştirilmesini ve bu amaçla ulusal ve uluslararası bir bilgi ağı ve bilgi akış sisteminin oluşturulmasını koordine etmek.
12. Ulusal kayıt sistemlerinin oluşturulmasında standartları tanımlamak, uygulamak ve kurumlar arası koordinasyon ile uygulanmasını sağlamak.
13. Uluslararası düzeyde karşılaştırmalar yapmak amacıyla diğer ülkelere veya ülke gruplarına ait göstergeleri takip etmek, değerlendirmek ve gerekli durumlarda yayımlamak.
14. İhtiyaç duyulan alanlarda veri üretilmesi, teknik kapasitenin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde araştırma ve teknik yardım projeleri hazırlamak, geliştirmek ve yürütmek.
15. İstatistikle ilgili konularda diğer ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini sağlamak ve uluslararası toplantılar düzenlemek.
16. Kanunla verilen diğer görevleri yerine getirmek.

Başkanlık, yükseköğretim kurumlarının vazifeleri gizli kalmak koşuluyla, kurumun görev dahilindeki hususlarda üniversiteler ve diğer eğitim kurumları ile

işbirliği kurarak ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma yerleri kurabilir (<http://www.tuik.gov.tr>, 2014).

3.4.2. Güney Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP)

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 27 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuştur.

GAP projesinden amaçlanan hususlar şu şekilde belirtilmiştir; Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere, Başbakanlığa bağlı hükmi şahsiyeti haiz ve on beş yıl süreli olarak kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı; Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'ndan (GAP İdaresi Başkanlığı) oluşmuştur.

GAP İdaresi Başkanlığı, GAP Yüksek Kurulu'nun sekretarya hizmetlerini yürütmekle de görevlendirilmiştir. Teşkilatın en yüksek karar organı olan ve GAP İdaresi tarafından hazırlanan her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlayan GAP Yüksek Kurulu, Başbakan başkanlığında GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşmuştur. 2002/56 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Tarım ve Köy işleri Bakanı da 2 Aralık 2002 tarihinden itibaren GAP Yüksek Kurulu'nun üyesi olmuştur. Gerektiğinde GAP Yüksek Kurulu'na, konuları ile ilgili olarak diğer Bakanlar da davet edilmiştir.

Kurulduğu il zamanlardan beri Başbakanlığa bağlı olarak çalışan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 3046 sayılı Kanuna 3/6/2011 tarih ve 643 sayılı KHK ile eklenen 19/A maddesi uyarınca hazırlanan ve 8 Temmuz 2011 tarih ve 27988 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı makamı onayını takiben DPT'ye bağlanmıştır.

Yine bu dönemde bölgesel gelişme konusunda vazifeli kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümü oluşturmak amacıyla merkezi düzeyde karar ve istişare kolları olarak Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuştur. Kurumlara ilişkin mevzuat değişiklikleri (649 sayılı KHK'nin 56. maddesi) ile GAP Yüksek Kurulu da kaldırılmıştır(<http://www.gap.gov.tr>, /2014).

3.4.3.Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (KOP)

“Konya Ovaları Projeleri”, kısaca “KOP” projeleri Konya'nın su ihtiyacını karşılamak için Devlet Su İşleri(DSİ) tarafından hayat geçirilmeye başlanan projelerdir. GAP'tan sonra en büyük sulama projesi olma özelliğini taşımaktadır. 1985 yılında başlayan KOP çalışmaları Konya ilinde bulunan ve DSİ yatırımlarını kapsamakta olan sulama faaliyetlerini içermektedir. Karaman, Niğde ve Aksaray illerini de kapsayacak şekilde daha sonra kapsamı genişletilmiştir. KOP Bölgesi DSİ, İl Özel İdareleri ve Halk sulamaları tarafından yapılan tüm sulama projeleri ile hidroelektrik enerji santrallerini ve içme suyu projelerini kapsayacak hale getirilmiştir. Tüm bunlarla birlikte KOP; 1 100 000 hektar tarım arazisinin sulanacağı 14 adet sulama projesi, 3 adet içme suyu projesi ve 1 adet enerji projesi olmak üzere toplam 18 adet projeden oluşmaktadır. KOP programı, bölge tarımının daha rekabetçi bir duruma kavuşturulması ve üretim yapısının geliştirilmesi için tedbirler içermektedir. Konya Kapalı Havzasında su ve tarım alt yapısının yetersizliği nedeniyle iktisatlı su kullanımı amacıyla önce DPT sonra da Kalkınma Bakanlığı tarafında bir sürü çalışmalar yapılmıştır. Halen KOP tarım bölgesinde uygulanan plan, bu bölgede birçok kişinin katılımı ile yapılan toplantı sonrası hazırlanmış 2010 yılında da bir taslak plan olarak ortaya konmuştur. Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi tarafından, sorumluluk sahası olan Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde illerinde 2012 yılından bu yana yürütülen saha araştırmaları, sektör analizleri ve farklı düzeylerdeki paydaş görüşmeleri neticesinde hazırlanmış olan KOP Eylem Planı, bölge insanının refah seviyesini ve bölgenin gelişme potansiyelini artıracak, bölge üretimini daha sürdürülebilir ve dengeli hale getirecek tedbirler içermektedir. KOP Eylem Planının bölgede istikrarlı bir büyümenin ağılanması ve bölgenin kalkınmasının planlaması için çalışmalar yapılmıştır. KOP Eylem Planı, diğer 3 Bölge Kalkınma idaresinin

hazırlamış oldukları Eylem Planları ile birlikte 62. Hükümet Programında yer almıştır(<http://www.kop.gov.tr/>,2015).

3.4.4.Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DAP)

2011 yılında, 08 Haziran 2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 642 numaralı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan, Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 17. 08. 2011 tarih ve 28028 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 649 KHK ile İdare'nin işleyişi ile ilgili esaslar yeniden düzenlenmiştir.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınma hızını artırmak, yatırım ve yürütülen çalışmaların koordineli bir biçimde yürütülmesini sağlamak üzere kurulmuştur. Bölgesel kalkınmanın planlanması, kalkınmaya yönelik projelerin geliştirilmesi, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülen/yürütülecek olan DAP bölgesindeki yatırımların yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması amacıyla DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulmuştur(DAP 2013 Faaliyet raporu,2013,5).

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kapsadığı alanda 14 il bulunmaktadır. Bunlar; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van 'dır, teşkilatın merkezide Erzurum'dur. DAP'ın genel amacı uygulandığı illerdeki yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin uygulanması ile DAP kapsamındaki illerin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlamaktır(<http://www.dap.gov.tr/>,2015).

642 sayılı KHK' nın ikinci maddesine göre DAP'ın görevleri şu şekildedir;

- a) Bölgenin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayacak eylem planı hazırlamak, bunların uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek,
- b) Eylem planı kapsamındaki kamu yatırımlarının etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi için kurumlar arası koordinasyonu sağlamak,
- c) Eylem planının gerektirdiği yatırımlara ilişkin teklifleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde hazırlamak, önceliklendirmek ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile Kalkınma Bakanlığına göndermek,

- d) Bölgedeki kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen yatırım projelerini izlemek ve değerlendirmek,
- e) İlgili kamu kurum ve kuruluşlarınca talep edilmesi halinde, yatırım projelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, bu sürece gerektiğinde Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre malî ve teknik destek sağlamak,
- f) Bölge planlarının tamamlayıcılığını ve bütünlüğünü gözeterek, kalkınma ajanslarının ortak ve daha etkili çalışmalarına yardımcı olmak ve bu konularda görüş ve öneriler geliştirmek,
- g) Bölgenin gelişme potansiyeline, sorunlarına ve imkanlarına dair araştırma, etüt, proje ve incelemeler yapmak veya yaptırmak,
- h) Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları için başta kurumsal kapasite ve beşeri kaynak konuları olmak üzere, Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre mevcut proje ve programlarla mükerrerlik oluşturmayacak yenilikçi destek programları tasarlamak ve uygulamak,
- i) Kalkınma Bakanlığı tarafından verilecek diğer görevleri yapmak

3.4.5.Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DOKAP)

Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 08.06.2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 642 sayılı Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. DOKAP "Özel Bütçeli Diğer İdareler” ile birlikte sayılmıştır ve DPT'ye bağlı ve tüzel kişiliğe sahiptir.

DOKAP'ın görevleri 642 sayılı KHK'nın 2'nci maddesinde detaylı olarak sıralandırılmıştır. Doğu Karadeniz Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın ana faaliyet alanı; Doğu Karadeniz Projesinin uygulamalarını yerinde koordine etmek ve bu kalkınma projelerinin uygulandığı illerdeki yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi suretiyle bu projelerin kapsadığı bölgelerin kalkınmasını hızlandırmaktır. DOKAP sekiz ili kapsamaktadır. Bunlar; Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane, Bayburt olup Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının merkezi Giresun ilidir(<http://www.sayistay.gov.tr/2014>).

3.3.6.Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajansı, ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kar amacı gütmeyen, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve STK'ları bir araya getiren, tüzel kişiliği haiz, 5449 sayılı Kanunla düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan teknik kapasitesi yüksek, uygulamacı olmayan fakat destekleyici, koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren kalkınma birimleri olarak tanımlanmıştır (<http://www.fka.org.tr/>,2015).

Kuruluş amacı; 449 sayılı Kanunun birinci maddesinde ifade edildiği üzere;

Kalkınma Ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır. Kalkınma Ajansı AB ile doğrudan bağlantılı bir kurum değildir. Fakat katılım öncesi mali yardım ortaklığı (IPA) programı başta olmak üzere AB'nin kalkınmaya katkı sağlayacak her tür imkanlarından bölgenin faydalanmasını sağlayacak faaliyetlerde bulunmak Ajansın işlevlerinden biri olacaktır(<http://www.fka.org.tr/>,2015).

Ülkemizde yirmi altı tane Kalkınma Ajansı olmakla beraber bunlar Bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Bunun yanı sıra 81 ilde de yatırım destek ofisi kurulmuştur.

3.5. Devlet Planlama Teşkilatı'na Bağlı Kurullar

3.5.1. Yüksek Planlama Kurulu

Yüksek Planlama Kurulu'nun 641 sayılı yasada "Ekonomik, sosyal ve kültürel hedefler ile politikaların belirlenmesine esas teşkil edecek hususlar Yüksek Planlama Kurulunda görüşülerek tespit edilir." ve bu tespit edilen hususlar Bakanlar Kurulunda görüşülerek karar bağlanır.

Yüksek Planlama Kurulu, Başbakanın başkanlığında, Bakan ile Başbakanın belirleyeceği diğer bakanlardan oluşur. Başbakanın bulunmadığı

toplantılara Bakan veya Başbakanın belirleyeceği bir bakan başkanlık eder. Kurulun görüşeceği konuların mahiyet ve özelliğinin gerektirdiği durumlarda, Kurula Başkan tarafından diğer bakanlar ve kamu görevlileri de çağrılabilir (<http://www.kalkinma.gov.tr/>,2015).

Yüksek Planlama Kurulunun görevleri 641 sayılı KHK'nın 22. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir.

1. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlamada ve politika hedeflerinin tayininde Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak ve hazırlanacak kalkınma planları ile yıllık programları, Bakanlar Kuruluna sunulmadan önce, belirlenen amaçlara uygunluk ve yeterli bakımından incelemek,
2. Ülkenin yurt içi ve yurt dışı ekonomik hayatıyla ilgili konularda yüksek düzeyde kararlar almak,
3. Yatırım ve ihracatın teşvikine ilişkin esasları tespit etmek,
4. Toplu Konut İdaresi bütçesini onaylamak,
5. Kanunlarla ve diğer mevzuatla yetki verilen konularda karar vermek.

3.5.2. Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu

Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Bakanın başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği bakanlar ve müsteşarlar ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanından oluşur. Kurul toplantılarına Başkan tarafından konuyla ilgili bakanlar davet edilebilir ve görüşülecek konuların gerektirdiği hallerde diğer kamu görevlileri de çağrılabilir(<http://www.kalkinma.gov.tr/>,2015).

Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun görevleri 641 sayılı KHK'nın 23. maddesinde şu şekildedir;

1. Ülkenin yurtiçi ve yurtdışı ekonomi, para, kredi ve maliye politikalarını tespit ederek uygulanmasında koordinasyon sağlamak ve bununla ilgili gerekli tedbirleri ve kararları almak,
2. Bakanlar Kurulunun veya Yüksek Planlama Kurulunun incelenmesini istediği konularda görüş bildirmek,
3. Destekleme politikalarının esaslarını belirleyerek destekleme fiyatları konusunda Bakanlar Kuruluna tavsiyelerde bulunmak,

4. Ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak, ithalattan alınacak teminat ve fonlar hakkında Bakanlar Kuruluna teklifte bulunmak,
5. Bakanlar Kurulunca verilen diğer görevleri yapmak,
6. Kurul Kararlarının uygulanmasını takip etmek.

3.5.3.Ekonomik ve Sosyal Konsey Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi

Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu; Başbakan ve Kalkınma Bakanı ile Başbakanın belirleyeceği bakanlardan oluşur. Kurul, Başbakanın başkanlığında, Başbakanın katılmadığı hallerde ise Başbakanın belirleyeceği bakanın başkanlığında toplanır. Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu, bölgesel kalkınmaya ile alakalı hususlarda karar merkezi olup, görevleri 641 sayılı KHK'nın 23/A maddesinde şu şekilde belirtilmiştir;

- a) Bölgesel gelişme alanında ulusal düzeyde genel politikaları ve öncelikleri tayin etmek, bu kapsamda bölgesel gelişme ulusal stratejisini onaylamak.
- b) Tarım, sanayi, turizm, ulaştırma, mekansal gelişme, kırsal kalkınma, girişimcilik, yenilik, küçük ve orta ölçekli işletmeler gibi ana politika alanlarıyla bölgesel gelişme politikalarının bütünlüğünü ve koordinasyonunu sağlayacak üst düzey kararlar almak.
- c) Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi gibi kalkınma projelerini, bölge planlarını, stratejileri ve eylem planlarını onaylamak.
- d) Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı tarafından hazırlanacak her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlamak.

Kanunlar ve diğer mevzuatla yetki verilen konularda karar vermek(Kalkınma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011, 8).

Bölgesel Gelişme Komitesi ise bölgesel kalkınma konularının daha çok teknik hususlarının görüşüldüğü ve Bölgesel Gelişim Yüksek Kurulunun karar alma işleminin kolay olması adına tavsiyelerin oluşturulduğu kurumdur. Müsteşarın başkanlığında, Maliye Bakanlığı ve Hazine müsteşarları ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunda temsil edilen bakanlıkların müsteşarlarından meydana gelmektedir. Bunu

yanı sıra kanunda komitede tartışılan konunun mahiyetine göre farklı kesimden kuruluş temsilcileri de toplantılara davet edilebilir(<http://www.kalkinma.gov.tr/>, 2015).

Komitenin görevleri 641 sayılı KHK' şü şekilde belirtilmiştir.

- a) Bölgesel gelişme alanında ulusal düzeyde politika önerileri geliştirmek.
- b) Bölgesel gelişmeyle ilgili konularda koordinasyonu ve işbirliğini geliştirmeye yönelik önerilerde bulunmak.
- c) Bölgesel gelişme ulusal stratejisi çalışmalarını yönlendirmek, stratejinin hazırlık sürecine katkıda bulunmak, onay öncesi son değerlendirmeyi yapmak.
- d) Bölgesel gelişme ulusal stratejisinin ve bölge planlarının sektörel ve tematik politikalarla uyum ve tamamlayıcılığını güçlendirecek tedbirler geliştirmek.
- e) Ulusal politikaları bölgesel kalkınmaya etkileri açısından değerlendirmek.
- f) Ulusal ve bölgesel düzeyde, mekansal gelişme stratejileriyle kalkınma politikaları arasında bütünlük sağlamaya yönelik çalışmaları yönlendirmek.
- g) Bölge planlarını, bölgesel programları ve bölgesel gelişme bakımından önemli olan program, proje ve destekleri inceleyerek görüş, değerlendirme ve önerilerde bulunmak.
- h) Kalkınma ajansları ve diğer ilgili kuruluşların bölgesel gelişmeye yönelik uygulamalarını genel olarak izlemek ve değerlendirmek, performans değerlendirmesinde dikkate alınacak esas ve kriterleri önermek.
- i) Kümelenme ve bölgesel yenilik gibi bölgesel nitelikli işletme politikalarının ulusal koordinasyonunu gerçekleştirmek, bu alanda hazırlanan strateji belgeleri hakkında görüş ve değerlendirmelerde bulunmak.

Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunun ve Bölgesel Gelişme Komitesinin şekillenmesi ve uygulama alanı ile ilgili usul ve esasları Bakanlık tarafından çıkarılan yönetmelikle düzenlenir (<http://www.kalkinma.gov.tr/>, 2015).

3.5.4. Özel İhtisas Komisyonları

Özel İhtisas Komisyonu kanunda şü şekilde tanımlanmıştır;

"Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, iktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak,

tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak yolu ile Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, plan hazırlıklarına daha geniş çevrenin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün olanaklarını değerlendirmek üzere sürekli ve geçici özel ihtisas komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir"(<http://www.kalkinma.gov.tr>, 2015).

Çok çeşitli kesimden grupların katılımı ile oluşan zel İhtisas Komisyonu Raporları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kesimi temsilcileri ile akademik camiadan birçok kişinin bir araya gelmesi ile oluşturulurlar. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında da zel İhtisas Komisyonu raporları kullanılmıştır (<http://www.kalkinma.gov.tr/>,2015).

ÜÇÜNCÜ KESİM: DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, ÖRGÜT YAPISI VE İŞLEVLERİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

4. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN VAROLAN FAALİYET DURUMU

4.1. Devlet Planlama Teşkilatının Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından Dokuzuncu Plana Kadar Uyguladığı Planlama İşlemleri

4.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967)

"İlk plan kapitalist düzeni veri olarak bu düzen içinde bir ileriye gitme çabasıdır. İlk planda düzeni temelli değiştirecek hiç bir öneriye rastlanmaz."(Küçük, 1978, 295).

I.BYKP Tinbergen'in Aşamalı planlama metodolojisine göre hazırlanmıştır. Buna göre her aşamada kalkınma politikasını ilgilendiren çeşitli kararlar alınmaktadır. Ancak bu kararlar arasında stratejik olanlar ilk aşama olan makro kesimde alınan kararlardır. İkinci ve üçüncü aşamada alınan kararlar ise ilk aşamada alınan kararları destekleyecek nitelikte ve onları açıklayacak özellikte şekillenmelidir. Birinci aşama gelir, tüketim, tasarruf, yatırım, ihracat, ithalat gibi ekonominin bütününe içine alacak unsurlar arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İkinci aşamada birinci aşamada belirtilen hedeflere sağlıklı bir şekilde ulaşmanın gerekleri araştırılmaktadır. Üçüncü aşama da ise hedeflere ulaşmada kullanılan kaynakların kıt olması sebebiyle en etkin kullanılma yolları araştırılmaktadır(Küçük, 1978, 273).

Planlamanın ilk kadrosu, DPT'de çalıştıkları kısa sürede BBKP için 1962 yılını kapsayacak bir geçiş programı, on beş yıllık bir perspektif plan ve strateji dokümanı ile BBKP hazırlanmasını üstlenmişlerdir. Genç plancılar hazırladıkları geçiş programını Müsteşar'a sundukları zaman, Müsteşar'ın daha sadeleştirilmiş ve net bir şekilde planı görmek istemesi üzerine genç plancılar planı tekrar gözden geçirdikleri zaman planın kısa bir sürede gerçekleşmesi mümkün olmayacak kadar yasa değişikliği içerdiğini görmüşlerdir ve çalışmaları baştan almışlardır(Kansu, 2004, 92-93).

Bu durumu Atilla Karaosmanoğlu Şu Şekilde değerlendirmiştir:

"Yiyebileceğimiz kadar lokmayı ısırarak konusunda çok ciddi bir ders almış olduk, Geçiş Programını yeni baştan yazdık."(Karaosmanoğlu'ndan akt. Kansu, 2004,93)

BBYKP'nın oluşturulması aşamasında üzerinde önemle durulan bir diğer husus "biriktirim hacmini artıracak tedbirler" konusudur. Planın finansmanı için gereken sermaye yani "biriktirimin",  kaynak tarafından karŐılanabilirdi, bunların; özel, kamu ve dış yardımlardır. Özel biriktirim seçeneği sosyal adalet ile baędaŐmayacak, dış biriktirime dayanmak, dışarıya daha fazla dayanmamak fikri ile çeliŐecektir. Geriye kalan kamu biriktirimi seçeneği ise ya vergi gelirlerinin artırılması yada kamu harcamalarının azaltılması yolu ile olabilecektir. BBKP'nın özelliğini bu konudaki seçeneklerin tartıŐılması oluşturmuştur. BBKP hazırlamasında karşılaşılan bir diğer güçlükte istatistiki verilerin elde edilmesinde karşılaşılan zorluklardır(Küçük, 1978, 276-277).

BBKP hazırlayan kadro planın finansmanı konusunda yaşanan bu anlaşmazlıklar nedeniyle istifa etmişlerdir.

Ancak, bu istifaların öncesinde BBKP hazırlanmış 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Vadeli Planın Yürürlüğe konması ve Bütünlüğünün Korunması hakkındaki Kanun hükümlerine uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde görüşülüp 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanmıŐtur. 1 Mart 1963 tarihinden itibaren de yürürlüğe girmiştir (DPT,1963,3).

Kalkınma planındaki Devlet'in asıl görevi; iktisadi faaliyetlerin gelişmesini takip etmesi, yetkilerini ve elindeki araçları tutarlı kullanması, yersiz müdahalelerden kaçınmasıdır (DPT,1963,263).

BBKP devletin ve özel kesimin bir arada ekonomik faaliyette bulunduğu karma bir plandır. Hedeflere ulaşmada en büyük görev devlete verilmekle birlikte her iki tarafından çıkarları korunacak Şekilde bir program uygulanmıŐtur. Ayrıca plan hedeflerine ulaşmak için kullanılacak kaynaklarda yalnızca ulusal kaynakların değil yabancı kaynaklarında kullanılabileceği ifade edilmiştir(Sezen, 1999,189).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı on beş yıllık bir perspektif planının ilk hamle adımındır. Planın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar on beş yıllık bir perspektif açısından değerlendirilmiştir. Bu sebeple planın sosyal hedeflerinin ve bunlar arasındaki önceliklerin tespitinde ve çeşitli sektörlerin gelişme programlarının hazırlanmasında 15 yılsonunda beklenen sonuçlara göre hareket edilmiştir (DPT,1963,33).

BBYKP'nın amaçları planda genel olarak şu şekildedir; on beş yıllık perspektifte, Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması, yüzde 7'lik bir gelişme hızının sağlanması, İstihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi, şeklinde özetlenebilir(DPT,1963,33).

BBYKP'nda kalkınmada sanayi öncelikli alan olmuş, ancak sanayinin gelişmesi de tarıma bağlı düşünülmüştür. Birinci planda geçen, %7'lik kalkınma hedefinin büyük oranda sanayileşme ile sağlanacağı ifadesi, bu görüşü destekler niteliktedir. Dış ticarete ise ithalatın azaltılarak yurtiçin kaynaklardan sağlanmaya çalışılması ve yerli hammadde kullanımının teşvik edilmesi bu sayede ithalat oranının düşürülmesi amaçlanmıştır(Sencer,1991,42).

Planda on beş yıl içinde öğretim çağında bulunan bütün çocuklar okuma imkanı bulabileceği ve toplumda yetişmiş birey sayısının, o günkü duruma göre 3,6 katına çıkarılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca işgücünün farklı kademeleri arasındaki dengesiz dağılımın düzeltilmesi de plan hedefleri arasındadır. Bunların yanı sıra her eğitim kademesi için yüksek artış oranları öngörülmüştür. Sağlık hizmetlerinin kalitesini artırılması hedeflenmiş, aynı zamanda ucuz tedavi imkanı sağlama amacına götürecek bir sisteme yönelinmiştir (DPT, 1963, 39).

Tablo 5: BBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı	Dış Borçlar (Milyon Dolar)
1963	9,7	4,3	687.6	368.0	-	319.6
1964	4,1	1,2	537.2	410.7	-	119.5
1965	3,1	8,1	571.9	463.7	-	107.2
1966	12	4,8	718.2	490.5	-	227.7
1967	4,2	7,6	684.6	522.3	-	162.3
1963-1967	6,7	5,2	3.200.0	2.255.4	-	944.6

Kaynak: Şimşek,2012,77.

Birinci planda ulusal gelirden, %7'lik bir artış hedeflenmiş ve ortalama yıllık ulusal gelir artışı %6.7 olarak gerçekleşmiştir. 1961 piyasa fiyatlarına göre 1967'de GSMH'nın 73.5 milyar TL olması öngörülmüş, ulaşılan miktar ise 71.8 milyar TL olmuştur. Birinci planı dönemini kapsayan 1963-1967 yılları arasında en yüksek büyüme hızına 1966 yılında ve %10.5'lik bir artış ile ulaşılmıştır (Öztürk ve Aslanoğlu, 1955, 28).

Tablo 6: Birinci Planda Yıllık Sektörel Büyüme Hızları (Sabit fiyatlarla)

Sektörler	Hedef	Gerçekleşme
Tarım	4,2	3,2
Sanayi	12,3	9,7
Hizmetler	6,8	
İnşaat	10,7	8
Ulaştırma	10,5	7,2
Konut		8,1
Diğerleri		8
Yurtiçi Gelir	6,9	6,4
GSMH	7	6,7

Kaynak: DPT, 1963.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında gayrisafi milli hasıladaki artışın belli bir yapısal değişimle birlikte gerçekleştirilmesi amaçlanmış, yapısal değişim planlarında, sanayinin en hızlı büyüyen sektör olması ve böylece, gayrisafi milli hasıla içindeki payının artırılması biçiminde tanımlanmıştır. Uygulamada bu yönde

değişme olmasına rağmen sanayi sektöründe öngörülen ölçüde büyüme sağlanamadığı için Planlarda hedef alınan yapıya ulaşılamamıştır. Yapısal değişme daha çok hizmetler sektörü lehine olmuş, sanayinin payı hedef alınan düzeye ulaşamamıştır(DPT,1973,7).

Tablo 7: Birinci Planda Sektörlerin Yurtiçi Gelirler İçindeki Payı (Sabit fiyatlarla)

	1963	1968
Tarım	41,2	33,8
Sanayi	16,8	20,1
Hizmetler	42	46,1
Yurtiçi Gelir	100	100

Kaynak: DPT, 1973.

"Onbeş yıllık hedeflerimiz tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme esasına dayanmaktadır. Türkiye'nin uzun süreli gelişmesi daha çok sanayileşme yönünde olacaktır. "(DPT,1963,39). Şeklindeki ifade ile sanayi sektörüne öncelik verilmiş ancak sanayi sektörünü gelişebilmesinin tarımdaki gelişmelere bağlı olduğu da belirtilmiştir.

Kamu kesiminin kalkınma sürecinde kendini en fazla gösterdiği plan BBYKP'dır. Diğer planlarda ise özel kesim yaygın teşvik ve mal, para veya hizmet şeklindeki desteklemeler ile ön plana çıkarılacak, bunun sonucu özel kesimi destekleyen bir konuma kayacak ve planların sosyal amaçları arka plana itilecektir(Mıhçı,2001,175-176).

Birinci Planın başarısı noktasında Necat Erder, şöyle bir tespitte bulunmuştur. Birinci planın uygulama zamanında başarısına etki eden olumlu gelişmeler, planlama ve yönetimin müdahale alanı dışında kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki tarımdaki gelişmelerdir. Plan dönemi boyunca iyi giden hava koşulları tarımsal üretimi olumlu etkilemiş 1963'te %7,6 ve 1965'te ise %8,8'lik oldukça fazla üretim artışları görülmüştür. Bir diğer etken de Avrupa'ya çalışmaya giden işçilerin 1964 yılında gönderdikleri dövizin ödemeler dengesi üzerindeki kurtarıcı etkisi olmuştur. Bu şartlar altında bakıldığında planın başarısı ve uygulamasından söz etmenin pek mümkün olmadığını belirtmiştir. Yani planlamanın başarı ölçüsü, ekonomik dalgalanmalar

karşısında plan yapma sonucu dalgalanmaların etkisinin azalması planın etkinliğini gösteren gerçek değerdir(Erder, 2010,301).

4.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972)

İkinci plan ise bilinçli yapı değiştirilmesini istemeyen bir 'izleme planı'dır. İkinci Plan Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapı da temel değişiklikler yapılmadan, sadece izleyici ve düzenleyici bazı politika tedbirleri ile kalkınabileceği görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşü ile İkinci Beş Yıllık Plan bir "kalkınma planı" değildir. Plan daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerin bazılarında görülen ve ekonominin iç dengesinin devamını sağlamaya yönelik planların teknik bakımdan ilkel bir benzeridir(Erder,2010,302).

Birinci planda belirtilen "tarım ve sanayi arasında dengeli bir kalkınma" fikri İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ilk planda belirtilenin aksine sanayi sektörünün ekonominin etkin sektörü olacağı şeklindedir. Sanayi sektörü içinde de ilk sırada ara ve yatırım malları üretimi gelmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikası ise izlenecek strateji olarak belirlenmiş. Buna göre ithalat yerine yerli üretimi teşvik eden, korumacı ve yurtiçi pazara dönük bir strateji belirlenmiştir. 1930'ların sanayi planları ile benzerlik gösteren bu strateji kendinden beklenenin aksine neticelenmiş ve dış pazara bağımlılık daha çok artmıştır(Mıhçı,2001,178).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının genel hedefleri arasında, İkinci Beş Yıllık Planın temel gelişme hedefi, gayrisafi milli hasılayı yüzde 40,3 artırılması, yüzde 7 oranında büyüme hedeflenirken bunu yanı sıra bu hızın devam ettirilebilmesi için yapısal değişikliklere gidilmesi, ekonomik yapıda tarımsal yapının öne çıkmasının sanayi yönünde değiştirilmesi, aynı zamanda tarımsal yapının hava koşullarından etkilenme durumunu azaltacak tedbirlerin alınması, toplumsal hayat standartlarının yükseltilmesinin sağlanması, uzun vadeli amaç olarak ise dış kaynaklara muhtaç olamadan kendi kaynaklarının yeteri olmasının sağlanabilmesi kısa vadede ise en az dış kaynak kullanıma başvurulması olarak belirlenmiştir(DPT,1967, 2-3).

İBYKP'da tıpkı ilk plan gibi karma bir plandır. Ekonomideki etkinliğin piyasa mekanizması ile sağlanacağı, kamu özel kesim bir arada oldukları zaman fırsat eşitliği olacağı ve ayırım yapılmayacağı vurgulanmış. Bunun yanı sıra devlet ekonomik

hayatta düzenleyici olarak bulunacak ve ekonomik kararlar serbest piyasa da meydana gelen fiyatlara göre alınacaktır. Aynı zamanda devlet tüketicilerin ezilmesini müsaade etmeyecektir(DPT,1967,101).

Planda birinci planı kapsayan zaman diliminde gerçekleşmeyen amaçlar olarak, yönetsel reform, KİT reformu, toprak ve vergi reformu ve bölgesel planlama ikinci planda yer almıştır. Reform konusu ikinci planda sınırlı tutulmuş, birinci planda yapılan değişiklikler değerlendirilmiştir. DPT, planların amaçlarına ulaşılması ve uygulanmaların takip edilmesini sağlayacaktır(Sezen,1999,190).

Tablo 8: İBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)		Dış Ticaret Açığı	Dış Borçlar (Milyon Dolar)
1968	6,7	3,2	763,6	496.4	-	267.2	1502
1969	4,3	7,2	801.2	536.8	-	264.4	1678
1970	4,4	6,7	947.6	588.4	-	359.2	1891
1971	7	15,9	1170.8	676.6	-	494.2	2177
1972	9,2	18	1562.5	884.9	-	677.6	2291
1968-1972	7	10,2	5245.7	3210.1	-	2062.6	

Kaynak: Şimşek,2012,82

İthalatın 1960'lı yılların başından itibaren, ulusal gelir içindeki payı artma eğiliminde olurken, ihracatın payı oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu yönelim İBKP döneminde aha fazla görülmüştür. Özellikle 1970'li yılların başından beri ithalat talebi o derece artmıştır ki, bu durumu ihracatla değil, bunun yanı sıra yüksek ölçüde dış kaynak kullanımı ile giderme yoluna gidilmiştir. Yine 1970 yılında ülkeye gurbetçi işçilerden gelen döviz miktarında görülen artış, dış kaynak ihtiyacını bir nebze olsun azaltsa da bütünüyle sorunun çözülmesini sağlamamış ve ihracat gelirlerini artırmak için gereken yasal düzenlemelerin hayat geçirilmesini de ötelenmesine neden olmuştur. Yani ithalat ile İhracat arasında açılan fark sanayileşme stratejisini, negatif ithal ikamesine dönüştürmüştür(Mıhçı,2001, 179).

İlk dört beş yıllık kalkınma planından, plan taslağından belirlenen hedeflere en çok yaklaşanı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur(Kuruç, 1998'dan akt. Ekiz ve Somel,2005,14).

4.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977)

Türkiye'nin 1995 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET)'na üye ülkelerle gümrük birliğine geçişini belirten Katma Protokolün, 1970 yılında imzalanması kalkınma yolunda farklı çizgilere yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu şekilde ülkenin 1963 Ankara Anlaşması ile ortaya çıkan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma sürecinde bir mesafe daha aşılmış oluyordu. Bununla beraber ÜBYKP ile kalkınma planlarının amacı artık, Batı toplumların ekonomik ve toplumsal düzeyine ulaşmak, aynı zamanda siyasi ekonomik ve toplumsal yönlerden de Avrupa ile bütünleşmektir(Sezen,1999,191).

Planda ithal ikameci politikalar yerine, ihracata yönelik politikalara ağırlık verilmesi gerektiği dile getirilmiş, ihracata yönelik politikaların tercih edilmesinin sebepleri olarak ise AET koşullarına uyum sağlama çabaları, dış ticaret dengesinin düzeltilmesi, dış konjonktürden daha az etkilenen bir ihracat yapısına ulaşılması ve ödemeler dengesinde dövizli kredilerin payının azaltılmasıdır. Bunların yanı sıra plan döneminde koruyucu dış ticaret politikasının daha rasyonel hale getirilmesi, montaj sanayilerinin, imalat sanayilerine dönüştürülmesi hedeflenmiştir. (<http:kisi.deu.edu.tr/2014>). Yani ÜBYKP'nda AET ile ilişkiler büyük oranda yer bulmuştur.

BBYKP ve ÜBYKP Türkiye'nin planlı kalkınma deneyiminde uzun dönemli olan planlardır. BBYKP uzun dönemli kalkınma planının ilk evresi olarak hazırlanmış, birinci uzun dönemli plan tamamlanmadan ÜBYKP ile ikinci uzun dönemli planlama deneyimine girilmiştir. BBYKP ilk evreyi ÜBYKP ise ikinci evreyi oluşturmuştur. İlk uzun dönemli kalkınma planı 15 yıllık bir zaman dilimini kapsıyordu, ancak bunun on yıllık bir dilimi tamamlanmış, sonrasında uygulamasına devam edilmeyerek yirmi iki yıllık yeni bir perspektif plan hazırlanmıştır(Mıhçı, 2001,180).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 16 Ekim 1962 Tarihli ve 77 sayılı Kanun gereğince, 26 Ekim 1972'de onaylanmıştır(DPT,1973,1).

ÜBYKP'da ulaşılmaya istenen amaçlar şu şekildedir; yaşama düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşme, dış kaynaklara bağıllığın azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesidir(DPT,1973,119).

Planda ülkenin dışa bağımlılığını azaltan bir sanayi yapısının tesisi için imalat sanayi içinde ara ve yatırım mallarının payının artırılması öngörülmüştür(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,200).

Planda, GSMH'nin 88 milyar lira artarak, 1972 yılına 191 milyar liradan, 1977 yılında 279 milyar liraya ulaşması hedeflenmiş yani ekonominin büyüme hızının yüzde 7,9 olması amaçlanmıştır(DPT,1973,V). Belirlenen bu hedef birinci ve ikinci planda belirlenen hedeflerin üstündedir.

Tablo 9: ÜBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı	Dış Borçlar (Milyon Dolar)
1973	4,9	20,5	2086.2	1317	- 769.2	2654
1974	3,3	29,9	3777.5	1532.1	- 2245.4	2901
1975	6,1	10,1	4738.5	1401	- 3337.5	4291
1976	9,0	15,6	5128.6	1960.2	- 3168.4	6920
1977	3,0	24,1	5796.2	1753	- 4043.2	10935
1973-1977	5,2	20,4	212527.0	7963.3	- 13563.7	

Kaynak: Şimşek,2012,82

Üçüncü planda hedeflenen büyüme hızına ulaşamadığı gibi aynı zaman ilk iki plandan da daha düşük seviyede büyüme gerçekleşmiştir. Üçüncü plan da öncekiler gibi dış kaynağa bağıllığı azaltmayı hedeflemiş ve ithalat miktarının düşürülmesini amaçlamıştır. Ancak tablodan görüleceği üzere ithalat oranları giderek artmış, İhracattaki büyüme bunun gerisinde kalmış ve bunun sonucu olarak dış ticaret açığı büyümüştür. Dış borçlanmada artan bir eğilim seyretmiştir.

Ayrıca diğer iki planda da belirtilen sanayinin ekonomide ki payının artırılması ve tarımın payının düşürülmesi üçüncü planda da hedeflenmiştir. Sanayinin milli gelir içinde %23 civarında olan payının 1995 yılında %45'e ulaşması gerektiği, tarımın milli gelir içindeki %28'lik payının ise %10'a düşürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra sanayi sektörü içinde çalışanların payı %11'de %22'ye çıkarılmalı, tarımda çalışanlar payı da %60'dan %20'lere düşürülmelidir şeklinde ifade edilmiştir. Bu sonuçları ulaşabilme adına 22 yıllık perspektifte %9'lük bir GSYİH büyüme oranı tespit edilmiştir(DPT,1973,IV).

Üçüncü plan tek başına büyümenin, kalkınma olmadığı fikri ile kalkınmanın bütüncül bir yaklaşımla yani tüm kurumları kapsamaması gerektiğini ve bu yolla ekonomiyi ve toplumu sanayileşmiş bir yapıya çevirmeyi hedeflemiştir(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,201).

ÜBYKP'nın da ilk iki plandan farklı olarak yöre kavramı oluşturulmuş, bölge kelimeleri plandan çıkarılmış ve plana gelişmiş bölgelerde geri kalmış yöreler olabileceği gibi gelişmemiş bölgelerde ileri yöreler olabilir ifadesi getirilmiştir. Geri kalmış bölgeleri coğrafi sınırla belirlemenin imkansızlığına değinilerek "bölge" kavramından "yöre" kavramına geçilmiş, bunun yanı sıra "geri kalmış bölge" kavramını "kalkınmada öncelikli yöre" ifadesi ile değıştirilmiştir. Plan aynı zamanda diğer planlardan farklı olarak "kalkınma hızı" kavramını getirmiştir. Plan aynı zamanda beş yıllık plan yıllık programlara ek olarak sektör ve alt sektör ana planları ile il planları ismiyle yeni planlama araçları oluşturulmuştur. Sektör ve ana sektör alt planları ekonominin önem arz eden ve eğitim, sağlık gibi sektörlerde, 15-20 yıllık zaman dilimleri için hazırlanacaktır(Sezen,1999,192).

Üçüncü planda hedeflenen miktarlara tam olarak ulaşamamıştır. Ancak planın ekonomiye faydaları olmuştur. Birinci plandan üçüncü plana kadar geçen sürede kararlı bir büyüme oranına ulaşılabilceğini göstermesi açısından da önemlidir. Bu sayede özel kesim kalkınmada aktif bir unsur olarak bulunmuştur. İlk üç planın hepsinde de özel kesim yatırımlarının toplam sabit sermaye içindeki payları açısından seyredeceği yol için yapılan tahmin gerçekleşenden daha az olmuştur. Birinci planda hedef %40.1 , üçüncü planda %43.6, gerçekleşenler ise birinci planda %46.4, üçüncü planda ise %48.9'dur(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,201-202).

İlk üç kalkınma planı 1930'ların sanayi planlarına göre farklılık göstermektedir. 1930'lardaki kalkınma anlayışı iktisadi bağımsızlığı sağlamak için ulusal kaynaklarla, kalkınmanın yürütülmesini benimserken, 1960'lardaki planlar önemli oranda dış yardımlardan yararlanmanın aracı haline gelmişlerdir. Planlı kalkınma döneminin başında ve kalkınma planlarında dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasına önem verilmiş ancak, ilk üç plan sonunda dış kaynaklara olan ihtiyaç daha fazla seviyeye çıkmıştır. 70'li yılların sonuna doğru dış borç alımında ABD'nin yerini AET almış, bunun yanı sıra İBKP döneminde SSCB'den kredi alınmış, yine aynı dönemde bazı Arap ülkelerinden bile kredi alınması söz konusu olmuştur(Soyak,2004,134).

1960'lı yıllarda planlama anlayışında ortak özellik olarak "sosyal planlama" öncelikli olmuş, 1970'li yıllarda ise "iktisadi büyüme" amacı daha baskın olarak planlı kalkınmanın karşısına çıkmıştır. İlk planlar döneminde iktidarda meydana gelen değişimler uzun dönem perspektifinin yararlanması sonucunu doğurmuştur(Ekiz ve Somel,2005,14-15).

Tablo 10: İlk Üç Plan Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Sektörel Büyüme Hızları ve GSMH içindeki payları(%)

	1963-1967 Sektörel Büyüme Hızları		Sektörel Paylar 1963-1967		1968-1972 Sektörel Büyüme Hızları		Sektörel Paylar 1968-1972		1973-1977 Sektörel Büyüme Hızları		Sektörel Paylar 1973-1977	
	Hdf.	Grç.	Hdf.	Grç.	Hdf.	Grç.	Hdf.	Grç.	Hdf.	Grç.	Hdf.	Grç.
Tarım	4,2	3,0	36	32	4,1	1,8	28	36	3,7	1,2	25	30
Sanayi	12,3	9,7	18	20	12	9,1	22	17	11,2	8,8	21,1	17
Hizmetler	6,8	7,2	46	48	6,3	6,6	51	47	7,7	7,3	53,9	54

Hdf: Hedeflenen,

Grç: Gerçekleşen

Kaynak: Şimşek,2012,91

4.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)

DBYKP kamu sektörü ve kooperatifçiliğe önem veren, kamu girişimciliğini öne çıkaran bir düşünceyle hazırlanmıştır ve sanayiye önem derecesinde ilk sıraya yerleştirmiştir(Soyak, 2006,145).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma planında belirtilen ekonomik amaçlar, Gelişmeyi dinamik istikrar içinde hızlandırmak, İleri bir sınaileşme düzeyine erişmek, Ulusal ekonominin özyeterliliğini yükseltmek, Çağdaş teknolojileri oluşturmak, aktarılan teknolojileri ülke koşullarına ve gereksinmelerine uygun biçimde özümseme gücünü artırmak ve ekonomik ve toplumsal yararlarla teknolojik gelişme arasında uyum sağlamak, Türkiye'nin dış ödeme gücünü hızla yükseltmek, Kaynak artırmak ve kaynakları en verimli biçimde değerlendirmek, Ulusal kaynaklardan yararlanma oranını öncelikle gözeterek enerji darboğazını aşmak, Ekonominin altyapı eksikliklerini olabildiğince gidermek, Çağdaş gereksinmelere uygun ve gelişmeyi hızlandırıcı bir ulaşım düzeni kurmak, Sanayileşme hızını, ulusal sanayi ara malları ve yatırım malları üretme oranını ve dışarıya yönelme gücünü artırmak, Tarımsal gelişmeyle hızlı sanayileşmeyi ve sağlıklı bir kentleşmeyi tüm yurda yaygın olarak uyumlulaştırmak, Ulusal güvenlik sorunlarını, bir yandan dış politikayla bir yandan gelişmeyle bir bütün olarak ele alıp çözmek. Türkiye'nin savunma gücünü ve bu alanda öz yeterliliğini artırırken ulusal savunma yapısı ile ekonominin birbirine güç katar biçimde gelişmelerini gözetmek, Uluslararası ekonomik ilişkileri, Türk ekonomisinin bağımlılaşmasını önleyecek biçimde, çok unsurlu dengeye dayandırmak şeklinde sıralanmıştır(DPT,1978,656).

"Türkiye, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (IV. Plan) dönemine, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri yürütülen gelişme atılımlarının başarıya ulaştırılması ve sürdürülmesi gibi temel bir çabanın yanı sıra, büyük iç ve dış sorunların baskısı altına girmektedir. Toplum, bir derlenip toparlanma ve ertelenmez boyutlara varan sorunları çözüme zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktadır."(DPT,1978,3)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Giriş bölümünün ilk cümlesinde yapılan bu tespit, planın ta hazırlanmasından yürürlüğe girmesine sonra da kaldırılmasına kadar geçecek sürede yaşanacak zorlukları öngördüğü bir cümle.

Türkiye'de 1970'li yılların sonuna doğru ciddi ekonomik bunalım yaşanmıştır. Bu bunalımın sebepleri olarak, 1974-1975'lerde Petrol Krizi'nin neden olduğu bunalım sebebiyle Türkiye'nin ekonomik ilişki içerisinde olduğu Batılı ülkeler, bu kriz sonucu büyük ve ağır bir ekonomik durgunluk yaşamışlardır, 1975'lerden sonra Türkiye'ye işçi dövizi girişlerinde azalmalar başlamış, sanayi ürünlerindeki ihracat azalmış ve sanayi için gereksinim duyulan ara malı ithalatında artma yönünde eğilim olmuş, 1978'ler de bu bunalımlara enerji sektöründe görülen dar boğazlarda katılmıştır(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,202). Tüm bu sebepler ülkede ciddi ekonomik bunalımın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bunalımdan çıkabilmek amacıyla 1979-1983 yıllarını içine alacak şekilde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Dördüncü plan 91 ve 77 sayılı yasalarla belirlenen kurallara uygun olmayan bir şekilde yürütülmüştür. Planın temel yönlerini ve hükümetin seçimi olan makrohedefler ve kalkınma politikaları doğrultusunda DPT tarafından hazırlanması gereken plan, DPT'nin dışında hazırlanmış, planın stratejisine göre plana son şeklini vermek ve planın içi tutarlılığını sağlamak amacıyla DPT'ye gereken zaman verilmemiş ve bu çalışmalar yapılmadan plan TBMM'ye sunulmuştur. Plan taslağı zamanında TBMM'ye sunulmamış bunun sonucu olarak bütçenin, planın uygulama aracı olan yıllık programın hedef ve politikalarına uygun olma şartı sağlanamamış, bu sebeple planın yıllık programın plana dayalı olması ilkesi ile bütçenin yıllık programa uygun olma ilkesi sağlanamamıştır(Sezen,1999,193-194).

DBYKP hazırlık çalışmalarının uzun sürmesi ve taslağın iki ayrı hükümet tarafından hazırlanması değiştirilmesi gibi sebeplerle plan dönemi 1979 yılına sarkmış, 1978 yılı ise geçiş dönemi olarak nitelendirilmiştir.

Bu dönemde DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç'tur. DPT ile dönemin hükümeti arasında yaşanan tüm anlaşmazlıklara rağmen bir yıl hazırlanan DBYKP'nın hazırlanmasına devam edilmiştir. Plan hazırlanması aşamasından sonra tartışmalar yine bitmemiş. Planın meclis gündemindeki görüşülme sürecine muhalefet partilerinin tartışmalı hali ile devam edilmiştir. Muhalefet partileri planın zamanında kabul edilmemesinin sağlamak için, Meclis görüşmelerine katılmamışlardır. Ancak tüm bu engellemelere rağmen plan 29 Kasım 1978'de yürürlüğe girmiştir.

Bilsay Kuruç 2 Aralık 1979'da DPT Müsteşarlığı görevinden alınmış ve Turgut Özal Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekilliği görevini almış ve DPT'de büyük personel tasfiyesi başlamıştır. DPT'nin üst düzey yöneticileri ve tüm daire başkanları değiştirilmiş ve yeni bir ekip kurulmuştur(Akçay,2007,152-153).

Turgut Özal ve ekibi bitarafından hazırlanan istikrar programı nedeniyle DB yetkilileri ile irtibata geçilmiştir. DB yetkilileri CHP hükümeti döneminde DBYKP'nını sert bir şekilde eleştirmişler ve "piyasa ekonomisi kurallarını benimseyen" yeni bir plan yapılmasını önermişlerdi, ancak o dönemdeki DPT yönetimi tarafından bu öneri reddedilmişti. Türkiye'ye yeniden gelen DB yetkilileri bu seferde DBYKP'nını benzer nedenlerle eleştirmişler ancak bu sefer önerileri kabul edilmiştir(Akçay, 2007,158).

Dördüncü plan 70'li yılların sonuna doğru etkisi artan iktisadi sosyo politik kriz sonucu ortaya çıkan istikrar programları nedeniyle kesintiye uğramış, 24 Ocak 1980 Kararları ile de "rafa kaldırılmıştır"(Soyak, 2006,135).

İlk dört planın özellikleri şöyledir(Sezen,1999,198-199);

1. Planların tümünde sonuç olarak Türkiye'nin sanayi toplumu olması hedeflenmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek içinde dört planda da ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır.
2. Kalkınmanın ekonomik büyümenin sonucu olarak ortaya çıkacağı varsayımı ile ekonomik büyümeye öncelikli amaçlar arasındadır. Sosyal adalet düşüncesi yalnızca birinci planda kendine yer bulmuştur.
3. Planlarda kalkınmanın iç kaynaklar aracılığı ile sağlanması vurgulanmış, ancak devamlı olarak dış kaynak ihtiyacı hissedilmiştir ve bu ihtiyaç en düşük düzeyde tutulmaya çalışılmıştır.
4. Planların tamamında kamu sektörünün özel sektöre engel olmayacağı, özel sektörün teşvik edileceği ilkelerine yer verilmiş ve ilkeler hayata geçirilmiştir. Ancak bu ilkelere rağmen sanayi yatırımlarının belli merkezde toplanmasının önüne geçilememiş ve bölgeler arası kalkınmışlık farkı zaman geçtikçe artmıştır.
5. Planların tamamı sektörel plan olarak düzenlenmiş ancak ekonomiyi mekan boyutundan bağımsız soyut olarak ele almışlar ve özellikle birinci ve ikinci planda üzerinde durulan bölgesel planlamaya dönem içinde geçilememiş, üçüncü planla birlikte ise bölgesel planlama amacı bir kenara bırakılmıştır.
6. Yönetimsel reform konusu bütün planlarda yer almış, bu konuda yapılan çalışmalara rağmen yönetimsel reform konusunda yapılan

çalışmalar planların kendilerini önceleyen plan döneminde yapılamayanların anlatılmasından öteye geçememiştir. KİT konusu da bütün planlarda farklı ölçülerde yer almıştır.

4.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)

«Strateji»'de belirlenen esaslar çerçevesinde V. Beş Yıllık Planın temel amaçları, hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözetilen bir yapı içinde sınıai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir(DPT,1985,1).

1984'te yürürlüğe giren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı başta benimsediği kalkınma stratejisi ile öncekilerden önemli ayrımlar gösterdiği için, Türkiye'de ilk planlı kalkınma sürecinin Üçüncü Plan'la noktalandığı ve Beşinci planla birlikte yeni bir kalkınma sürecinin başladığı söylenebilir(Sencer,1991,36).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, ulusal kaynakların ulusal çıkarlar, tercihler ve öncelikler doğrultusunda dağıtılma çabasının bir ürünü olmaktan çıkmaya başladığı ve bu seçimlerin yapısal uyum programına orantılandırıldığı görülmektedir. Beşinci planı hazırlayan kadronun uygulayan kadro ile aynı olması, bu özelliği ile onu diğer planlardan ayırmıştır. Beşinci plan dışında hiçbir plan tek iktidarla uygulanmamıştır. Beşinci planı kapsayan dönemde birden fazla hükümet kurulmuş ancak bunlar ANAP'ın tek başına kurduğu hükümetlerdir. 1963-1993 döneminde 22 hükümet kurulmuş, hazırlanan planlar beş yıllık olmuş ancak hükümetler iki yıl bile iktidarda kalamamıştır(Sezen,1999,261-262).

BşBYKP önceki planlardan farklı kılan bir diğer özellik ise, planda özel kesimin kamu kesiminden daha fazla yatırım yapmasını öngörmesidir. Bu sanayileşmenin öncülüğünün özel kesime verildiğinin bir göstergesidir. Planda kamu kesiminin etkisini azaltıcı liberal ekonomi politikaları izlense de 1985 yılında kamu kesimi harcamalarının %81.8'de 1986'da %25.3'e yükselmesi, bunun pek başarılı

olmadığının bir göstergesidir. Planda ihracatın 1983 fiyatları ile %10,6 oranında, ithalatın ise %8,2 artacağı öngörülmüştür(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,209).

BşBYKP sektörel planlama anlayışı ile hazırlanmış olup, IMF ve DB'nin isteklerinin yerine getirmede bir araç olmaktan farklı bir anlam ifade etmemişlerdir. BşBYKP'nında özelleştirme devletin elini sanayiden çekmesi ve alt yapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmıştır. Planın hedefleri arasında sanayileşme kendine son sıralarda yer bulurken, ihracat artışı öncelikli amaçtır(Soyak,2006,145).

BşBYKP döneminde tarım sektörü üretiminin piyasa fiyatlarıyla yıllık ortalama artış hızının yüzde 3,6, sanayinin yüzde 7,5, hizmetlerin ise yüzde 6,4 olması hedef alınmıştır(DPT,1985,3).

Özelleştirme ilk kez BşBYKP'ında ifade edilmiş, KİT'lerin verimli ve karlı çalıştırılmasının yanı sıra KİT'lere bağlı bazı işletmelerin hisse senetlerinin halka açılması hedeflenmiştir (DPT, 1985,35).

Tablo 11: BşBYKP'nın da Bazı Değerlerdeki Hedefler ve Gerçekleşme Oranları(%)

Sektörlerin GSYİH içindeki payları	1983 Gerçekleşme (%)	1989 Hedef (%)	1989 Gerçekleşme (%)
Tarım	17,7	15,5	16,6
Sanayi	31,9	33,7	31,3
Hizmetler	50,4	50,8	52,1
Üretimin Yapısı			
Tarım	15,8	13,7	13,2
Sanayi	47,8	50,0	46,7
Hizmetler	36,4	36,3	40,1

Kaynak: Sencer,1991,48

GSYİH oranları yönünden bakılırsa tarımda hedeflenen oranda olmasa da bir azalış yaşanmıştır. Sanayide planda belirtilen hedeflere ulaşamadığı gibi 1983 yılından daha az oranda bir değer kaydedilmiş hizmetler sektöründe ise belirtilen hedef

aşılmıştır. Beşinci planda GSYİH'daki paylarında olduğu gibi üretimin şeklinde de planda belirtilen amaçlara ulaşamamıştır. Payı %50'ye çıkarılmaya çalışılan sanayi sektörü belirtilen hedefin yakalanamamasının yanında 1983 daha az oranda gerçekleşmiş, buna karşın hizmetler sektörü belirtilen hedefin üstünde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara bakarak beşinci planın istenen başarıyı sağlayamadığını söylenebilir.

BşBYKP döneminde kişi başına düşen GSMH, 1.066 dolardan 1.464 dolar olmuştur. Planın temel amacı ihracatın artırılması ve ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisi iken plan sonuçlarına bakıldığında ihracatın dönem boyunca ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir. Yine bu dönemde yabancı sermaye girişinde %570'lik bir oran sağlanmıştır. Dönem boyunca iç ve dış borçlar devamlı artma eğiliminde olmuş, bu oran dış borçlarda %64, iç borçlarda ise %500'lük bir seviyeye ulaşmıştır(Sezen,1999,264).

Tablo 12: Ekonomik göstergelerin Gelişimi(1963-1990)

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%) TEFE*	İthalat (Mr USD)	İhracat (Mr USD)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1963	9,7	0 (1963=0)	0,688	0,368	53,5
1967	4,2	7,6	0,686	0,411	59,9
1971	10,2	15,9	1,171	0,676	57,7
1975	8,0	10,1	4,739	1,4	29,6
1979	-0,4	63,9	5,069	2,26	44,6
1980	-1,1	107,2	7,909	2,91	36,8
1981	4,2	36,8	8,933	4,74	52,6
1982	4,6	27,0	8,843	5,75	65,0
1983	3,3	40,8	9,235	5,73	62,0
1984	5,9	53,5	10,757	7,14	66,3
1985	5,1	38,2	11,343	7,96	70,2
1986	8,1	24,5	11,105	7,46	67,1
1987	7,5	48,9	14,158	10,19	72,0
1988	3,6	69,7	14,335	11,66	81,4
1989	1,9	69,5	15,792	11,62	73,6
1990	9,2	52,3	22,302	12,96	58,1

Kaynak:Altay,2000, 59

*TEFE:Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

4.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)

"Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek VI. Beş Yıllık Planın temel amacıdır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak Planın başlıca amaçları arasındadır."(DPT,1989,1).

ABYKP da BşBYKP gibi sektörel planlama anlayışı ile hazırlanmıştır ve IMF ve DB'nın koşul olarak öne sürdüğü iktisat politikalarının olduğu bir belge niteliğindedir. Yine ABYKP'nda da özelleştirme, devletin sanayiden elini çekmesi ve altyapı yatırımlarına yönelmesi hedeflenmiştir(Soyak,2006,145).

Planın temel ilkelerinin başında ekonomideki enflasyonist baskıların ortadan kaldırılmasının oluşu, plana bir kalkınma planından ziyade iktisadi programa çevirmektedir(Öztürk ve Aslanoğlu, 1995,211).

Altıncı plan döneminde GSMH'nın yılda ortalama yüzde 7,0 oranında, GSYİH'nın ise 6,8 oranında artması hedeflenmiş, plan döneminde yıllık ortalama üretim artış hızı hedefi tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe sırasıyla 4,2; 8,4 ve 6,9 olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere bağlı olarak, Plan döneminde tarım sektörünün toplam üretim içindeki payının yüzde 13,2'den yüzde 11,4'e düşmesi, sanayi sektörünün payının yüzde 46,7'den yüzde 49,2'ye yükselmesi, hizmetler sektörünün payının ise yüzde 40,1'den yüzde 39,4'e düşmesi planın hedefleri arasındadır(DPT,1989,3-4).

Planda diğer plan GSYİH ve üretim bileşiminde hedeflerinde olduğu gibi tarımın ve hizmetlerin payının düşürülmesi, sanayinin payının ise artırılması hedeflenmiştir.

Plan döneminde, cari fiyatlarla toplam ithalat için hedeflenen yıllık ortalama artış oranı yüzde 12,4 olarak belirlenmiş, bunun yanı sıra plan döneminde ihracatın artış eğilimini sürdürmesi ve cari fiyatlarla yıllık ortalama 13,2 oranında artması hedeflenmiştir(DPT,1989,11-13).

Kalkınmanın öncelikli unsurlarından biri olarak ta sanayileşmeyi kabul eden plan bu sanayileşmenin devletin değil özel kesim eli ile olacağını vurgulamıştır. Kamu altıncı planla beraber imalat sanayi yatırımlarından uzaklaşıyor ancak devletin yatırımlarının sektörler arası dağılımında farklılıklar görülüyor. Buna göre devlet ilk olarak eğitim ve sağlık alanlarında yatırımlarını yoğunlaştırmalıdır. Plan özelleştirmeyi yabancı sermaye girişi için bir araç olarak kullanırken, yabancı sermaye girişini de öncelemiştir. Tüm bunların yanı sıra hem BŞBYKP'NI hem de ABYKP, diğer planlarda var olan kendinden önceki planı değerlendirme uygulamasını terk ederek planlar arasında bağlantı kurma, uyum sağlama ve plan hedeflerine ulaşma önemini yitirmiştir(Sezen,1999,260-264).

Altıncı planın kamuya yüklediği görevlere bakarak devletin ekonomik alandaki etkinliğinin olabildiğince sınırlandırıldığı görülmektedir.

Planda aynı zamanda AT'ye tam üyelik vurgusu yapılmış. AT ile bütünleşmenin sağlanmaya çalışılacağı vurgulanmış ve bunun ekonomiyi rekabete açık hale getireceğinin farkında olunarak diğer tarafta rekabet gücünü artırıcı politikalar izlenmeye çalışılacaktır(DPT,1989,29).

Plan bölgesel ve yöresel gelişme konusunda net bir şekilde kalkınmanın bölgeler arasında dengeli olması gerektiğini, bölgesel gelişme çalışmalarının refah artırıcı ve yaygınlaştırıcı yönde olması gerektiği ilkesini benimsemiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri öncelikli olarak, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza düşürülmesini amaçlanmıştır(Sencer, 1991,52).

Fakat altıncı plan başarılı olamamıştır. Plan döneminde kalkınma hızı %7 gerçekleşmiş, enflasyon ise %70'i geçmiştir. Planda hedeflenen ihracatın ithalatı geçme hedefi yakalanamamış, bunun yanı sıra ihracatın ithalatı karşılama oranı %50'lere gerilemiştir. Türkiye tüm bunların sonuç olarak hızlı bir borçlanma dönemine girmiştir. Dış borç 1989'daki değeri olan 41.8 milyar dolardan 1993'ün sonunda 67.4 milyar dolara çıkmıştır. İç borçlanmada ciddi oranda artarak 700 trilyon liraya erişmiştir. Bu dönemde Türkiye kamu açıkları ile de uğraşmış, 1989'da GSMH'nin %5.3'ü olan kamu açıkları 1993'De %11.7'ye ulaşmıştır. Bu iki açığın kapatılamaması Türkiye'yi 5 Nisan 1994 istikrar önemlerinin alınmasına yönlendirecektir(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,212).

5 Nisan Kararlarında temel hedef enflasyonu hızlı bir şekilde düşürmek, TL'na istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak ve dengeleri sürekli kılabilen yapısal yenilikleri hayata geçirmektir. Bu amaçla 1995'te enflasyon TEFE'de %65,6 ya indirilmiş, büyüme %8,1 olarak gerçekleşmiştir. İhracat 18 milyar dolardan, 21,6 milyar dolara çıkarken; ithalat ise 23,2 milyar dolardan 35,7 milyar dolara çıkmıştır(Altay, 2000, 63).

5 Nisan Kararlarının en önemli yanı, yapısal düzenlemeye yönelik olmalarıdır. Yapısal düzenlemeden amaçlanan ise KİT'lerin özelleştirilmesi, özelleştirilme durumu olmayanların ise kapatılmasıdır. BŞBYKP ve ABYKP ile Türkiye en serbest ekonomilerden biri durumuna getirilmiştir(Yıldırım, 1998, 276).

Tablo 13: Temel Ekonomik Göstergeler (1993-1999)

Yıllar	Enflasyon(%)		Büyüme (%)	İhracat (%)	İthalat (%)	İşsizlik (%)
	TEFE	TÜFE				
1993	58.4	71.1	7,30	15,6	29,8	7,3
1994	149.4	125.5	-5,30	16,5	23,3	8,1
1995	65.6	75.5	8,10	21,6	35,7	6,9
1996	84.9	79.8	7,90	23,2	42,4	6,0
1997	91,0	99.1	8,00	21,3	39,2	6,4
1998	54.3	69.7	3,80	21,4	38,1	6,4

Kaynak: Altay,2000,63.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında 1994 yılında enflasyonun oldukça fazla bir artış gösterdiği, büyümenin negatif değerler düştüğü görülmektedir. Bu olumsuz tablo Türkiye'yi 5 Nisan Kararlarının alınmasına götürmüştür.

5 Nisan istikrar Tedbirlerinin uygulanması sonucu , TL %39 oranında devalüe edilmiş bu sayede ihracatın artırılması ve dış ticaret kapatılarak, dış borç ödemelerinin gerçekleştirilmesine çabalanmıştır. İstikrar tedbirleri %149 seviyesinde enflasyon ve ekonomide %6,1 seviyesinde daralmaya neden olmuştur(Akyıldız ve Eroğlu, 2004, 55-56).

Beşinci ve altıncı kalkınma planları, Türk planlama tarihinde bir "kırılma noktası" olan planlardır. Bunun sebebi olarak da Dünya Bankası'nın yapısal uyarılama programları ile plan stratejilerini etkileyebilmesi söylenilebilir. Bu değişim planlama örgütünü de etkilemiştir(Sezen, 1999, 278).

4.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı diğer planlardan farklı bir yöntemle hazırlanmıştır. İlk planlarda uygulanan sektörel planlama anlayışı terk edilmiş ve stratejik planlamaya yönelinmiştir.

YBYKP geçiş yılı olarak adlandırılan 1995 yılının ilk yarısında DYP-CHP koalisyon hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Başbakan Tansu Çiller ve Başbakan yardımcısı Hikmet Çetin'e DPT Müsteşarı Necati Özfiat ve ekibi yardımcı olmuşlardır. 1 Ocak 1996 yılında Türkiye'de önemli iki karar yürürlüğe giriyordu bunlardan ilki YBYKP diğeri ise Gümrük Birliği anlaşmasıydı (www.ekodialog.com/2015).

Planın hazırlanmasındaki bu farklılık DPT'nin planı hazırlayan kurum olarak adının planda yer almaması gibi bir duruma neden olmuştur. (Sezen,1999,268)'de bu durumu şöyle nitelendirmiştir.

Hatta bu plan, Türk planlama tarihinde yeni bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilir. Her şeyden önce, şimdiye kadar tüm planların kitap baskısında, planı hazırlayan, onun sahibi kurum olarak DPT'nin adının yer alması geleneği terk edilmiştir. Bu durum, plana, sanki planlama örgütüne değil de anonim olarak hazırlanmış, dolayısıyla sahipsiz bir metin görüntüsü vermektedir.

Türkiye ekonomisi esas itibariyle dışa açık, rekabetçi piyasa mekanizmasına dayandığından, Kalkınma Planlarının ekonomik ve sosyal hayatın tamamını ayrıntılı olarak belirlemesi ve öngörülerinin gerçekleşmesi için zorlayıcı olması

beklenmemelidir(YBYKP, 1995,21). Yedinci plandaki bu ifade ile ilk kalkınma planlarında vurgulanan devletçilik anlayışından uzaklaşıldığı ve kamunun ekonomiye müdahalesinin kısıtlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bir yıl ertelenerek yürürlüğe girmiştir. Planda ekonomiyi planlı yöntemle değiştirmekten ziyade piyasa tarafından kendiliğinden oluşacak bir denge plandan beklenmiştir. Net bir sanayileşme yöntemi yer almayan planda detaylı bir özelleştirme uygulaması tavsiye edilmiştir(Öztürk ve Aslanoğlu,1995,213).

Devletin asli görevlerini tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi hızlandırılarak küçülmesi sağlanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakim olmasını sağlamak üzere devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevleri ağırlık kazanacaktır. Devletin fiyatı piyasada oluşan mal ve hizmetlerle ilgili faaliyetleri düzenleyici müdahalesi sınırlı tutulacak, sistemin rekabet kuralları içinde etkin bir şekilde işlemesi sağlanacaktır(YBYKP,1995,20).

Bu madde ile birlikte DPT'nin "kamu için emredici özel kesim için teşvik edici" yönü ortadan kaldırılmıştır.

Yedinci planla birlikte, DPT'nin yaratıcılığına, değerlendirmesine, hesap yapmasına ve alternatif stratejilerine gereksinim duyulmamıştır. DPT'nin görevi, bu süreçte dönüşüm sürecinin pasif bir aktörü olarak, sürecin projeler noktasında hukuksal ve kurumsal alt yapısını oluşturma sürecinin adımlarını belirlemek olmuştur. Bu yönüyle planın DPT'nin adını taşıması daha anlamlı olacaktır(Sezen,1999,269).

Yedinci planla birlikte DPT'deki dönüşümü (Soyak,2004)'da şöyle ifade etmiştir;

1990'ların başında çıkarılan bir Başbakanlık Genelgesi ile DPT'ye kamu yatırımcı kuruluşlardan gelen projelere yalnızca bütçe tahsis etme görevi kalmakta; bu bütçelerin hangi projelere harcanacağı noktasında kuruluşlar serbestçe karar verebilmektedir. Dolayısıyla yedinci planda DPT, adem-i merkeziyetçi bir anlayışla her kuruluşun kendi önceliğine göre hazırladıkları projeleri kalkınma planlarının öncelikleri ile bağdaştırmaya çalışan bir konuma düşmüş, proje değerlendiren bir örgüte dönüşmüştür (s. 146).

Tablo 14: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Ekonomik Durum

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Dış Açık (Milyar Dolar)	Cari Açık (Milyar Dolar)	Dış Borç (Milyar Dolar)
1996	84,9	71	-20,4	-2,4	84
1997	91	8	-22,3	-2,6	91
1998	54,3	3,9	-19	1,9	103
1999	62,9	-6,4	-14	-1,4	104
2000	32,7	6,1	-26,6	-10,5	115

Kaynak:www.ekodialog.com/2015.

Yedinci planın uygulama yılları olan 90'lı yıllar istikrarsızlığın oldukça etkin şekilde hissedildiği dönemler olmuştur. Bunun sebebi ekonomik nedenler yanında siyasi nedenlerden de kaynaklanmaktadır. 1994 yılı önemli bir kriz yılı olmuş, Türkiye tarihinde en yüksek enflasyon bu dönemde gerçekleşmiş, büyüme -6,1'lerde olmuş, bu dönemde hazırlanan 5 Nisan İstikrar Kararları da yeterli olmamış, ancak paketin uygulanmasının ardından üç yıl yüksek büyüme oranları yakalansa da enflasyon %60'lardan çekilememiştir. 1997 yılında Güneydoğu Asya ve Rusya'da yaşanan krizler 1998 ve 1999 yıllarında Türkiye ekonomisinin derin bir bunalıma girmesine neden olmuştur. Bu nedenlerle ekonomi 1998 yılında önceki üç yıldaki %8'lik büyümelere karşın ancak %3,8 büyüyebilmiştir. 1999 yılında ise 17 Aralık 1999 yılında Marmara Bölgesinin tümünü etkileyen ve büyük acılara neden olan deprem ekonomik alanda da etkisini hissettirmiş ve ekonomi %6 seviyesinde küçülmüş, işsizlik %8'lere çıkmış, ihracatta olumsuz olarak etkilenmiştir(<http://kisi.deu.edu.tr/2015>).

Tablo 15: YBYKP Döneminde Bazı İktisadi Değerler

Yıllar	GSMH (Milyar \$)	Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	Kişi Başına GSMH(Cari Fiyatlarla, \$)	İşsizlik (%)
1995	170.1	61,6	2,759	6,9
1996	182.8	62,7	2,916	6
1997	192.4	62,5	3,08	6,4
1998	206.5	63,5	3,255	6,4
1999	185.2	64,4	2,879	7,66

Kaynak:<http://kisi.deu.edu.tr/2015>

İncelenen yıllarda GSMH 1999 yılı dışında devamlı olarak artış göstermiş, ancak 1999 yılında düşüş yaşamıştır. Bunun sebebi olarak 17 Ağustos 1999'da Kocaeli merkez olmak üzere bütün Marmara Bölgesini etkileyen deprem sayılabilir.

İmalat sanayiinde özelleştirme uygulamalarına paralel olarak kamu kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payını düşürmeye yönelik politikalar sürdürülecek, geri kalan tesislerde özellikle darboğaz giderici, kapasite kullanımını, kaliteli üretimi, verimliliği ve rekabet gücünü artırıcı yenileme ve modernizasyon projelerine ağırlık verilmesi sağlanacaktır(YBYKP,1995,197).

Yedinci plan ele aldığı konular itibariyle de diğer planlardan ayrılmaktadır. Yedinci plana kadar makroekonomik politikalar, dengeler ve hedefler ile ekonomik sektörlerdeki hedef ve politikalar tüm planlarda ilk sıralarda yer alırken, yedinci planın temel öğelerini sosyal politikalar oluşturmada, makroekonomik politikalar ise planda yüzeysel yer almaktadırlar(Sezen,1999,269).

Yedinci kalkınma planının uygulama yılı olan 1996-2000 yıllarında ekonomik istikrarsızlığın en büyük nedenlerinden biri olarak siyasi istikrarsızlık görülebilir. Çünkü sadece yedinci planın uygulanacağı dönemde bile her yıl hükümet değişikliği olmuştur. Kurulan koalisyon hükümetlerinin ne kadar etkin olabileceği tartışmalıdır.

Seriye Sezen (1999), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili şu değerlendirme de bulunmuştur;

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla(1999-2000) başlayan Türk plancılığının üçüncü ve son aşamasında yaşanan ise artık kırılma değil, dibe vurmudur, çöküştür. Yedinci plan, somut hedefler koyma, bu hedefler için yöntemler belirleme ve kaynakları harekete geçirme, uygulamayı izleme ve değerlendirme gibi planlamanın birçok özelliğinin dışlayan bir belgedir(s.278).

Türk plancılığında 1980 ile başlayan dönüşüm, yedinci planla birlikte somut bir şekilde, en net haliyle ortaya çıkmıştır. TBMM'de planın görüşmeleri yedinci plandan plan kelimesinin çıkarılarak proje kelimesinin konulması teklif edilmiş, ancak bu öneri kabul edilmemiştir. Bu metinden bir kısım şöyledir;

Her kalkınma planı, tıpkı bundan önce ülkemizde uygulanan altı planda da olduğu gibi, siyasî otoritenin görüş ve amaçlarından hareketle, ekonominin gelecekteki gelişimiyle ilişkilendirerek, temel politika amaçlarını tanımlamaya çalışır. Bu amaçlarla, belirli sayısal hedefler haline dönüştürülür; yani, her planın amaçladığı belirli sayısal hedefler vardır ve olmalıdır. Mevcut haliyle, önümüzdeki metin bir plan olmaktan çok, bir rapor görünümündedir. Bu bakımdan, en azından, biçimsel bir plan belgesine sahip olabilmek için, bu değişiklik yapılmalı ya da dokümanın ana başlığındaki 'Plan' sözcüğü çıkarılmalıdır(TBMM, 1995, 193,'dan akt. Şimşek, 2012, 115)

Bundan sonra hazırlanan planlar ise anayasada belirtilen plan yapma görevinin yerine getirilmesinden öteye geçememiştir.

Beşinci, altıncı ve yedinci kalkınma planlarının bir ortak özelliği olarak bu üç planda artık yapısal dönüşümden söz edilmemektedir. Bu planlarla amaçlanan sanayileşme değil kapitalist merkezlerle bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu nedenle planlarda serbest piyasanın oluşturulması, enflasyonla mücadele, kamu yatırımlarının alt yapı, konut, turizm gibi alanlara kaymasına verilmiştir. Bu planlarda döneminde kamu özel sektöre yol gösterici konumunu bırakmış ve para, kredi, döviz kuru gibi araçlarla ekonomiye yön verilmiştir. Bu amaçla 32 sayılı KHK ile sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır(Yıldırım, 1998, 276).

4.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005)

Sekizinci planın giriş kısmında dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerden bahsedilmiş, yedinci beş yıllık kalkınma planının sonuçların anlatılmıştır. Sekizinci planın hedefleri belirlenmiş ve 2000'li yıllar için plan belirlenirken, 2023 yılına kapsayacak Uzun Dönemli Strateji belirlenmiştir. 2023 yılının seçilmesi Cumhuriyetin 100. Yılı olması nedeniyledir.

Piyasanın planlama anlayışının yerine geçtiği bu süreçte, Aralık 1999'da imzalanan il olarak 2000-2002 yıllarını kapsayan sonra 2008 yılın kadar uzatılan, IMF ve Dünya Bankası'nın yakın denetim sürecinde, Türkiye hem stand-by anlaşmaları yapıyor hem de 2001-2023 dönemini içine alan uzun vadeli gelişmenin temel hedefleri stratejisini belirliyordu(<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/2015>).

"Bu açıdan bakıldığında tohumları 1980'lerin ilk yıllarında atılan IMF ve DB güdümünde devletin yeniden yapılandırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçişi öngören uzun dönemli yapısal uyum modelinin "sistemli ve planlı" bir şekilde hayata geçirildiği fark edilir (Soyak, 2006, 151).

Uzun Dönemli Stratejinin amacı planda şu şekildedir;

2001-2023 dönemini kapsayan uzun vadeli gelişme stratejimizin temel amacı; Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin 21 inci yüzyılda kültür ve uygarlığın en ileri aşamasına ulaşarak dünya standardında üreten, gelirini adil paylaşan, insan hak ve sorumluluklarını güvenceye alan, hukukun üstünlüğünü, katılımcı demokrasiyi, laikliği, din ve vicdan özgürlüğünü en üst düzeyde gerçekleştiren, küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olmasıdır. Bilgi toplumuna dönüşümün sağlanarak dünya hasılasından daha yüksek oranda pay alınması, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi, bilim ve uygarlığa katkı ile bölgesel ve küresel düzeylerdeki kararlarda etkin söz sahipliği uzun dönemli gelişme stratejimizin nesnel amaçlarını oluşturmaktadır(DPT,2000,21).

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı AB'ye uyum sürecinin gerektirdiği yapısal düzenlemelerin uygulanması işlevini görmektedir. Planda bulunan uzun vadeli gelişme stratejisi incelendiğinde, ülkenin dünya ile entegrasyonunun daha da hızlandırılmasının amaçlandığı, dünya hasılasından daha çok pay alınmasının ve daha

etkili bir dünya ülkesi ve bölgesel güç haline gelmenin hedeflendiği görülmekte, fakat planda bunun nasıl ve hangi araçlar vasıtasıyla sağlanacağı açık bir şekilde ifade edilmemekle birlikte, plan içinde tutarsızlıklarda bulunmaktadır(Soyak,2006, 146-147).

Plan döneminde makroekonomik olarak, enflasyonu AB kriterleri ile uyumlu seviyeye indirmek, ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamı oluşturmak ve AB'ye tam üyelik amacıyla ekonominin rekabet ve uyum gücünün artırmaktır şeklinde sıralanmıştır. Kamu açıklarının kalıcı bir şekilde çözülmesi, sürdürülebilir finansman yapısına geçiş ve kamu harcama, gelir ve borçlanma politikalarının tutarlı ve etkin bir şekilde uygulanması da aliye politikasının amaçlarıdır. Planda maliye politikasından amaçlanan kamu açıklarının kalıcı bir şekilde çözülmesi, bunun yanında sürdürülebilir finansman yapısına geçişin sağlanması ve kamu harcama, gelir ve borçlanma politikaları tutarlı ve etkin bir şekilde uygulanmasıdır. Mali sistemin AB kuralları ile uyumlaştırılması sağlanması planın bir diğer hedefidir. Planı kapsayan dönemde para politikası Avrupa Para Birliği ölçütlerine göre uyumlaştırılacak ve fiyat istikrarı amaçlanarak uygulanacaktır. (DPT, 2000, 27).

Bunların yanı sıra planda kamunun ekonomiye doğrudan müdahalesini azaltmak amacıyla özelleştirme politikaları etkin uygulanacak, kamunun görevlerinde etkinlik ve verimlilik ön plana çıkarılacak ve özelleştirmenin kapsamına girmeyen işletmelerin faaliyetlerinin özerk bir şekilde yürütebilmelerinin sağlayacak bir ortam oluşturulacaktır(DPT, 2000, 30-31).

Planda büyüme hedefi yıllık ortalama %6.7 olarak ifade edilmiş, enflasyon tek haneli rakamlara indirilmesinin önemi vurgulanmıştır(DPT, 2000).

Tablo16: SBYKP Döneminde Gerçekleşen Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı(%)
2001	-9,5
2002	7,8
2003	5
2004	9,9
2005	7,6

Kaynak:<http://www.hazine.org.tr/2015>

Büyüme oranları incelediğinde 2001 yılı hariç hedeflenen %6,7'lik oranı ulaşıldığı görülmektedir. 2001 yılında %9,5 olarak gerçekleşen daralmanın nedeni ise 2001 yılı Şubat ayında oluşan krizidir.

Tablo 17: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)	GSMH (%)
2001	11,6	24,4	64	100
2002	11,5	24,5	64,1	100
2003	11,7	24	64,3	100
2004	11,1	23,9	65	100
2005	9	24,4	65,5	100

Kaynak:<http://www.tuik.gov.tr/2015>

Plan döneminde tarımın GSMH içindeki payı 2003 yılı hariç azalma yönünde eğilim göstermiş, sanayinin ekonomi içindeki payı ise dalgalı bir seyir izlemiş 2005 yılı sonunda 2001 yılında değerinde kalmış, yani bir değişiklik olmamıştır. Hizmetler sektörü ise artma eğiliminde olmuştur.

Tablo 18: SBYKP Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Ve Enflasyon Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı(%)	Enflasyon Oranı TÜFE (%)
2001	6,6	68,5
2002	10,3	29,7
2003	10,5	18,4
2004	10,8	9,3
2005	10,6	7,7

Kaynak:<http://www.hazine.org.tr/2015>

2001 yılında yaşanan krizin neticesinde ekonomideki daralma yüksek enflasyona neden olmuş ve %68,5 oranında yüksek bir enflasyon gerçekleşmiştir. 2002 yılında planda hedeflenen makroekonomik istikrarın sağlanması yolunda adımlar atılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Önceki yılda gerçekleşen yüksek enflasyon oranı düşürülmüş ve 2004 ve 2005 yılında planda hedeflendiği gibi tek haneli rakamlara indirilmiştir. İşsizlik oranlarında 2001 yılına göre artış olmuş, 2001 yılında tek haneli olan işsizlik oranı 2002 ve sonraki yıllarda iki haneli oranlara çıkmıştır.

4.1.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007-2013)

Dokuzuncu plan küreselleşmenin arttığı günümüzde Türkiye'nin birçok alanda yapacağı değişim politikalarını anlatan ve 'İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye Vizyonu ve 2001-2023 Uzun Vadeli Strateji sınırları içinde hazırlanmış bir belgedir(DPT, 2006,1).

Dokuzuncu plan hazırlanmadan önce 5 Temmuz 2005 tarihinde bir Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Genelgede dokuzuncu planlanın hazırlanması aşamasında yapılacaklara yer verilmiştir. Genelgede dokuzuncu planla ilgili olarak şu ifadeler dikkat çekicidir;

Başlangıcından itibaren kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendirici olan Planlarda, giderek geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir modelden, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasının da bir sonucu olarak, makro çerçeve oluşturan, öngörülebilirliği artıran,

sistemin daha etkin işleyişine imkan verecek biçimde kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran ve temel amaç ve önceliklere daha fazla yoğunlaşan bir stratejik yaklaşım modeline geçiş söz konusudur. Stratejik amaç ve öncelikleri netleştiren ve finansman boyutunu da içerecek somut eylem programları ile hayata geçirilecek olan bu yeni yaklaşım, geçmişte tam olarak kurulamayan plan-program-bütçe bağlantısını güçlendirecek ve etkili bir izleme ve değerlendirme mekanizması ile desteklenerek, hesap verebilirliğe zemin oluşturacaktır(<http://www.resmigazete.gov.tr/2015>).

Genelge ile planlı kalkınmanın temel prensibi olan sanayileşmenin dokuzuncu plan ile birlikte önceliğinin değişeceği ve önceliği küreselleşen dünyada temel özgürlüklerin ön plan çıkarıldığı, hukukun üstünlüğünün vurgulandığı, bilgi toplumunun temellerinin atıldığı, her yönden güçlü ve istikrarlı ve modern bir ülke oluşturma amaçları almıştır. Bu açıdan makroekonomik istikrarın sağlanması, değişen şartlara çabucak uyum sağlayabilen bir kurumsal kapasitenin oluşturulması, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve bireyler ile farklı toplum kesimleri arasında sosyal politika anlayışının yerleştirilmesi amaçlanan değerler olmuştur(<http://www.resmigazete.gov.tr/2015>).

Dokuzuncu plan önceki ilk planlarda yer alan sanayileşme, kalkınma hedeflerinden oldukça uzaktır. Dokuzuncu planla ilgili yayınlanan genelgede, planın AB'ne üyelik amacıyla hazırlanan Ulusal Kalkınma Planı ve Katılım Öncesi Ekonomik Programı gibi plan ve programların dayanağının oluşturacak bir belge niteliğindedir(<http://www.resmigazete.gov.tr/2015>).

Dokuzuncu plan ile rekabet gücünün artırılması istihdamın artırılması beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi bölgesel gelişmenin sağlanması kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması hedeflenmiştir(DPT, 2006, 4).

Plan döneminde GSYİH'nın yıllık ortalama yüzde 7 oranında artması ve kişi başına gelirin 2013 yılında 10.100 dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda Türkiye'nin, dünyanın en büyük 17'inci ülkesi olması hedeflenmiştir. Dokuzuncu planda tarımın 2006 yılında GSYİH içindeki 9,9'luk payının 7,8'e düşürülmesi, sanayinin 25,9'luk payının 27,2'ye çıkarılması, hizmetler sektörünün 64,2'lik oranının ise 65,0'a çıkarılması hedeflenmiştir. Mal ve hizmet ihracatının GSYİH içindeki payının 11,2 artışla 2006'daki değeri olan 29,3'den 32,4'e çıkması,

mal ve hizmet ithalatının ise ile 2006 yılındaki değeri olan 36,8'den ile 35,8 düşürülmesi hedeflenmiştir. Plan döneminde enflasyonun düşme eğiliminde olması öngörülmüş ve plan döneminde TÜFE artışının yüzde 3 seviyesine gerilemesi amaçlanmıştır(DPT, 2006, 53-54).

Türkiye ekonomisi Dokuzuncu planın ilk uygulama yıllarında iç siyasi etkenler ve peşinden gelen küresel kriz nedeniyle olumsuz etkilendiği yılar olmuştur. Bu belirsiz ortamda yatırım ve tüketim kararları ertelenmiş ve ekonomik faaliyetler yavaşlamıştır. Bunlar nedeniyle 2002-2012 arasında GSYH, %3,3 seviyesinde büyüme göstermiştir(DPT, 2006,19).

Tablo 19: Dokuzuncu Plan Döneminde Gerçekleşen İşsizlik ve Enflasyon oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı(%)	Enflasyon Oranı (%) TÜFE	Büyüme Oranları (%)
2007	10,3	8,3	4,7
2008	11	10	0,7
2009	14	6,5	-4,8
2010	11,9	6,4	9,2
2011	9,8	10,4	8,8
2012	9,2	6,1	2,1
2013	9,7	7,4	4

Kaynak:TÜİK

İstihdam oranı plan döneminde %3,3 oranında artmıştır. 2006 yılında 10,2 olan işsizlik oranı 2012'de 9,2 oranına gerilemiştir. Planda TÜFE'nin kademeli olarak %5'ten %3'e düşürülmesi amaçlanmış, fakat uzun süreli enflasyonun oluşturduğu katılıklar, döviz kuru ve petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve benzeri nedenler neticesinde 2008'de enflasyon hedefi güncellenmiş ve %5 olarak hedeflenen istikrar düzeyi 2012'de 6,2'ye kadar gerilemiştir(DPT, 2006, 20).

Tablo 20: Dokuzuncu Plan Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret Oranları

Yıllar	İhracat (FOB)	İthalat (CIF)	Dış Ticaret Açığı	Cari İşlemler Açığı
2007	107.272	170.063	-62.791	-38.434
2008	132.028	201.964	-69.936	-41.524
2009	102.143	140.929	-38.786	-13.370
2010	113.883	185.544	-71.661	-46.643
2011	134.915	240.837	-105.922	-77.236
2012	152.461	236.545	-84.084	-84.083
2013	151.769	251.650	-99.881	-99.854

Kaynak: <http://www.hazine.org.tr/2015>

Plan dönemi boyunca ithalat, ihracattan daha hızlı artmış ve dış ticaret açığı sürekli büyümüştür. Plan döneminde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde katma değer sırasıyla yıllık ortalama % 2,1, % 3,7 ve %4 olarak artmıştır. Yine plan döneminde tarım sektörünün GSYH içindeki payının yüzde 7,9'a düşmesi beklenmiş, sanayi sektörünün GSYH içindeki payı % 19,3'e düşmüş, hizmetler sektörünün ise GSYH içindeki payı ise artarak yüzde 72,7'ye çıkmıştır(KB, 2013, 20).

Planda bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik alanında, merkezde ve yerinde kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Yine buna yönelik olarak merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, bölgesel düzeyde 26 kalkınma ajansı ve bunlar bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri faaliyete geçirilmiş, tüm ülke için bölgesel gelişme planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bunların yanında GAP Bölge Kalkınma İdaresine ek olarak DAP (Doğu Anadolu Projesi), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) için bölge kalkınma idareleri oluşturulmuştur(KB, 2013,25).

4.1.9.1. Orta Vadeli Program

5018 sayılı kanun ile kamu mali yönetiminde yapılan değişiklik ile hazırlanmasına karar verilen Orta Vadeli Program(OVP), kalkınma planlarında belirlenen stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla kamu politikalarını ve

kaynak tahsisini yönlendiren, kamu ve özel kesimde öngörülebilirliği artırması amaçlanan bir belgedir. Her yıl yenilenen program yıllık uygulamaların sonuçları ve ekonomideki değişimler gözetilerek hazırlanmaktadır(www.kalkinma.gov.tr/2015).

Bu güne kadar on tane OVP uygulanmıştır. Bunlar şöyledir:

- Orta Vadeli Programlar2006-2008
- Orta Vadeli Programlar 2007-2009
- Orta Vadeli Programlar 2008-2010
- Orta Vadeli Programlar 2009-2011
- Orta Vadeli Programlar 2010-2012
- Orta Vadeli Programlar 2011-2013
- Orta Vadeli Programlar 2012-2014
- Orta Vadeli Programlar 2013-2015
- Orta Vadeli Programlar 2014-2016
- Orta Vadeli Programlar 2015-2017

i. Orta Vadeli Program(2006-2008)

Orta Vadeli Programda toplumun tüm kesimlerinin haklarının korunduğu ve ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hız kazandığı bir ortamda, programdan amaçlanan ülke insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesidir(DPT, 1.OVP, 2).

Orta Vadeli Programın amaçları şu şekildedir;

- “istikrarlı bir ortamda sürdürülebilir büyümenin sağlanması,
- ekonomide rekabet gücünün artırılması,
- insan kaynaklarının geliştirilmesi,
- sosyal içermenin güçlendirilmesi,
- bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması,
- kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılması,
- ve fiziki alt yapının iyileştirilmesi”(DPT, 1.OVP, 2).

Programda aynı zamanda 1980 sonrası planların genel hedefi olan büyüme istihdamdaki artışın özel sektör eliyle yapılması, kamu kesiminin ise alt yapı harcamaları ve diğer düzenlemeler ile özel sektör için uygun bir ortamın oluşturulması programın amaçları arasındadır(DPT, 1.OVP, 3).

Programda KİT'lerle alakalı özelleştirmelerin devam edeceği, ancak özelleştirmeler olana kadar KİT'lerin verimli bir şekilde çalıştırılacağı belirtilmiştir. Yine program döneminde istihdamın artırılmaya çalışılacağı ve 2006-2008 döneminde 1,6 milyon istihdamın oluşturulması hedeflenmiştir. Bu dönemde ulaşılması hedeflenen büyüme oranı %5'tir(DPT, 1.OVP, 5-8).

ii. Orta Vadeli Program(2007-2009)

İkinci programda da birinci programda belirtilen hedefler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ikinci OVP'da büyüme hedefi %7 olarak belirlenmiş, istihdamın ilk programdaki gibi 1,6 artırılması amaçlanmıştır.

iii. Orta Vadeli Program(2008-2010)

3. OVP'nin amacı, "Dokuzuncu Kalkınma Planında ifadesini bulan 'istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye' vizyonunu esas alarak, insanımızın yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir program ve bütçe süreci gerçekleştirmektir." şeklinde programda belirtilmiştir(DPT, 3.OVP, 3).

Programda belirtilen hedefler genel olarak diğer programlarda benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra programda %5,6'lık bir büyüme beklentisi vardır ve program döneminde 1,4 milyon yeni istihdamın sağlanması amaçlanmıştır(DPT, 3.OVP, 15).

iv. Orta Vadeli Program(2009-2011)

Küresel kriz döneminde oluşturulan dördüncü program küresel krizin etkilerinin azaltılması yönünde tedbirlerin yanı sıra küreselleşme olgusuna her zamankinden daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Programda öncekiler benzer hedefler belirtilmekle birlikte yaşanan küresel krizin etkisi ile ekonomide yaşanan dalgalanmaların en aza indirilmesi, ekonomideki güven ve istikrar ortamının sağlanması, ekonomik büyümenin sürekli kılınması, istihdamın artırılması, cari açığa sürdürülebilir nitelik kazandırılması, enflasyon oranlarının aşağı çekilmesi gibi makroekonomik hedefler öncelikli olarak amaçlanmıştır(DPT, 4.OVP, 8).

Program döneminde 5,5'lik büyüme hedeflenmiş ve 1,3 milyon yeni istihdamın oluşturulması amaçlanmıştır(DPT, 4.OVP, 23).

v. Orta Vadeli Program(2010-2012)

Beşinci program döneminde 2009 yılında dünyada ve Türkiye'de, küresel ekonomik kriz sonucu yaşanan daralmanın etkilerinin giderilmesi adına, Türkiye ekonomisinin yeniden sürdürülebilir büyüme ve güçlü bir ekonomik yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. 2010 yılına kadar yeniden büyüme sürecine girilmesi, 2011 yılından sonra ise büyümenin ivme kazanması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşılmasında da ekonominin güçlü yönlerinin avantaj olarak kullanılarak ulaşılması amaçlanmıştır(DPT, 5.OVP, 6).

Programın hedefleri, mali kural uygulamasına geçilecektir, KİT'lerde yeni bir yönetim modeli hayata geçirilecektir, kamu cari harcamaları öncelikli alanlara yönlendirilecektir, kamu yatırımları önceliklendirilerek etkinleştirilecektir, yatırımların finansmanında kamu-özel işbirliği modellerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır, sağlık hizmet ve harcamaları etkinleştirilecektir, sosyal yardımlarda yerindelik ve harcamalarda etkinlik sağlanacaktır, tarımsal destekler yeniden düzenlenecektir, vergi kayıp ve kaçağı azaltılacaktır, kaçakçılıkla mücadele etkinleştirilecektir, yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırıcı ve mali yönetimlerini iyileştirici düzenlemeler yapılacaktır şeklinde ifade edilmiştir(DPT, 5.OVP, 7-8).

Program dönemini kapsayan 2010 yılında 3,5'lik büyüme hedeflenmiş bu oranın 2012'de %5'e çıkarılması hedeflenmiştir. 1 milyon 250 bin yeni istihdamın oluşturulması ve işsizlik oranının da %13,3'e düşürülmesi amaçlanmıştır. (DPT, 5.OVP, 17).

vi. Orta Vadeli Program(2011-2013)

Altıncı program bir önceki programın değerlendirmesi ile başlamış ve bir önceki programın İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra en derin daralmanın yaşandığı küresel krize rağmen başarı ile yürütüldüğünü söylemiştir

Altıncı OVP'de de önekilere benzer hedefler amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra 2011-2013 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programın temel amacı olarak, Türkiye'nin refah seviyesinin artırılması nihai hedefi doğrultusunda, büyümeye istikrar kazandırmak, istihdamı artırmak, kamu dengelerini iyileştirmek ve fiyat istikrarını sağlama olarak belirtilmiştir(DPT, 6. OVP, 11).

Program ekonomik hayatta büyük bir sorun olan işsizlikle alakalı hedefler belirlenmiş, işsizlik İstihdam odaklı sürdürülebilir büyüme çerçevesinde, rekabetçi bir ekonomik yapıda ve bilgi toplumuna dönüşüm doğrultusunda istihdam imkanlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi amaçlanmıştır(DPT, 6. OVP, 42). Programda 2010 yılı büyüme hedefi olarak %6,8 oranı hedeflenmiştir. 2011 yılında yüzde 4,5 olacağı tahmin edilen büyümenin, 2013 yılı sonunda %5,5 olması amaçlanmıştır(DPT, 6. OVP, 12).

Altıncı program döneminde özel kesim yatırımlarının artırılması ve ihracatı artırılarak, ekonomik canlanmanın güçlendirilmesi ve istikrarlı büyümenin sağlanmasına çalışılacaktır. İşsizlik sorununun çözümü amacıyla istihdamın artırılması amacıyla yapılan çalışmalara öncelik verileceği ve işgücü piyasasının daha esnek hale getirilerek, işgücünün niteliğinin artırılacağı da program f-hedefleri arasında yer almaktadır(DPT, 6. OVP, 17).

vii. Orta Vadeli Program(2012-2014)

Yedinci programın amaçları da öncekilerle benzeşmekle birlikte, programda temel olarak Türkiye'nin refah seviyesinin artırılması amacına yönelik istikrarlı bir büyüme sürecinde istihdamı artırmak, mali disiplini sürdürmek, yurt içi tasarrufları artırmak, cari açığı azaltmak ve böylece makroekonomik istikrarı güçlendirmektir.

Ekonominin özellikle yaşanan küresel krizin ardından, büyük şoklara karşı dayanıklılığını artırmak, güven ve istikrarı sağlamak amacıyla, 2012-2014 aralığında maliye ve para politikaları ile makro ihtiyati düzenlemeler uygulanması planda yer almaktadır. İstihdamı artırmak için istikrarlı büyüme ortamını sağlanması, ekonominin rekabet gücü, kamu harcamalarında etkinlik, iyi yönetim, devlet yardımları, eğitim sistemi, yargı sistemi, vergi sistemi, kayıt dışılık, yerel yönetimler ve bölgesel gelişme alanlarındaki yapısal dönüşümün devam ettirilmesi programın öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır(KB, 7.OVP, 13).

Programda 2012 yılı için % 4, 2013 ve 2014 yıllarında ise büyümenin% 5 seviyesinde olması amaçlanmış. Büyümenin kaynağının özel tüketim ve özel yatırım kaynaklı öngörülmüştür(KB, 7.OVP, 14).

TÜFE yıllık artış hızının, 2012-2014 yıllarında orta vadeli hedef olan yüzde 5'e yakın gerçekleşeceği tahmin edilmiştir(KB, 7.OVP, 18).

viii. Orta Vadeli Program(2013-2015)

Program dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri anlattıktan sonra, yaşanan küresel krizin ardından geçen beş yıla rağmen küresel krizin etkilerinin dünya ekonomilerinde geçmediğine değinmiş, Türkiye'nin bu olumsuz etkileri atlatmasında krebilitesi yüksek orta vadeli programlar etkisinin olduğu vurgulanmıştır(KB, 8.OVP, 1).

2013-2015 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programın hedefleri de diğer hedeflerle benzeşmekle birlikte genel olarak, küresel ekonomide devam eden sorunlara rağmen, büyümeyi potansiyel seviyesine çıkarmak, istihdamı artırmak, kamu dengelerini iyileştirmek, enflasyonla mücadeleye devam etmek, cari işlemler açığındaki düşüş eğilimini sürdürmek, yurtiçi tasarrufları artırmak ve bunların sonucunda makroekonomik istikrarı güçlendirmektir şeklinde ifade edilmiştir. Program döneminde büyümenin %5 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmüştür(KB, 28.OVP, 15).

ix. Orta Vadeli Program(2014-2016)

Onuncu plan döneminde hazırlanan ve 2014-2016dönemini kapsayan dokuzuncu programda yeni planla ile birlikte biçim ve içerikte değişikliğe gidilmiştir. Dokuzuncu program ile birlikte yalnızca belli başlı makroekonomik hedeflere yer verilmiştir. Hedeflere ulaşmada direk olarak katkısı olacak politikalar programa dahil edilmiştir. Programda onuncu kalkınma planının yanında içi ve dış piyasalarda gerçekleşen gelişmelerde göz önünde bulundurulmuştur(KB, 9.OVP, 1).

Orta vadeli programdan beklenen onuncu kalkınma planının temel hedeflerine erişme amacıyla, küresel çapta yaşanan belirsizlik ortamında Türkiye'nin, olumsuzluklardan en az şekilde etkilenmesini sağlamaktır. Bunların yanında cari açığı kademe kademe düşürmek ve büyümeyi artırmaktır(KB, 9.OVP, 19).

Programda 2014 yılında GSYH büyümesi yüzde 4 olarak hedeflenmiş, 2015 ve 2016 yıllarında ise GSYH artış hızı yüzde 5 olarak hedeflenmiştir. Onuncu kalkınma planı uzun dönemde büyümenin artırılması amacıyla bazı politikaları ortaya koymuştur. OVP döneminde bir yandan bu yapısal politikalar sürdürülecek, diğer yandan büyüme oranının artırılması için gerekli kısa vadeli politikalar uygulanacağı belirtilmiştir(KB, 9.OVP, 21).

TÜFE yıllık artış hızının 2014 yılındaki yüzde 5,3 seviyesinden dönem sonunda yüzde 5'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Toplam istihdam artışının 1.833 bin kişi olacağı öngörülmektedir(KB, 9.OVP, 25-26).

x. Orta Vadeli Program(2015-2017)

Onuncu program 2023 hedeflerine ulaşma amacıyla ve Türkiye'nin daha rekabetçi ve yenilikçi bir ortama ulaşması için hazırlanmıştır. Büyümenin yükseltilmesini yanı sıra cari işlemler açığını düşürmeye devam etmek amacı ve enflasyon hedefine ulaşmak ve bununla makroekonomik ve finansal istikrarı sağlamak amacı temel hedeftir(KB, 10.OVP, 1).

Bunların yanında enflasyon ile mücadeleye devam edilmesi de planın hedefleri arasındadır. Büyüme hedefleri 2015 yılı için GSYH %4 olarak hedeflenmiş, 2016-2017 yıllarında ise %5 olarak hedeflenmiştir(KB, 10.OVP, 8).

Enflasyon oranlarının düşürülmesi bu programda da yer almış, TÜFE yıllık artış hızının 2015 yılında % 6,3'e gerilemesi hedeflenmiş, dönemin sonunda ise yüzde 5 olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Program döneminde işgücüne ve istihdama katılımın artırılmasına yönelik uygulanacak politikalar sonucunda 2.158 bin kişinin istihdam edilmesi öngörülmüştür(KB, 10.OVP, 10).

Onuncu programda diğer programlarda olduğu gibi ekonomik değerlendirmelerle sonlandırılmıştır.

4.2. Onuncu Planda Uygulanan Planlama İşlemleri(2014-2018)

Planın hazırlık çalışmaları için yayınlanan genelge de kalkınmanın tanımı şu şekilde yapılmıştır:

Günümüzde kalkınma; ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, sürdürülebilir büyüme, insani gelişmişlik gibi kavramları da içine alacak şekilde çok boyutlu bir anlayışla tanımlanmaktadır. Ülkemizde de kalkınma çabalarının bu tanıma uygun olarak bütüncül bir bakış açısıyla sürdürülmesi gerekmektedir(<http://www.resmigazete.gov.tr/2015>).

2014-2018 yıllarını kapsayacak olan onuncu kalkınma planı, merkezden ve yerelden 10 bini aşkın kişinin katkısıyla hazırlanmış, 66 özel ihtisas komisyonuyla yaşanmadan enerjiye, büyüme stratejisinden sağlığa birçok konuda akademisyenler, meslek grupları ve sivil toplum kuruluşlarından görüşler alınarak oluşturulmuştur. Diğer planlardan farklı olarak ilk defa bu planda kalkınma ajansları kanalıyla bütün yörelerin katkıları olmuştur. Onuncu plan 26 Haziran'da kabul edilmiştir. Planın Komisyondaki görüşmelerinde konuşan Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, yüksek gelir grubuna geçişin planın en öncelikli hedeflerinden biri olduğunu belirtmiştir(<http://akademikperspektif.com/2015>).

Genelgede geçen kalkınmanın bütüncül bir anlayışla olması ve ÖİK'lar konusuna, Alkan Soyak (2013) şöyle bir yorum getirmiştir;

...tespiti yapılarak, kalkınmanın (sözde) bütüncül yapısına vurguda bulunulmuştur. Ancak plan hazırlık sürecine katılımı sağlamak için oluşturulan ÖİK listesi bile büyük ölçüde bu vurguyla çelişmektedir. Ek çalışma gruplarını saymazsak, Onuncu Kalkınma Planı hazırlık sürecinde toplam 46 adet ÖİK tesis edilmiştir. Bu komisyonlar incelendiğinde, temel sektörlerde ve ülke kalkınmasıyla ilgili hayati sorunlarda, her şeyden önce ***aşırı parçacı ve bütüncül olmaktan uzak bir metodoloji*** öne çıkmaktadır. Örneğin, listedeki sıra numarasıyla; (1) *Büyüme*, (2) *Cari açık ve* (3) *Yurtiçi Tasarruflar* için ayrı birer ÖİK tasarlanmıştır. Bu üç meseleyi birbirinden ayrı kurgulamak ve farklı ÖİK'larda tartışmaya açmak, ***iktisadi açıdan bütüncül bakıştan***²³ tamamen uzaklaşmak demektir(s.88).

Bunun yanı sıra Soyak yine aynı makalede kalkınma ve planlamanın ana aktörlerinin artık bölgesel kalkınma ajansları olduğu ifade ederken, bunların AB sürecinin bir unsuru olduğunu da vurgulamıştır.

Onuncu planda, dokuzuncu plandaki şekliyle bir vizyon belirtilmemekle birlikte plandan amaçlananlar şu şekilde sıralanmıştır;

2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı ile Türkiye'nin uluslararası değer zinciri hiyerarşisinde üst basamaklara çıkmış, yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve mutlak yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke haline gelmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 2018 yılında GSYH'nın 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 277 milyar dolara

²³ Vurgular yazara aittir.

çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 7,2'ye düşürülmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ülkemizin büyüme performansının daha yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, rekabet gücünün ve toplumun refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir(KB,2013,27).

2014-2018 yıllarını kapsayan ve halen uygulanmakta olan Onuncu kalkınma planında 2023 Uzun Vadeli Stratejinin amacı, Türkiye'nin yapısal dönüşümler ile uluslararası konumunu yükseltmek ve halkın refahını artırmak olarak belirtilmiş, bu yapılırken de milletin değer ve beklentilerinden yola çıkılacağı ifade edilmiştir. 2023 yılında GSYH'nin 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi; enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmiştir(KB,2013,27). Onuncu kalkınma planı da 2023 hedeflerine götürme de bir araç olarak görülmüştür.

Onuncu plan döneminde reel GSYH'nin yıllık ortalama yüzde 5,5 oranında artması hedeflenmiş, yine plan dönemi sonunda, 2023 hedefleriyle de uyumlu olarak, cari GSYH'nin 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin ise 16 bin dolara ulaşması hedeflenmiştir(KB,2013,62).

Uzun vadeli stratejide belirtilen hedeflere bazı eleştiriler getirilmiştir. Hem onuncu plandaki hem de 2023 stratejisindeki hedeflere aynı anda ulaşılması mümkün görünmemektedir Buna göre, 2023 uzun vadeli stratejide belirtilen hedeflere ulaşmada bir basamak sayılan 10. kalkınma planı 2023 hedeflerine ulaşmayı sağlayamayacak niteliktedir. Çünkü yukarıda belirtilen miktarlara ulaşabilmek için AKP hükümetinin önünde on yıl bulunmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için planın ilk beş yılında ciddi atılım gerekmektedir. Örneğin planda 2018 yılı sonunda kişisel gelirin 16 bin dolara çıkması hedeflenmiş, 2019-2023 döneminde ise bu değer 16 bin dolardan 25 bin dolara kadar çıkarılmıştır. Ancak ardaki 9 bin dolarlık farkın bu kadar kısa bir sürede hangi plan, program ve politika ile sağlanacağı belirtilmemiş ve sadece bir istek olarak kalmış gibi gözükmemektedir (<http://www.haberinioku.com/2015>).

Aynı zamanda 2018'de GSYH'nin 1,3 trilyon, kişi başına gelirin 16 bin dolara çıkabilmesi için, beş yıl sonraki dolar kurunun 1.97 TL olması gerekir. Ancak 2 TL'nin üstüne çıkan ve yükselişi devam eden dolar kurunun 1.97 TL olması için Merkez

Bankası'nın müdahale etmesi gerekir, dolar düşürülse bile beş yıl boyunca doların hiç artmayacağını varsaymamız gerekir. Bu da çok gerçekçi olamayacaktır(<http://onedio.com/haber/2015>).

Burada şu tespite de yer vermek gerekir ki, Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de kişi başına gelir, 1 Haziran 2013 itibariyle 10.830 dolardı. Bu değer 16 bin dolara çıkarılsa bile Türkiye yüksek gelir grubu ülkeler arasına giremeyecektir. Çünkü DB ülkeleri, 2012 yılında 12,616 dolar ve üstünü yüksek gelir grubu olarak kabul etmişlerdir. Buna göre Türkiye üst orta, yani 4,086-12,615 grubunda yer almaktadır(<http://akademikperspektif.com/2015>).

2023 hedeflerine ulaşılmasında önemli bir unsur olarak görülen onuncu kalkınma planı, küresel ekonomik sistemin çalkantılarının hissedildiği bir dönemde hazırlanmıştır.

Onuncu Kalkınma Planı; yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Planda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmış, insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir(KB,2013, 1).

1980 sonrası planların hakim eğilimi olan kamunun ekonomik hayatta etkin değil düzenleyici ve yol gösterici rol üstlenmesi olgusunu onuncu planda da belirgin olarak bulunmaktadır. Bu husus planda, dünyadaki yaygın eğilimin özel sektörün daha aktif ve etkili olduğu bir ekonomik düzen olduğu, kamu sektörünün rolünün ise düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevine ve koordinasyon ağırlıklı olması gerektiği yönündedir. Planda serbest piyasa ağırlıklı ekonomilerin yaygınlaştığı, ancak 2007'de yaşanan büyük krizin etkileri dolayısıyla kamunun stratejik hareket etmesinin öneminin arttığı vurgulanmış, bu amaçla ulusal planların öneminin arttığı vurgulanmıştır(KB,2013,2).

2014-2018 yılları arasındaki sanayileşmenin özel sektör öncülüğünde yapılacağı ifade edilmektedir. Türkiye tarihinde hiçbir zaman özel sektör sanayileşmeye öncülük etmemiştir. Cumhuriyet Devrimi'nin güvendiği ve oluşturduğu burjuva sınıfı her zaman çok uluslu şirketlerden ve kapitalizmden yana olmuştur. Türkiye'de sanayileşme olacaksa; bu devlet öncülüğünde ama özel sektörü

dışlamadan yapılmalıdır. Mevcut iktidarın ve alternatiflerinin Türkiye tarihindeki bu aşikar ama önemli gerçeği göremediği dikkat çekmektedir(<http://www.academia.edu/2015>).

Planda vurgulanan bir başka husus ise ülke vatandaşlarının mutlu, müreffeh ve onurlu bir şekilde yaşaması; bu yönde bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, özgür, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması şeklinde ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra insan haklarının ve bireysel özgürlüklerin adil ve hızlı çalışan bir hukuk sistemi ile garanti altına alındığı, fırsat eşitliği sunan, erişilebilir ve nitelikli kamu hizmetleri sunan bir yapı plandan amaçlananlar arasındadır(KB,2013,27-28).

Bu amaçlarla "insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının" uygulanması ve toplumun her kesimini kapsayan bütüncül bir kalkınma amaçlanmıştır.

Dokuzuncu plan döneminde hedeflenen %7'lik büyümenin hedefin çok altında olarak %3,3 şeklinde gerçekleşmesi onuncu planda büyüme hedefinin düşük tutulmasına neden olmuştur.

Plan döneminde uygulanacak politikalar sonucunda reel GSYH'nin yıllık ortalama yüzde 5,5 oranında artması hedeflenmiş, plan dönemi sonunda, 2023 hedefleriyle de uyumlu olarak, cari GSYH'nin 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin ise 16 bin dolara ulaşması hedeflenmiştir. Planda istikrarlı ve yüksek büyümenin sanayinin GSYH içindeki payının artırılması ile sağlanabileceği ifade edilmiş, bu sebeplerle GSYH içindeki değeri azalma eğilimine girmesinin tersine çevrilmesi gereği vurgulanmıştır. 2023 ihracat hedefleri içinde güçlü bir imalat sanayiine ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Bu amaçlarla sanayinin GSYH içindeki payının 6,4 oranında büyümesi ve GSYH içindeki payının artırılması, tarım sektörünün yıllık ortalama %3,1 büyüyerek GSYH içindeki payının 6,8'e plan dönemi sonunda gerilemesi, hizmetler sektörünün ise GSYH'ye paralel seyir izlemesi hedeflenmiştir(KB, 2013, 62).

Onuncu planda 2012'de %2.2 olan sabit fiyatlarla yıllık GSYH büyüme oranının 2018'de %5.9'a çıkması ve 2014-2018 dönemi için yıllık ortalama % 5.5 büyüme hedeflenmiştir. Plan'a göre 2012'de cari fiyatlarla 1 trilyon 416,8 milyar TL olan GSYH, yıllık ortalama yüzde 10.2 olmak üzere dönemin tümünde birikimli olarak

yüzde 78.9 artışla 2018'de 2 trilyon 535,2 milyar TL'ye çıkacak. Reel (sabit fiyatlarla) GSYH ise bu dönemde yıllık ortalama % 5.5 ve beş yılda kümülatif yüzde 35.6 büyüyerek 117.8 milyar TL'den 159.7 milyar TL'ye yükselecek. Plana göre dolar cinsinden GSYH ise beş yılda birikimli bazda yüzde 63.5 büyüyerek 2012'deki 786.3 milyar dolarlık düzeyinden 2018'de 1 trilyon 285.5 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşacak. Böylece kişi başı milli gelir de 10 bin 504 dolardan 15 bin 996 dolara çıkacak. Bu arada 2012'de 74.9 milyon olan yıl ortası nüfusun, yıllık ortalama yüzde 1.1'lik artışla 2018'de 80.4 milyona ulaşacağı tahmin edilmiştir(<http://onedio.com/haber/2015>).

Ancak planın yine bu kısmına getirilen eleştirilerde hedeflerin kağıt üzerinde tutarlılığına bakıldığında ortaya farklı bir durum çıkıyor. Yukarıda da belirtildiği gibi dolar cinsinden milli gelir hedefleri; beş yılın sonunda dolar kurunun 1.97 TL olacağı varsayımına dayanıyor. Ancak dolar bugün 2,5 TL seviyesine yaklaşmış durumda ve bunun neredeyse 5 yıl boyunca hiç artmayacağı planlanarak hesaplar yapılıyor. Buda hedeflerin gerçekleşebilme ihtimallerini oldukça düşürüyor.

Planla birlikte yıllık ortalama %2,9 seviyesinde istihdam artışı ile toplamda 4 milyon yeni iş oluşturulması hedeflenmiş, istihdamın sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşması ve tarım istihdamındaki payın 21,9'a gerilemesi ve istihdamın daha verimli alanlara kayması hedeflenmiştir. Kadınların işgücüne katılımı ile birlikte işgücüne katılım oranının 2,7 artışla 53,8 düzeyine çıkması hedeflenmiş, bu öngörüler neticesinde işsizlik oranının tedrici bir düşüşle 2013 yılı için beklenen %9,2 seviyesinden plan dönemi sonunda 7,2 seviyesine inmesi beklenmiştir(KB, 2013, 63).

Plan döneminin ilk yıllarında TÜFE yıllık artışının yüzde 5 seviyesinde korunması ve daha sonra ise %4,5'e indirilmesi hedeflenmiştir.

Enflasyonun en gerçekçi göstergesi olan “deflatör”, yeni Plan'da 2014-2018 dönemi için kümülatif yüzde 31.9 öngörülürken, aynı dönemde cari kurda 2012 sonuna göre kümülatif artış yüzde 9.5 olarak öngörülmüş. Bu da beş yılda TL'de dolara karşı yüzde 21 değerlenme anlamına geliyor. Bu beş yıllık dönemde kişi başına milli gelirin TL cinsinden sabit fiyatlarla yüzde 26 artarken, dolar cinsinden yüzde 52 artışla 16 bin doları yakalayacağı varsayılıyor (<http://onedio.com/haber/2015>).

Planda cari açığın büyüme üzerinde baskı oluşturmayacak düzeylerde tutulması ve çoğunlukla uluslararası doğrudan yatırımlar, borç yaratmayan ve uzun vadeli diğer sermaye girişleriyle finanse edilmesi amacı vardır. Plan döneminde cari açığın GSYH'ye oranının dönem sonunda kademeli olarak yüzde 5,2'ye düşmesi hedeflenmiştir. Planda ihracatın yüzde 11,9'luk artışla 2012 deki 157,8 milyar dolar değerinden 277,2 milyar dolara çıkması hedeflenmiştir. İthalatın ise 2012 yılındaki 252,3 milyar dolarlık değerinden yüzde 9,9 bir artışla 404,3 milyar dolara çıkması hedeflenmiştir(KB, 2013, 67).

Planda cari açıkla alakalı olarak yukarıda ifade edilen husus bize cari açığın dış kaynaklarla sürdürülebilir düzeylerde tutulduğunun kabul edildiğini göstermektedir ve bu anlayış onuncu plan döneminde de sürdürülecektir.

Onuncu plan döneminde kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilecek yatırımlar içinde, tarım sektörünün payının artması, madencilik sektörünün payının artması, enerji sektörünün payının azalması, en yüksek paya sahip olmakla birlikte ulaştırma sektörünün payının azalması, eğitim sektörünün payının artması, sağlık sektörünün payının azalması, adalet, güvenlik, içme suyu, kanalizasyon ve teknolojik araştırma sektörlerinin paylarının artması öngörülmüştür(KB, 2013, 82).

Planda elektrik üretimi ile ilgili olarak;

Kamu elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesi kapsamında özellikle dağıtım alanında büyük ilerleme sağlanmıştır. Dağıtım tesislerinin tamamının 2013 yılı sonu itibarıyla özel sektör tarafından işletiliyor olması öngörülmektedir. Üretim özelleştirmesinde ise kısmi bir ilerleme kaydedilmiştir(KB, 2013, 102).

Planda geçen bu ifadeden anlaşılacağı üzere, kamu elektrik üretim tesislerinin önemli bir bölümü ile dağıtım varlıklarının tümünün özelleştirilmesi tamamlanacağı planda ifade edilmiştir. Bu durum, "Kamu elektrik üretim tesislerinin özelleştirilmesi, borç içerisindeki çiftçinin, altın yumurtlayan tavuğunu bir yıllık geliri karşısında satmasına benzemektedir (<http://www.academia.edu/2015>)." şeklinde bir yorumu beraberinde getirmiştir.

Onuncu plan döneminde, yatırım ortamının daha cazip hale getirilmesi ve yatırımların özendirilmesinin sağlanması ile yüksek büyüme için gerekli özel kesim yatırımlarının artırılması amaçlamıştır(KB, 2013, 84).

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği ve güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır. İşsizlik oranının 2013 yılındaki değeri olan yüzde 9,2 den 2018 yılında yüzde 7,2'ye düşürülmesi hedeflenmiştir(KB, 2013, 46-47).

Planda geçen enflasyonun ve işsizliğin aynı anda düşürülmesinin hedeflenmesine de eleştiriler getirilmiştir. Buna göre;

Hükümet yıllardır enflasyon sorununu çözmekle övünmektedir. Onuncu Kalkınma Planının çelişkili hedeflerinden biri de bir taraftan işsizliğin yüzde 7,5'e diğer taraftan da enflasyonun yüzde 4,5'in altına indirilmesi hedefidir. Bu hedefleri bir arada sağlayacak politikaların da belirgin bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Kalkınma için sabit sermaye yatırımlarının aynı sıra kalkınma carisi olarak da adlandırılan eğitim harcamalarının kalitesi oldukça önemlidir. Hükümetin sosyo-kültürel alandaki gelişme ve hedefleri ortaya koyduğu Planın 'Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum' bölümünün başında yer alan eğitim ve sağlık alanındaki hedeflerinin yüksek büyüme hedeflerine yönelik olmayan zayıf bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir(<http://www.haberinioku.com/2015>).

Onuncu plan, makroekonomik hedeflerin yanında mikro ekonomik ve sosyal alanlarda da detaylı rakamsal hedeflerin belirlenmesi yönüyle diğer planlardan ayrılmaktadır. Üstelik bu hedefler oldukça iddialıdır(Çağlar ve Acar, 2013, 7).

Tablo 21: Seçilmiş Bazı Göstergelerde Dokuzuncu Ve Onuncu Plan Karşılaştırması

	2006	2012	9. Plan Döneminde Olan Değişim (%) 2006-2012	2018 Hedef	10. Plan Dönemi Değişim (%) 2006-2012 Hedeflenen
AR-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (%)	0,6	0,86	0,26	1,8	0,94
Yurtiçi Tasarrufların GSYH'ya Oranı (%)	16,6	14,8	-1,8	19	4,2
İmalat Sanayii'nin GSYH İçindeki Payı(%)	17,2	15,6	-1,6	16,5	0,9
İleri teknoloji Sektörlerinin İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Payı (%)	5,6	3,7	-1,9	5,5	1,8
Kadın İşgücüne Katılım Oranı (%)	23,6	29,5	5,9	34,9	5,4
Okul Öncesi Eğitim Brüt Okullaşma Oranı (%)	24	44	20	70	26
Yüksek Öğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%)	46	81,6	35,6	94	12,4

Kaynak: Çağlar ve Acar, 2013, 8.

2006 ve 2012 de gerçekleşen değerlere 2018 hedefleri ile beraber bakıldığında oldukça iddialı hedeflerin olduğu görülecektir. Örneğin AR-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı 2012 yılında 0,86 olarak gerçekleşmiş, 2018 yılı için be değerini iki katından fazla bir değer belirlenmiştir.

Dokuzuncu planda yer alan 'İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye' vizyonunun da AB'ne üyeliğin önemli olduğu vurgulanmıştır. Ancak onuncu planda Küresel Eğilimler ve Türkiye Etkileşimi bölümünde, Avrupa Birliği başlığında, AB'den kısa bir bölümde bahsedilmiş ve AB yaşanan kriz ardından, krizin etkilerinin derinleşmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur. Dokuzuncu plan ve önceki planlarda AB'ne tam üyelik vurgusu çok sık yapılırken onuncu planda tam üyelik ile ilgili ifade çok az bulunmaktadır.

Onuncu plan sağlık endüstrileri için büyük önem arz etmekte. Önceki planlarda "sağlık endüstrileri" kavramı yer almazken, yeni planda sağlık endüstrileri için bir dönüşüm programı mevcuttur. Plan ilaç ve tıbbi cihazı sadece sağlık politikası kapsamının dışına çıkarıyor ve sağlık endüstrileri adı ile sanayi politikası kapsamında dile getiriyor(Çağlar ve Acar, 2013, 18).

Sağlık konusunda planda belirtilen politika; bireylerin beden ve ruhen tam bir iyilik halinde olması için koruyucu sağlık hizmetleri, gerek bireye gerekse sosyal, biyolojik ve fiziki çevreye yönelik çok sektörlü bir yaklaşımla geliştirilecektir." şeklinde belirtilmiştir.

Planda diğer planlardan bir diğer farklılıkta, planda "Kalkınma İçin Uluslar Arası İşbirliği" adı ile bir bölümün oluşturulmasıdır. Küreselleşme olgusunu sonucu çok daha duyarlı ve etkilenebilir olan ekonomilerin çevre ekonomiler ile ilişkileri daha büyük önem taşımaktadır. Buna göre, Türkiye'nin jeopolitik konumundan da kaynaklanan önemi dolayısıyla, kalkınmanın sürdürülebilir kılınması, komşular ve yakın bölge ülkeleri ile karşılıklı ekonomik ve ticari işbirliğinin güçlendirilmesi ve stratejik ortaklıkların kurulmasını gerekli kılmaktadır.

Planın imalat sanayii bölümünde bölgesel dengesizliklerin sürdüğü belirtilmekle birlikte, Türkiye'nin ülke çapında var olan potansiyelini kullanması gerektiği belirtilmiştir. İmalat sanayiinin verimliliğinin artırılması için insan kaynaklarının iyi kullanılmasına vurgu yapılmıştır. Bununla beraber sanayide nitelikli eleman ihtiyacının devam ettiği vurgulanmıştır ve teknoloji üretiminin gelişmesi, modern teknoloji kullanımının hızla yaygınlaşması, nitelikli işgücü temini, yüksek katma değerli ürünlerde üretim kabiliyetinin artması, yeni gelişen sektörlerle yatırım yapılması, KOBİ'lerin üretim ve yönetim yapılarının iyileşmesi gibi yapısal nitelikteki konular öneminin koruduğu belirtilmiştir(KB, 2013, 88-89).

İmalat sanayiinin GSYH içindeki payının 2013 yılındaki yüzde 15,5'lik değerden yüzde 16,5'e çıkarılması, imalat sanayi ihracatı 2013 yılındaki 144,1 milyar dolardan 257,1 milyar dolara çıkması, üçlü patent başvuru sayısının 63'den 167'ye çıkması, yüksek teknoloji imalat sanayii ihracatı içindeki payının yüzde 3,7'den 5,5'e çıkması hedeflenmiştir.

Türk sanayi sektörü ile ilgili Nazif Ekzen şöyle bir yorumda bulunmuştur;

Türk sanayi sektörü, 1970'lı yılların son yarısında, tüketim malları sektöründen ara malları üretimi yapan sektörlerle geçme savaşını, 1978 ve 1979 yıllarında, IV. Plan Dönemi çalışmaları sırasında verdi. Bu savaş, IMF ve Dünya Bankası dayatmaları ve onların eli ile getirilen 1980-24 Ocak programı ile boğuldu. Türk sanayisi, temel alt yapısını bu tarihten başlayarak, özelleştirmeler ile adım adım kaybetti. Türkiye'de KİT ile yaygınlaştırılmış olan sanayileşme kültürü yok edildi. Sanayi kentleri yok edildi(www.aydinlikgazete.com/2015).

İmalat sanayii kişi başına gelirin gelişmiş ülkeler seviyesine getirilmesinde büyük önem taşıyor. Türkiye'de erken bir sanayisizleşme süreci yaşanıyor. İmalat sanayiinin GSYH'deki payı olması gereken yerden oldukça uzak. İmalat sanayiinin payının azalması ticarete konu olan malların üretiminin düşmesine neden olurken bir taraftan da cari açığın sürekli artması sonucunu doğurmaktadır (Çağlar ve Acar, 2013,14).

Onuncu planda diğer planlardan bir başka farklılıkta Öncelikli Dönüşüm Programları adı ile 25 konu için hedef ve stratejilerin belirlenmesi. Dönüşüm programları 2023 hedeflerine yardımcı olmak, temel yapısal problemlere çözüm olmak, dönüşüm sürecine katkıda bulunmak amacıyla birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına girebilecek şekilde hazırlanmıştır(KB, 2013, 149). Bu konular ise şöyle; Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı, İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Programı, Yurtiçi Tasarrufların Artırılması ve İsrafın Önlenmesi Programı, İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı, Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı, Kamu Gelirlerinin Kalitesinin Artırılması Programı, İş ve Yatırım Ortamının Geliştirilmesi Programı, İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı, Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı, İstatistiki Bilgi Altyapısını Geliştirme Programı, Öncelikli Teknoloji Alanlarında Ticarileştirme Programı, Kamu Alımları Yoluyla Teknoloji Geliştirme ve Yerli Üretim Programı, Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı, Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı, Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı, Sağlık Endüstrilerinde Yapısal Dönüşüm Programı, Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı, Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı, Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı, Nitelikli İnsan Gücü İçin Çekim Merkezi Programı, Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı, Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı, Yerelde

Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Programı, Rekabetçiliği ve Sosyal Uyumu Geliştiren Kentsel Dönüşüm Programı, Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programıdır.

Planda tarım politikaları için, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amacı vardır. Tarım sektörünün yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 3,1 olması, toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 21,9'a gerilemesi ve GSYH içerisindeki payının ise yüzde 6,8 olması amaçlanmıştır(KB, 2013, 100).

Planda sanayinin GSYH içindeki payının artırılması gereğinin vurgulanması, sanayi üretimi için oldukça önemli olan enerjinin nasıl karşılanacağı sorununu da ortaya çıkarmıştır. Onuncu planda enerji sektörü içinde politikalar geliştirilmiş. Buna göre; Türkiye'nin fosil yakıtlar açısından zengin rezervlere sahip olmayan, enerji dış bağımlılığının devam ettiği ifade edilmekle beraber, bu bağımlılığı azaltmak için, yerli kaynakların enerji üretiminde imkan dahilinde en verimli bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buna ek olarak kullanılan enerjinin dağıtımdan kullanıma tüm süreçlerde israfının en aza indirilmesi politikalar arasındadır(KB, 2013, 103).

Türkiye şu an dünyanın 16. büyük ekonomisi ve 2023 stratejisine göre ilk on ülke arasına girme hedefi var. Ancak Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi sıralamasındaki yeri 90. sırada buda Türkiye'nin ekonomik göstergelerinde sosyal göstergelerinden daha fazla iyileşme olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin 2000 yılından beri İGE'si ancak 0,08 puan artmıştır(<http://akademikperspektif.com/2015>).

Bu açıdan planda sosyal konulara da yer verilmiş. Eğitimle alakalı olarak; düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, demokratik değerleri ve millî kültürü özümsemiş, paylaşım ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, bilim ve teknoloji kullanımına ve üretimine yatkın, bilgi toplumunun gerektirdiği temel bilgi ve becerilerle donanmış, üretken ve mutlu bireylerin yetişmesi eğitim sisteminin temel amacı olarak belirlenmiştir. Eğitimde politika olarak ise, bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde işgücü

piyasasıyla uyumunu güçlendiren, fırsat eşitliğine dayalı, kalite odaklı dönüşüm sürdürülmesi hedeflenmiştir(KB, 2013, 31).

Bu bağlamda Onuncu Kalkınma Planı da, hazırlık aşamasındaki öncülleri itibariyle dahi, Türkiye’de kalkınma politikası ve planlamasında son 20 yıldır yaşanan neoliberal dönüşümün izlerini taşımakta ve bu dönüşümün daha da derinleşeceğine dair işaretleri içinde barındırmaktadır. Türkiye’de bu konuda yaşanan *yegane yeni şey*, DPT’nin yerine, *ismi yeni içi eski*²⁴ bir bakanlığın kurulmuş olmasıdır(Soyak, 2013, 91).

²⁴ Vurgular yazara aittir.

5. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN EKONOMİK VE SİYASAL ÖNEMİ VE SORUNLARI

5.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik ve Siyasal Önemi

5.1.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik Alanda Önemi

Oktay Yenal (2010), DPT kurulduğu dönem ifade ettiği önem ve konumu şu şekilde ifade etmiştir;

1960'lı yılların modern dünyasında Türkiye'ninki gibi bir ekonominin elbette ki, iktisadi gelişmeleri inceleyecek, devlete yatırım planlaması, maliye, dış ticaret ve finansman konularında danışmanlık görevi yapacak merkezi bir örgüte gereksinimi vardır. DPT bir ölçüde bu görevi yerine getirdi denilebilir. Bu yıllardaki planlama deneyiminin belki de en uzun süreli katkısı, iktisadi yönetimin alt yapısını kurmak oldu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk atılımla yeni bir yapı ve anlayışa kavuşturulan devlet idaresi, 1950'li yılların sonuna doğru büyük bir erozyona uğramıştı. DPT böyle bir ortamda kamu kesimi hesaplarının ve işlemlerinin bir arada tutulduğu incelendiği bir sekreteryaya haline geldi. Yetenekli bir kadro ile çeşitli kamu kuruluşlarının, merkezi ve katma bütçelerin, devlet işletmelerinin hesaplarına pekiştirilmiş bir çerçevede bakılması, bunların makro ilişkilerinin ve tutarlılık koşullarının anlaşılması, sistemli projeksiyonların yapılması Türkiye'de ilk kez mümkün oluyordu(s. 522).

Seriye Sezen (2008) ise DPT'nin 1960'dan 2000'li yıllara uzanan süreçte geçirdiği evrimi şu şekilde ifade etmiştir;

Türkiye'nin kalkınmasında anahtar rol oynayacak bir kurum olarak, büyük umut ve beklentilerle kurulan DPT, günümüzde personel sayısı, örgütlenme ve işleyiş biçimi, işlevleri, etkileme gücü ve siyasi iktidarla ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, 1960'ların başındaki DPT'den bir hayli uzaklaşmış durumdadır. Uzaklaşma işlevler ve etkileme gücü açısından daralma, aşınma, zayıflama ve nihayet sıradanlaşma; örgütsel hacim açısından ise genişleme, şişme, büyüme yönündedir(s.85-86).

Türkiye'de kalkınma planları ekonomik açıdan incelendiğinde başarı düzeyinin ilk üç kalkınma planında daha yüksek olduğu görülecektir. İlk planlarda hedefler yakalanamamış olmasına karşın başarı düzeyi oldukça yüksektir. Bu planların ortak özellikleri 1980 öncesi dönemde yani DPT'nin işlevini yitirmesinden önce hazırlanmış olması ve 80 sonrası dönemdeki gibi ihracat eksenli planlama yerine ithal ikameci politikaların uygulanmış olmasıdır. Bunun yanı sıra ilk planlarda sanayileşerek

büyüme olgusu öne çıkarılmış, ancak 1980 sonrası planlarda devletin ekonomiden elini çektiği ve etkisini yitirdiği bir yapı tercih edilmiştir. 1980 sonrası planlar incelendiğinde, bu planların ilk üç plandaki başarı düzeyini yakalayamadığı görülecektir.

DPT'nin 1960'lı yıllarda yola çıktığı planla kalkınma ideolojisi, kendi kendine yeten, kaynaklarının en etkin biçimde kullanan, sanayileşmesini gerçekleştirmiş, "montajcılık" değil bizzat sanayi üretiminin bütün safhalarını kendi gerçekleştirebilecek seviyede bir ülke hayal idi. Ancak bugün ülkenin durumuna bakıldığında bu hedefleri gerçekleştirmekten oldukça uzak olunduğu görülecektir.

Bu durumu Türkcan (2010) şöyle ifade etmiştir;

Bugün milyona yakın araba üretiyoruz, ama kendi markamız değil. Yüzlerce TV istasyonu var ama LCD ekranlar Kore'de Çin'den geliyor. O dönemde Kore'nin bizden daha kötü durumda olduğunu bilmeyen yoktur. Bunlar tüketim malları diye bir kenara atılabilir ancak, hızlı tren çağında, daha metrodaki vagonları da Hyundai şirketine veriyoruz ve İspanyollardan hızlı tren teknolojisi alıyoruz. Kırk yılda bunları çözebilirdik, hiç büyük düşünmedik ve sicimi atmaya korkan 'Harb-i Umumi nesli' babaannelerimiz gibi, hep kendi yağımızla kavrulmayı, 'bir hırka, bir lokma' felsefesine sarılmaya yeğledik(s. 273).

5.1.2. Devlet Planlama Teşkilatının Siyasal Alanda Önemi

İlk plancılardan Atilla Karaosmanoğlu, DPT'nin kurulduğu dönem ifade ettiği önemi şöyle dile getirmiştir;

DPT'nin kuruluşu bir kaç şeyi birden ifade ediyordu. Birincisi, dünyada o zaman meselelerin planlama ile çözülmesi gerektiği gibi bir anlayış belirmişti. Amerikalılar bu konuda baskı yapıyorlardı, Yine OECD kanalı ile yapılan baskılar vardı. İkincisi, Türkiye'de kamu yönetiminin bazı sorumluluklarının daha ciddi bir şekilde ortaya çıkmasını ifade ediyordu. O dönemde daha çok verilere dayanan, verilerin ayrıntılı bir şekilde analiz edilip münakaşa edildikten sonra kullanılmasına dayanan bir yaklaşım getirmiş oldu(Akçay, 2007, 200).

5.2. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik ve Siyasal Sorunları

5.2.1. Devlet Planlama Teşkilatının Ekonomik Alanda Sorunları

1960-1980 arası dönemde DPT'nin kamu kesimi tüm yatırımlarını, özel kesimin teşvik tedbirlerini, yabancı sermaye, fiyat makro değişkenleri kontrol etmesi, yani kaynakların dağıtılması noktasında var olan rolü, planlama kurumunun siyasallaşması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle kurum otonomisi büyük kayıplara uğramış, planlama ithal ikamesine dayalı birikim türünün bir parçası olmuş, modern bir tarım ve sanayi elde edilememiş, KİT'ler DPT'nin elinden çıkmıştır(Yıldırım, 1998, 274).

Türkiye'nin planlı kalkınma deneyiminin ilk yıllarında sermaye sınıfı planlama çalışmalarına, sosyal devlet ve kamu kesimine dayalı kalkınma ilkelerinden dolayı mesafeli yaklaşmıştır. Ancak İkinci planla birlikte çıkarılan Özel Sektörü Teşvik Yasası gibi sermaye sınıfını destekleyen tedbirler dolayısıyla özellikle üçüncü plan döneminde sermaye sınıfı planlama uygulamalarına destek vermiştir. Ancak dördüncü plan döneminde yani 1970'lerin sonunda büyük sermaye grubunun dışa açılma talebi artmış ve planlama uygulamalarına karşı çıkmışlardır(Akçay, 2006, 251).

Planlamadan amaçlanan, ülke harcamalarının kalkınma hedefi doğrultusunda yönetilmesidir. Programların planlarla, bütçelerin ise programlarla uyumlu ve tutarlı bir şekilde hazırlanması, yasa hükmüdür. Ancak buna karşın plan-program-bütçe arasındaki ilişkinin net bir biçimde belirlenmemesi söz konusudur(Sezen, 1999, 304).

Planlama aracının ve planlama kurumunun başarısız olduğu noktaları Öztürk ve Aslanoğlu (1995) şöyle sıralamıştır;

- Yatırım mallarının toplam üretim içindeki payı istenen düzeye ulaşamamıştır.
- Sanayide tutarlı bir teknoloji politikası sağlanamamıştır.
- Araştırma-geliştirme faaliyetlerine yeteri derecede önem verilmemiştir.
- Kamu sektöründe iktisadi etkinlik sağlanamamıştır.
- Halkın yaşam standardı yükseltilememiş, bunun yanında gelir dağılımı daha da kötüleşme eğilimi göstermiştir.
- İşsizlik, enflasyon, dış ödemeler sorunu giderek artmıştır.
- Enerji sorunu tamamen çözümlenememiştir(s.214).

Bu başarısızlıklar belirtilmekle beraber, planlamanın bu başarısızlıkların esas kaynağı olmadığı, bu başarısızlıkların ekonomik politikalar ve planlamaya yeterince önem verilmemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

5.2.2. Devlet Planlama Teşkilatının Siyasal Alanda Sorunları

DPT'nin siyasal iktidarla ilişkilerinde hangi konumda olacağının belirlenmesi gerekmektedir. Siyasal iktidarla planlama kurumu arasında ortaya çıkan çatışmalar, planların başarısını ve kurumun etkinliği ve önemini olumsuz yönde etkilemiştir. DPT, hükümetlerin değişmesiyle personel ve politikalarını kolayca değiştiren bir "teknik büro" yerine tarafsız bir teknokratik kuruluş haline getirilmelidir(Sezer, 1981, 168).

Bu durumu DPT'nin 1978-1979 yıllarında İktisadi Planlama Dairesinde Başkanı görevini yürüten Oktar Türel (2007) şöyle belirtmiştir;

Şu gözlem doğrudur: Ekonomik politikaların nihai kararlarını pişirmesi ve oluşturması beklenen kişilerin bazı ortak paydalarda birleşmeleri bir gerçektir. Bu DPT'yi yıpratmış mıdır? Doğal olarak, yıpratmıştır. Ekonomi yönetiminin içinde kilit önemde olan bir kuruluş ve bu kilit kuruluşa yön verebilecek siyasal üst yapı eğer kendi içinde ahenkli davranmıyorsa, ister istemez bu durum kuruluşu yıpratacaktır ve yıpratmıştır da(akt. Akçay, 2007, 147).

Yapılacak planların niteliği de tartışma konusu olmuştur.

Anayasanın planlamayı ve DPT'yi düzenleyen maddesi ile ilgili Temsilciler Meclisi'nde sunulacak ilk taslakta, planların Meclis tarafından kabul edilen bir kanunla yasalaşması gerektiği belirtilmiş ancak, planın esaslarını belirlenmesinin siyasi yönü olduğu ve bu nedenle planın kanun olarak kabul edilmesi durumunda "rijit"²⁵ bir yapı oluşturacağı nedeniyle planların kabulünün kanunla değil, Meclis kararı ile olması gerektiği kabul edilmiş, DPT'ye ise ileride kaldırılabilir gerekçesi ile anayasallık statüsü verilmiştir(Öztürk, 1966, 3418'den akt. Akçay, 2007, 81).

Kalkınma planı Anayasanın kendisine hukuki düzen içerisinde vermek istediği konumda bulunmamakta, hukuki niteliği belirsiz ve tartışmalı bir görünümde durmaktadır. Ancak kalkınma planının hukuki belge olarak değerinin belirlenmesi

²⁵ Rijit, sert anlamına gelmektedir.

uygulama açısından oldukça önemlidir. Mevcut anayasal düzlem içerisinde kalınarak planların hukuki niteliği belirlenebilir(Sezer, 1981, 179).

Oktay Yenal (2010), DPT kurulduğu dönem önemini ifade ettikten sonra o dönem DPT'de yapılan yanlışları şu şekilde belirtmiştir;

Buna karşılık planlama epidosu, kaçırılan fırsatların, yanlış teşhislerin, ideolojik saplantıların ve girilen yanlış yolların da öyküsü de oldu. Maalesef örgüt, bir danışmanlık merkez olmaktan çok önceleri bazı düşüncelerin 'lobbyist'²⁶i niteliği aldı. Daha sonra da, ekonomide devlet teşvik siyasasının icracısı olarak rant dağıtan bir karar merkezi haline geldi. Yine ilk yıllarda ekonomideki özel kesim potansiyeli yeterince değerlendirilmedi ya da değerlendirilmek istenmedi. İktisat siyasaları konusu etraflı ve objektif olarak incelenip somut öneriler getirilemedi. Merkantilist dış ticaret siyasası ve uygulaması destek buldu. KİT'lerin niteliklerinden doğan aksaklıklar küçümsendi, devlet işletmeciliği desteklendi. DPT ile öbür iktisadi bakanlıklar arasındaki işbölümü sağlam esaslara bağlanmadı(s.522).

Planlama örgütüne kamu idaresinden gelen dirençte bir başka sorun alanını oluşturmaktadır. Örneğin DPT ile Maliye Bakanlığı yetkilerinin kesiştiği noktaların varlığı bu iki kurum arasında sorunların çıkmasına neden olmuştur. DPT kamu idarelerin yetki alanlarının kesişmesi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir(Tan, 1981, 154). Bu noktada yapılması gereken Kamu kuruluşlarının görev alanlarının ve yetki sınırlarının açık bir şekilde belirlenmesidir.

Planlama örgütü açısından bir başka sorun alanı da siyasal iktidarla ilişkilerde yaşanan sorunlar. Örgütün siyasal iktidarla sorunlar yaşamaya başladığı dönem teşvik uygulamaları ile görevlendirilmesi zamanıdır. Bu sorun alanı bazen plancıların görevden alınmasına bile neden olmuştur. Bu noktada Yalçın Küçük şöyle bir tespit yapmıştır;

DPT kurulduğu ortamında etkisiyle, kurulduğundan beri hükümetlerle ilişkilerini sağlıklı bir biçimde geliştiremedi. Bunun sorumluluğunun tümüyle hükümetlerde olduğu görüşüne katılmıyorum. Kurulduğundan başlayarak, planlamaya ve plancılara bir kurtarıcı rolü verilmek istendi. Hükümetler ve politikacılar, ilk önceleri kendilerinin dışında bir takım kurtarıcılar ile günün gün edilmesinden hoşnut oldular. Planlama örgütü ve plancılar ise, bu yapay kurtarıcılık yakıştırmalarını pek benimsemediler. Hükümetlerin ve siyasal otoritenin üzerinde bir sözleri

²⁶ Lobbyist, lobici anlamına gelmektedir.

olduğu hayaline kapıldılar. Bu yanlışlık bir türlü düzeltilemedi. Bu güne kadar geldi(Milliyet, 1997'den akt. Tan, 1981, 155-156).

Kurulduğu ilk yıllarda DPT sermaye birikim modelinin kurumsallaşmasında ve kaynak tahsis mekanizmalarının yönlendirilmesinde etkili bir rol üstlenmiştir. DPT 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra yerel sermayenin uluslararasılaşması sürecinde devletin kurumsallaşma şeklide değişince bürokrasideki ağırlığını giderek yitirmiştir. DPT'nin yerine Hazine ve Merkez Bankası gibi kurumlar ön plana çıkmıştır(Akçay, 2006, 256).

Bir başka sorun alanı da planların uygulaması noktasında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin planlı kalkınma serüveni incelendiğinde görülecektir ki, sekizinci kalkınma planına kadar olan dönemde, planların uygulama süresi olan beş yıl süre zarfında hükümetler sürekli değişmiştir. Hükümetlerin plan süresi boyunca bile ömrü olmamıştır. Erken seçimler, askeri yönetimler, koalisyon hükümetleri derken siyasal anlamdaki bu belirsizlik planların uygulamasını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Örneğin Birinci Kalkınma Planı Hedef ve Stratejileri Milli Birlik Hükümeti tarafından kabul edilmiş ancak, AP-CHP koalisyon hükümeti tarafından yeniden incelenip kabul edilmiş, ardından ikinci koalisyon hükümeti oluşturulurken üçüncü kez incelenmesi söz konusu olmuştur. Bu sorunu oluşturan bir nedende planların beş yıllık dönemler için hazırlanmasına karşılık, bu sürenin dört yıl olan yasama meclisleri dönemini aşmasıdır(Tan, 1981, 156).

Planlama ve planlama örgütünün 1960'lı yıllardaki yüksek popülaritesini kaybetmesinin bir diğer nedeni olarak da, planlama konusunda ekonomik gelişme veya kalkınmanın pek başarılammış olması nedeniyle ortaya çıkan toplumsal düş kırıklığı söylenebilir (Şaylan, 1981, 190).

6.DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI'NIN ÖRGÜT YAPISININ VE İŞLEVLERİNİN GÜNÜMÜZ KOŞULLARINA UYGUN DURUMA GETİRİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

6.1.Devlet Planlama Teşkilatının Olması gereken Örgüt Yapısı

DPT, 1980 sonrası süreçte, plan ve program hazırlamak, hükümete danışmanlık yapmak, konjonktürel gelişmeleri izlemek, değerlendirmek, strateji geliştirmek, öneri getirmek gibi esas işlevlerini kaybetmiş ve DPT'nin uzmanlığı geri plana itilmiştir. DPT'nin en belirgin özelliği uzmanlık kuruluşu olmasıdır. Ancak 1980 sonrası süreçte araştırmaya dayalı ve uzmanlık gerektiren bu etkinlikler geri plana itilmiştir(Sezen, 1999, 296).

Ergün Türkcan (2010) planlama örgütünde çalışan plancılarda olması gereken özellikleri şöyle belirtmiştir;

Başka bir deyişle, plancının yazılmayan başlıca niteliği yani 'hayalcilik' bizde yoktu. Tam olacak gibiyken, planlama Türkiye'nin gündeminde uzaklaştırıldı. En ilerisini, en gelişmişini aşmayı düşünmeden plan yapmak, sadece Avrupa kıyısında bir 'yer almak' la yetinmek, bizi marjinal bir ülke haline getirdi. Sovyetler Birliği'nde böyle düşünüp, tüketim mallarını, TV'yi, karayollarını ve otomobil üretimini marjinal saydı. Ama onlar, sonuçta uzaya gittiler, uçak yaptılar, nükleer enerjiyi geliştirdiler; sonunda belki, TV, coca-cola ve naylon çoraba yenik düşüp yıkıldılar(s. 273).

Türkiye'nin planlı kalkınma serüveninde plancı ile siyasetçinin hangi konumda bulunması gerektiği, aralarındaki sorumluluk alanının belirlenmesi, plancının siyasetçi karşısında konumunun ne olduğunun belirlenmesi de önem arz etmektedir. Bilsey Kuruç (2010), bu konuda şu tespitlerde bulunmuştur;

Siyasetçi ile plancının birlikte çalışması siyasetçinin kendi bürokrasisi(yani bakanları ve müsteşarları) ile çalışmasından farklı bir şeydir. Bu, öncelikle ikisinin ortak ürünü olan plan üzerinde yapılan çalışmadır. Eğer bu nokta önemli olmaktan çıkmışsa, o zaman plancı da siyasetin bürokrasisi içinde herhangi biri olur. Daha doğrusu, herhangi bir bürokrattan daha da öte sadece siyasetçiye ait kararlara güzel şekil vermekle, gerekçe kazandırmakla, bunların uygulanmasına (temelde sorgulamaksızın) ön ayak olmakla yükümlü bir bürokrat(ya da teknokrat) olur(s. 366-367).

Planlama örgütünün işlevinin açık bir şekilde belirtilmemesi bir başka sorun alanını oluşturur. DPT'nin il kurulduğu yıllarda görevi, devletin üst düzey danışma ve kurmay birimi şeklinde belirtilmiştir. Ancak zaman zaman bu görevden uzaklaşmasına neden olacak görev ve yetkiler örgüte yüklenmiştir. Üstelik DPT'nin üst düzey danışma ve kurmay birimi olma görevinden de yeterince faydalanılamamıştır. DPT'nin işlevinin oldukça açık bir şekilde belirtilmesi gerekir. Bu uygulamada ortaya çıkan idari sorunların ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır(Tan, 1981, 154).

DPT'nin konumunun belirlenmesi noktasında en iyi çözüm yolu olarak planın hazırlanma, değiştirilme ve uygulanması ve denetlenmesinde yetkili ve sorumlu kılınmış, mesleki ve kurumsal güvenceler ile donatılmış özerk bir planlama örgütü olmasının en iyi çözüm olacağı vurgulanmış, ancak bunu gerçekleştirebilmenin anayasal düzen siyasi rejim açısından pek mümkün olmayacağı belirtilmiştir. DPT'nin bu noktada yürütme yetki ve görevinde ayrılması gerekliliği belirginleşmektedir. Bu noktada DPT'nin siyasi iktidarla ilişkilerinde işlevinin danışma olarak belirlenmesi ve üst düzey yol gösterici, birleştirici, eşgüdüm ve işbirliğini sağlayıcı bir kurum olduğunun net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir(Sezer, 1981, 169).

Bu noktada Bilsay Kuruç, Planlama kurumunun sosyal hedefleri de amaçlayan, hükümetle iyi geçinme politikası doğrultusunda kendi çizgisinden çıkan bir kurum yerine ülkeye yön veren, yarı bağımsız bir kurum olması gerektiğini belirtmiştir(Akçay, 2007, 22).

DPT'nin kuruluşundan 2000'li yıllara kadar geçirdiği sürede personel sayısındaki değişiklikte, planlama örgütü ile alakalı farklı bir sorun alanını oluşturmuştur. Buna göre ilk kurulduğu yılda DPT'de uzman ve uzman yardımcısı kadrolarında 47 kişi çalışmakta iken, 1980'li yıllara gelindiğinde bu sayı yüzde 330'luk bir artışla 202 olmuştur. 1991 yılında 1000'lere varan bu sayı, 200'li yıllarda 700'lü sayılara düşmüştür.²⁷ Bunda planlama örgütünün kuruluş yıllarındaki prestij, planlılara özel statüler tanınmasının, diğer devlet görevlilerine oranla oldukça yüksek maaş almalarının, toplumsal kaynakların dağıtımında etkin kontrol olanaklarının olması, gibi nedenlerin etkisi olmuştur. Personel sayısındaki bu hızlı büyüme,

²⁷ Burada geçen sayılar Akçay(2007, 194)'ten alınmıştır.

personelde uzmanlaşmanın azalmasına, plancılığın etkin ve saygın bir şekilde gelişmesinin duraklamasına neden olmuş, tüm bunlar sonucu kurum etkinlik ve saygınlığını giderek yitirmiştir(Şaylan, 1981, 189-190).

Planlama kurumundaki uzmanlık kadroları yönetim kademeleri arasında kaybolmuş durumdadır. Kurumun ve planların başarısında bütüncül bir yaklaşım ve bu bütüncül yaklaşıma ulaştıracak etkili koordinasyon ve işbirliği önemli bir gerekliliktir. DPT'deki bakanlık örgütlenmesine benzeyen bu dikey örgütlenmeden vazgeçilerek, uzmanlık kadrolarına yaslanan, daha yalın, yatay ama dinamik bir örgütlenmeye gidilmesi gerekir(Sezen, 1999, 296-297).

6.2.Devlet Planlama Teşkilatının Olması Gereken İşlevleri

Plan, hayal kırıklığının çocuğudur. Planlama aynı zamanda, bir umut'un ürünüdür. Toplumun, toplum üzerinde iradesini uygulayabileceği umudu olmadan planlama olmaz. Bir zaman kesitinde, toplumsal marangozluk demek olan plan anlayışının uygulamaya konabilmesi için, toplumun kendi örgütlülüğü içinde toplumu değiştirebileceğine inanması gerek(Küçük, 1981, 91).

Yalçın Küçük 'ün ifade ettiği bu husus aslında planların uygulamada başarısının artırılması açısından toplumsal anlamda yüklenilmesi gereken sorumluluğu belirtmiş ve bunun bilinçli bir şekilde gerçekleştirilebilecek bir durum olduğunu vurgulamıştır.

Planların DPT tarafından hazırlanmasının ardından uygulayıcı diğer kamu kuruluşları ile planlama örgütü arasındaki işbirliği de önem arz etmektedir. Uygulama sürecinde rol, uygulayıcı kuruluşlara geçmektedir. Bu noktada ileri teknoloji sayesinde bilgi aktarımındaki kolaylıklardan faydalanarak hızlı bilgi alışverişinin sağlanması gereklidir(Sezen, 1999, 298).

Planların uygulama aşamasında etkin bir denetim sisteminin meydana getirilmesi veya planda geçen hususlara ters düşen tavır ve durumlara ortaya çıktığında yapılacak olan işlemlerin net bir şekilde belirtilmesi planın uygulanabilirliğini daha da artıracaktır(Sezer, 1981, 180).

Öztürk ve Aslanoğlu(1995, 214)'de önceki bölümde sayılan planlama ve planlama kurumuna yönelik sorunlar karşısında şu çözüm önerilerini getirmişlerdir;

- Özel kesimin dinamik katkısından yararlanılmalı, bunu sağlama adına da planın hazırlık aşamasında özel kesim ve diğer temsilcilerden görüş alınmalıdır.
- KİT'ler özerkleştirilerek, üretimde yöneticilere kararlarında esneklik kazandırılmalıdır.
- Plan bütünlüğü için bölgesel ve kentsel planlamaya ve fiziki planlamaya önem verilmelidir.
- İşletmelerin planlamaya karşı duyarlı olmaları ve onların makro planlardan yararlanması ve makro plana olan katkılarının artırılması sağlanmalıdır.
- Ülkenin temel teknoloji ve araştırma- geliştirme politikaları belirlenmelidir.
- DPT'de etkinlik sağlanmalıdır.

Yalçın Küçük, planlama ve planlara ilgili olarak şu önemli tespitte bulunmuştur. Buna göre; birden fazla planın plansızlık anlamına geleceği, kapitalist dünyada planlamanın her zaman hayal kırıklığının çocuğu olacağını ve plancıların her zaman hüsrana mahkum olduklarını, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de gerçekleşen planlama deneyiminin aslında kapitalist dünyanın planlama deneyimi olduğunu çünkü başat Tinbergen ve Chenery olmak üzere kapitalist dünyanın plancı ve programcısının Türkiye'de planlama deneyimleri uyguladıklarını, planlamanın bilinçli bir değiştirme eylemi olduğunu, bütün plancıların bir ölçüde ütopyacı olduğunu bu nedenle hayal kırıklığına mahkum olduklarını ve planlamanın doğası gereği ve her zaman sol olduğunu belirtmiştir(Küçük, 1981).

Planlama da öne çıkarılması gereken bir diğer husus kişisel çıkar ile toplumun çıkarı veya sosyal çıkar gibi hususlara dikkat edilmesi gerekliliğidir. Planlarda bütüncül bir kalkınma anlayışının benimsenmesi gerekliliği önem arz etmektedir. Kalkınmanın tüm kesimleri eşit şekilde yayılması planlama olgusunun temelini oluşturmaktadır.

Ekiz ve Somel (1995), DPT'nin planlama çalışmalarında yüklenmesi gereken işlevleri şöyle sıralanmıştır;

- DPT'nin ülkenin kaynak envanterini çıkarmasının gerekliliği,

- Üniversitelerden akademisyenlerin planın hazırlanması ve geliştirilmesine katkı koyabilecekleri bir Danışma Meclisi'nin kurulması,
- Kalkınmaya en fazla muhtaç sektör ve bölgelerden başlayarak belirlenecek bir öncelikler listesi doğrultusunda bir Perspektif Plan hazırlanması,
- Kamu kuruluşları ile DPT arasında, tespit edilen kamusal ihtiyaç dinamiklerine göre bir "iterasyon" mekanizması kurulması,
- Özel İhtisas Komisyonları'nın ücretli çalışanların toplumsal örgütlenmelerinin katılımıyla planlama sürecini halkın yönlendirmesine açmasıdır(s. 33).

Fakat yazarlar burada sıralanan önerilerin uygulanabilmesini planlamanın üç temel özelliğinin gerçekleşmesi sonucu olabileceğini belirtmiş ve bu konuların kamu yönetimi alanını değil siyaset alanını ilgilendirdiği belirtmişlerdir. Bunlar;

- Planlamayı iktisadi, siyasi ve sosyal sacayakları bütünlüğünde ele almak,
- Ülkedeki üretim araçlarını kamu mülkiyeti altına alarak kamuculuğu tesis etmek,
- Kolektif bir irade geliştirebilmek için örgütlü bir toplum var etmektir.

Umut Oran, son kalkınma planı olan onuncu planı eleştirdiği yazısında, planlamanın Türkiye kalkınması için büyük önem taşıdığını belirtmiş ve planların taşınması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- Türkiye'nin gelişmiş ülkeleri yakalayabilmesi için yıllık ortalama yüzde 7 dolayında bir büyüme hedefi koyup, bunun için gerekli planlamayı yapması ve bunun program ve araçlarının doğru seçilmesi,
- Kalkınma planlarının "akıllı hedefler" içermesi gerekliliği,
- Planda yatırım, üretim, ihracat, istihdam gibi temel konularda spesifik, ölçülebilir, gerçekçi, zamanlaması belli ve ulaşılabilir hedeflerin yer alması,
- Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli araç ve yöntemler, işleyiş, bakanlıklar ve kurumlar arası eşgüdüm ve işbirliğinin şeklinin, net olarak tanımlanmasının gerekliliği ve her Bakanlığın kendi planını açıklamasının genel planla uyumsuzluk oluşturduğu,
- Planlamada envanter çıkarmanın olmazsa olmaz unsurlardan oluşu,
- Türkiye'nin sanayi, tarım ve hayvancılık alanında yeni bir kalkınma modeline ihtiyacının olduğu,
- Ülke kalkınması için hayati önemdeki mesleki eğitim konusuna planlarda ağırlık verilmesinin gerekliliği,
- "Sektörel kümelenme" ve "bölgesel kalkınma" modellerinin işlevsel hale getirilmesi gerekliliği,
- Planlarda, insani kalkınma hedefleri yer almasının gerekliliği,

- Planların, gelir dağılımının adil hale getirilmesi ve bölgeler arası ekonomik sosyal kalkınmışlık ve kültürel farklılıkların azaltılmasına yönelik etkin unsurlar içermeleri gerekliliği,
- Planlarda, Ar-Ge, girişimcilik ve yenilikçilik için yeni politikalar olması gerekliliği şeklindedir(<http://www.umutoran.com/2015>).

DPT'nin kuruluşundan amaçlanan işlevi olan planlı kalkınmadan saparak rant dağıtan bir kurum haline gelmesi eleştirisine karşın, Bilsay Kuruç şöyle bir öneri getirmiştir;

Planlamanın baştan tanımlandığı şekilde, yani yatırım ve tasarruf kararlarının orada şekillendirdiği bir yer olarak düşünerek, bir iş yapmasını istiyorsak, teşvik ve yabancı sermaye meselesini bunun dışında tutmak lazım. Çünkü kalkınma planlaması özel sektöre dönük bir iş değildir, yani özel sektörü mecbur edemez. Özel sektörü teşvik edici yan tedbirler olabilir ama işin esasında özel sektörün yatırımlarını planlamak, tasarrufların ne olacağına karar vermek diye bir şey mümkün değildir. Eğer teşvikleri oraya alırsak, kısa bir süre sonra işin ağırlık merkezi teşvikler haline gelir. Ve arka planda bir pazarlık merkezi haline gelir. Yani planlama teşvik ve kaynak pazarlığı yapan bir yer haline gelir. Bu da planlamanın özünü ortadan kaldırır(Akçay, 2007, 206).

DPT'nin Başbakanlığı bağlı bakanlıklar üstü konumu sürdürülmeli ancak bürokratik bir kuruluş olmaktan çıkarılarak, araştıran, izleyen, değerlendiren, koordine eden, politika üreten ve piyasaları yönlendiren-uyaran gibi görevleri yüklenmesinin yanında örgütsel hacminin daraldığı ama işlevlerinin etkin hale getirildiği bir yapıya kavuşturulma ihtiyacı vardır(Sezen, 1999, 309).

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

7. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

7.1. Bulgular Ve Öneriler

Bulgu-1: Özellikle 1980 sonrası süreçte planlama örgütünün işlevi ve konumu birçok KHK ile değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler planlama örgütünün işlevinin net bir şekilde ortaya koyamamıştır.

Öneri-1: Planlama örgütünü işlevinin ve diğer kurumlar karşısında konumunun net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş yıllarında yola çıkılan, başbakanlığa bağlı bakanlıklar üstü konumunun sürdürülmesi ancak bürokratik bir kuruluş olmaktan çıkarılarak gelişmeleri takip eden, değerlendiren ve politika üreten, piyasaları yönlendiren yapısına kavuşturulması ile mümkündür.

Bulgu-2: DPT'nin KHK ile değiştirilen yapısı sonrası yüklendiği konumda kayma yaşanmış ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı gibi kurumlar planlama örgütünün yerini almıştır. Bunun sonucunda kurumun plan yapma görevi, proje değerlendirmeye, hükümetlere danışmanlık yapma işlevi de denileni yapma şekline dönüşmüştür.

Öneri-2: Türkiye'de 1960'lı yıllarda ithal ikameci kalkınma anlayışı kullanılmış, 1980 sonrası süreçte ise ihracata dayalı/dışa dönük büyüme modelleri ön plana çıkmıştır. DPT'nin ihracata dayalı büyüme modellerine uygun hale getirilmesi gereklidir. Çünkü 1980 sonrası süreçte ön plana çıkarılan bu kurumlar DPT'nin işlevini yüklenemezler.

Bulgu-3: DPT'nin kaynak tahsis mekanizmasında üstelendiği konum bir süre sonra kurumun rant dağıtan bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur.

Öneri-3: Planlama ve kaynak tahsis mekanizması özünde siyasal bir nitelik taşımaktadır. Bu durumu oluşturan etken siyasal iktidarların kurum üzerinde kontrol yeteneği göstermeleridir. Bu nedenle DPT'nin faaliyeti içeriğinde siyasal bir nitelik taşımaktadır.

Bulgu-4: 1980 sonrasında DPT etkisizleştirilmiş ancak DB ve BM gibi kurumlar DPT'nin varlığını sürdürmesinden yana bir tavır almışlardır. Bu tavır altında ise DPT gibi ekonomiye bütüncül bakabilen, ekonomide her konu hakkında veri alınabilen bir kurumun varlığının, MB ve DB gibi kurumlar için işlevsel oluşudur.

Öneri-4: DPT 1980 öncesi süreçte ekonomideki etkinliği tekrar sağlanmalıdır. DPT yalnızca veri sunan bir kurum konumundan çıkarılmalıdır.

Bulgu-5: YPK özellikle 1980 sonrası başlayan değişikliklerle birlikte bir özelleştirme kurumuna dönüşmüştür.

Öneri-5: Yüksek Planlama Kurulu üst düzeyde, hedef belirleyen ve danışmanlık yapan bir kurul haline getirilmelidir.

Bulgu-6: Türkiye'deki planlama uygulamalarında, ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlık planların başarısına olumsuz etki etmiştir. Planların uygulanması süresince, ülkede yapılan planların birçoğunda siyasi iktidarların ömrü planların ömründen az olmuş, yeni gelen iktidar eski iktidarın yaptığı planı uygulamak istememiş veya kendi hedefleri doğrultusunda değiştirmek istemiştir. Bu durum her yeni iktidarın kendi amaçları doğrultusunda planlara müdahale etmesi şeklinde kendini göstermiştir.

Öneri-6: Planlar siyasi iktidarların ömürleri değil, belirlenen planda belirtilen süreye göre uygulanmalıdır.

Bulgu-7: 1980 sonrası planlama teşkilatı etkisiz bir kurum haline getirilirken, personel politikası bunun tersine olarak artma eğiliminde olmuştur. Kuruluş yıllarında gözetilen nitelikli, az sayıda ancak etkin olan personel politikasını yerine, her dönemin siyasi iktidarı kendi görüşündeki kişileri yerleştirmeye çalışmıştır.

Öneri-7: Planlama örgütünün siyasi iktidarların çekişmelerinden uzak bir kurum olarak ele alınması ve 1980 sonrası süreçte işlevi ile orantısız bir şekilde sürdürülen personel politikasını aksine örgütün kuruluş yıllarında uygulanan nitelikli ve yeter sayıda eleman politikası izlenmelidir.

Bulgu-8: Planların uygulama araçları olan, programlar ve bütçelerin planlarla uyumlu bir şekilde olması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de plan-program ve bütçe arasındaki bağlantı tam olarak ortaya konamamıştır.

Öneri-8: Bütçe ve programlar hazırlanırken planla uyumlu bir şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Bulgu-9: Planlama örgütünün yurtdışı örgütlenmesi eksikliği söz konusudur.

Öneri-9: Küreselleşen dünyada ekonomik olayları yakından takip edebilmek adına planlama örgütünün yurtdışı yapılaması önemlilik arz etmektedir.

Bulgu-10: Dünyadaki değişmeler sonrası planlama artık 1960 ve 1970'lerin planlama kavramı değildir.

Öneri-10: Değişen şartlarda yeni bir planlama kavramının gerekliliği söz konusudur. Planlama kavramı yeniden tanımlanmalıdır.

Bulgu-11: 1980 sonrası süreçte (4. Kalkınma planından sonra) planlama anayasadan kaynaklanan bir zorunluluktan dolayı devam ettirilmiş, planlama işlevi fiilen sona ermesine de devre dışı bırakılmıştır.

Öneri-11: Planlama işlevine yeniden anlam kazandırılmalı, ülkenin ihtiyaçlarına dayanarak belirlenen ve eğitimden sağlığa birçok alanda politikaları içinde barındıran bir strateji belirlenmeli, planlama uygulaması bu amaçları gerçekleştirmede etkin bir araç olarak kullanılmalıdır.

Bulgu-12: DPT tarafından hazırlanan planların diğer kurumlar açısından yaptırım gücü net değildir. Planda belirtilen hedeflerden farklı bir tavır gösteren kurumların hangi yaptırımlar ile karşılaşacağı belirsizdir.

Öneri-12: Planların kamu kesimi için emrediciliğinin hukuksal zemini oluşturulmalı, kamu kurumları plan hedeflerine uygun davranmıyorsa bu noktada uygulanacak yaptırımın ne olduğunun belirlenmelidir.

Bulgu-13: Planlama örgütü ile diğer kuruluşlar (Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine vb.) arasında dönem dönem sorunlar yaşanmıştır.

Öneri-13: Bürokraside her kurum ve her bürokrat yasa ile verilmiş haklarını kullanmak durumundadır. Bu noktada diğer kamu kurumları ile yaşanması muhtemel olan çatışmaları engellemek adına, siyasi iktidarın öncülüğü ve dikkati ile bürokratların yönetim anlayışları ve kişisel yaklaşımları sonucu sorunların çözülmesidir.

Bulgu-14: Türkiye’de planlama uygulamasında perspektif plan uygulaması başarılı değildir.

Öneri-14: Bu noktada iyi bir izleme politikası belirlenmelidir. Perspektif plana ulaştıracak planlar gerçekçi hedefler içermeli, ulaşılabilir olmalıdır. Perspektif plandaki hedefler somut olmalı ve beş yıllık planlar ile perspektif planın uyumlu olması sağlanmalıdır.

Bulgu-15: İçe dönük büyüme modelleri kalkınma için artık yeterli değildir ve etkisizdir.

Öneri 15: İhracata, dışa dönük politikalar benimsenmeli küreselleşen dünyada pazar bulabilen ve yerli sermaye için dış pazar oluşturabilen politikalar benimsenmeli.

Bulgu-16: 1980’de başlayan ve 1990’ların ilk yarısına kadar geçen süreçte DPT siyasal iktidarların emirleri doğrultusunda hareket eden bir konumda olmuştur. Yani bir süre sonra siyasallaşmıştır.

Öneri-16: Politikacı ile plancıların arasındaki sınırların belirlenmesi gereklidir. Siyasal iktidarların kurum üzerindeki kontrol ihtimalinin kaldırılması gerekmektedir.

7.2. Genel Sonuç

Türkiye ulusal kurtuluş savaşı ile birlikte siyasal anlamda kazandığı bağımsızlık mücadelesini ekonomik anlamda da taçlandırmak istemiştir. Savaşın ekonomik yaralarını sarmak, ülke kalkınmasında da başarı sağlamak amacı ile ekonomik kalkınma ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye SSCB'den sonra planlamayı ulusal kalkınmada kullanan ikinci ülke olmuştur. İlk planlama uygulamaları 1. ve 2. Beş Yıllık Sanayi Planları ile verilmiş. Bu planlar sonucu ülke kalkınmasında önemli yere sahip olacak kurumlar ülkeye kazandırılmıştır. İlk iki plan sonrası oluşturulan üçüncü sanayi planı diğerlerinden farklı olarak dış yardım alma amacıyla hazırlanmış, bu yönüyle diğerlerinden farklılık ortaya koymuştur. 1950'li yıllardan 1960 yılına kadar ülkede planlama faaliyetleri yapılmamıştır. 1960 darbesinin ardından planlama uygulamaları yeniden kapsamlı bir şekilde gündeme gelmiştir. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ile beraber planlama kurumsal bir nitelik kazanmış, bunun yanı sıra planlamanın anayasada bir zorunluluk olarak konulması, planlamayı anayasal bir unsur haline getirmiştir.

DPT ilk plancıların heyecanı ile büyük hayallerle kurulmuş ve planlamadan çok şey beklenmiştir. İthal ikamesine dayalı kalkınma modelinin kullanıldığı dönemde planlama, kendisinden beklentinin oldukça fazla olduğu ve kendisine bir kurtarıcı gözü ile bakılan araç konumundadır. DPT'nin kuruluş yıllarında personel politikasında oldukça titiz davranılmış, nitelikli ve az sayıda elemanla oldukça etkin bir kurum olmuştur. Kuruluş amaçlarında DPT, plancıların politikacılardan bağımsız olduğu ve kaynak tahsis mekanizmasının politikacılardan bağımsız olduğu bir yapı amacı ile yola koyulmuştur. Ancak bu gerçekleştirilememiş ve kurum siyasetten bağımsız olamamıştır.

1980'e kadar geçen 20 yıllık sürede planlama örgütü oldukça etkin bir yapı sergilemiştir. Fakat bu durum 24 Ocak 1980 Kararlarının ilan edilmesi ile farklı bir döneme evrilmiştir. Dünyada kendini gösteren küreselleşme politikaları ve ihracata dayalı büyüme modellerinin, Türkiye'deki yansıması bu kararlar ile olmuştur. Bu kararlar özünde devletin küçültülmesi ve piyasanın öne çıkarıldığı bir yapıyı barındırmaktadır. Bu kararlar ile başlayan süreçte DPT, KHK'ler ile bir dizi yapısal değişikliğe uğramıştır. 24 Ocak Kararları ile başlayan süreçte, DPT 1980 yılından

1991 yılına kadar ekonomik politikaların yönetildiği yürütücü bir örgüt durumuna getirilmiştir. Bu değişiklikler örgüt yapısında kendini göstermiştir. Kurumda 24 Ocak Kararları öncesi personeldeki siyasallaşma en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu dönemde eski plancıların birçoğu görevden alınmıştır. DPT’de büyük bir dikkatle gözetilen personel politikası kaldırılmış, kurum siyasi iktidarların kendilerine yakın kimseleri yerleştirdikleri ideolojik bir örgüt haline gelmiştir. 1991 yılında yapılan değişikliklerle ise ekonominin yönetilmesi ile ilgili görevlerine de son verilmiştir. 1993 yılında yapılan değişiklikle birlikte planlama örgütü uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olan, ekonomiyi izleyen ve anayasadan kaynaklanan zorunluluk sebebi ile planlama uygulamaları yapan bir kurum haline dönüşmüştür. 1980 sonrası KHK ile başlayan değişim sürecinden Yüksek Planlama Kurulu ’da nasibini almıştır. YPK hedef belirleyen bir kurul olması gerekirken, özelleştirmeler yapan bir kurum niteliğine büründürülmüştür. 1960 ile 1980 yılları arasında izlenen ithal ikameci politikalar DPT’ni ön plana çıkarırken, 1980 sonrasında izlenen ihracata dayalı/ dışa dönük ekonomi politikaları, DPT yerine Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları gibi kurumların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Tüm bu gelişmeler sonucu planlamanın temel unsurları da değişime uğramıştır. 1980 öncesi süreçte planlama yapıcısı DPT iken, 1980 sonrasında ise yapısal uyum ve istikrar programları sonrası Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu bu rolü üstlenmiştir. Kurumun işlevlerinde de aşınma yaşanmış ve kurumun plan yapma işlevi değişerek, iktidarın isteği doğrultusunda hareket etmeye dönüşmüştür. İşlevdeki bu kaymaya karşın kurumda personel sayısı giderek artan bir eğilim göstermiştir. Bu değişim planlamada da kendini göstermiş, 1980 sonrası planları yapısal uyum programlarını veri alırken yani ulusal olmaktan uzak bir çizgi sergilerken, 1980 öncesi planlar ise daha çok ulusal öğeleri barındıran ve tek başına gelişmelere etki etme amacı ile oluşturulmuşlardır. Planlardaki bu değişiklik ilk olarak dördüncü kalkınma planında sinyallerini göstermiş, beşinci ve altıncı planla ile birlikte ilk planlardan oldukça farklı bir çizgi sergilenmiştir.

KHK ile yapılan değişikliklerin sonuncusu ve en kapsamlısı ise 641 sayılı KHK ile olmuştur. Bu KHK ile DPT’ ı Kalkınma Bakanlığı bünyesinde eritilmiştir. Planlama örgütü yapılan bu değişiklik ile Bakanlık çatısına alınmıştır. Bunun ile birlikte planlama yapan kurum, artık kalkınmanın temel hedef olduğu bir kuruma

dönüşmüştür. 641 sayılı KHK’de planlama Kalkınma Bakanlığı’nın temel odağında bulunmamaktadır. 641 sayılı KHK’de planlama ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun yanında Kalkınma Bakanlığı’nda, DPT’de var olan ve plan hazırlama konusunda yetkili kılınan müsteşarlık yapısı da muhafaza edilmemiştir. Bu durum müsteşarlığın sağladığı, planların ve programların günlük siyasi kaygılardan ve çatışmalardan uzak bir ortamda bilimsel gerçeklerle ele alınması durumunun da ortadan kalkması sonucunu doğurmuş, Kalkınma Bakanlığı’nda plan ve yıllık programların hazırlanmasının bakanlığın görevi sayılması ile sonuçlanmıştır. Buradan kalkınma planlarının ve yıllık programların hazırlanmasının bir uzmanlık alanı olarak değerlendirilmediği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın tezi; DPT’nin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği süreçte örgüt yapısındaki ve işlevlerinde meydana gelen aşınmanın araştırılması olmuştur. DPT’de yapılan bir dizi değişiklik ile kurum kurulduğu yıllarda yola çıktığı amaçlardan oldukça farklı bir noktada bulunmaktadır. Kurumun yapısı, bir dizi KHK ile kademe kademe değişikliğe uğramış en son 2011 yılında çıkarılan KHK ile Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı’nın bünyesinde kaybolmuştur.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV, Natig (2007), **Rusya'da Sosyalizmin Kurulma Sorunsalı veya Sonun Başlangıcına Bakış**, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi (UHP), Cilt: 3, Sayı: 1, 53-70.

ABDULLAYEV, Natig ve ELMA, Fikret (2009), **Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi**, Journal Of Qafqaz University, 26, 71-87.

AKÇAY, Ümit (2006), **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi (Yapıcılar Türkü Söylüyor-III)**, Dipnot Yayınları, I. Baskı, Ankara, 229-255.

AKÇAY, Ümit (2007), **Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, I. Basım.

AKYILDIZ, Hüseyin ve EROĞLU, Ömer (2004), **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 2004, C.9, Sayı:1, 43-62.

ALTAY, N. Oğuzhan (2000), **Türkiye'de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme**, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:15, Sayı:2, ss: 49-68.

ARIN, Tülay (1992), Sunuş. (Çev. Osman Akınhay ve Sungur Savran), der. Osman Akınhay, **Piyasa Sosyalizmi Tartışması** (ss. 7-22) İçinde. İstanbul: Belge Yayınları.

ASLAN, Onur Ender (1998), **Devlet Planlama Örgütü'nün 1980 Sonrası Dönüşümü**, Amme İdaresi Dergisi, 31/1, s. 103-123.

AVCIOĞLU, Doğan (1984), **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

BAYRAM, M. Emin (1994), **Türkiye’de Planlama Teşkilatının Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri**, DPT, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

BORATAV, Korkut (1982), **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara.

BORATAV, Korkut (2008), **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2007)**, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇAĞLAR, Esen ve ACAR, Ozan (2013), **Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme: Plan, 2023 Hedeflerinin Yol Haritası Olabilir Ancak Sahiplenilmesi Şart**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [http://www.tepav.org.tr/upload/files/13763934217.Onuncu Kalkinma Planı Hakkında Bir Degerlendirme.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/13763934217.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakkinda_Bir_Degerlendirme.pdf) Adresinden 14.01.2014 Tarihinde alınmıştır.

ÇELEBİCAN, Gürhan (1973), **Sosyalist Planlama Kavramı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 31-1, 587-601.

ÇELEBİCAN, Gürhan (1974), **Sovyet Rusya’da İktisadi Planlamanın Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29-3, 247-287.

DİLBAZ, Nur (2006), **Türkiye’de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Araştırılması**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1968) , **Türkiye Milli Geliri**, Yayın 536, Ankara.

DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1973), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1978), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1985), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1987), 1987 Yılı Yatırım Programı.

DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (1995), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı.

DPT. Orta Vadeli Program 2006-2008.

DPT. Orta Vadeli Program 2007-2009.

DPT (2007). Orta Vadeli Program 2008-2010.

DPT (2008). Orta Vadeli Program 2009-2011.

DPT. Orta Vadeli Program 2010-2012.

DPT (2010). Orta Vadeli Program 2011-2013.

EKİZ, Cengiz ve SOMEL, Ali (2007) **Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi**, Mülkiye Dergisi, Güz, 31/256, s.97-136.

EKZEN, Nazif (2007), **Ülke Örnekleri İle Sanayileşme Modelleri**, TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu.

ERDER, Necat (2010). Planlı Kalkınma ve Türkiye. E. Türkcan (ed.), **Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980** (ss.301-302) İçinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

EROĞLU, Nadir (2003) **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu 29-31 Ekim 2003**, İstanbul.

EROĞLU, Nadir (2007), **Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)**, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:23, Sayı:2, s.63-74.

EŞİYOK, B., Ali (2008) **Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan: Bir Yol Ayrımı**, Mülkiye Dergisi, 2008 , Sayı:260.

GÜNÇE, Engin (1981), **Türkiye’de Planlamanın Dünü, Bugünü, Yarını**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, ss:117-132.

İZMİRLİOĞLU, Akın (2000), **Planlama Yaklaşımları ve Türkiye**, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul.

Kalkınma Bakanlığı(2011). Orta Vadeli Program 2012-2014

Kalkınma Bakanlığı(2012). Orta Vadeli Program 2013-2015.

Kalkınma Bakanlığı(2013). Orta Vadeli Program 2014-2016.

Kalkınma Bakanlığı(2014). Orta Vadeli Program 2015-2017.

Kalkınma Bakanlığı(2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018

KANSU, Günal (2004), **Planlı Yıllar (Anılarla DPT'nin Öyküsü)**, İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.

KEYDER, Çağlar (1995), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

KİPAL, Ulaş, ve UYANIK, Özgür (2001), **Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)**, Kaynak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

KÖSE, Salih (2002), **24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması**, Devlet Planlama Teşkilatı Planlama Dergisi (Özel Sayı), 119-128.

KONGAR, Emre (2002), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KURUÇ, Bilsay (1988), **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1-2. Cilt**, Birinci Basım, Ankara.

KURUÇ, Bilsay (2010), Planlı Kalkınma ve Türkiye. E. Türkcan (ed.), **Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980** (ss.357-411) İçinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KURUÇ, Bilsay (2011), **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KUTLU, Erol ve EŞKİNAT, Rana (2002), **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

KÜÇÜK, Yalçın (1978), **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

KÜÇÜK, Yalçın (1981), **Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, ss:79-113.

MIHÇI, Hakan (2001), **Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma Hamlesi ve Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimi (1963-1983)**, Mülkiye Dergisi, Kasım-Aralık 2001, 25/231, 149-196.

MIHÇIOĞLU, Cemal (1983), **Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri(Fadıl H. Sur Anısına Armağan)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 522, Ankara, s.229-258.

MIHÇIOĞLU, Cemal (1988) **“Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine”** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, NO:524, Ankara, s.92-94.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan (2008), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

ÖNEY, Erden (1980), **İktisadi Planlama**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

ÖNİŞ, Ziya (1989), **Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu, 1980-1988**, İTO Yayın No: 1989-33, İstanbul.

ÖVGÜN, Barış (2011), **Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 66, No. 3, s. 263-281

ÖZCAN, İpek (2014), **Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında Orta Asya Faktörü: Soğuk Savaş’ın Sonundan - Hu Jintao Döneminin Sonuna Kadar(1988-2012)**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZTÜRK, Ahmet ve ASLANOĞLU, Mehmet (1995), **Ekonomik Planlama**, Ekin Kitabevi, Bursa.

ÖZYURT, Hasan (1981), **Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)**, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.119-148.

SANDER, Oral (1967), **Çin Halk Cumhuriyetinde Büyük Proleter Kültürel İhtilal**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:4 Cilt: 21, 275-297.

SENCER, Muzaffer (1991), **Türkiye’de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci**, Amme İdare Dergisi, Cilt 24, Sayı:4, Aralık.

SEZEN, Seriyeye (1999), **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, TODAİE, Ankara.

SEZER, Deha (1981), **Türkiye'de Planlamann Hukuki Çerçevesine İlişkin Sorunlar ve Seçenekler Üzerine Bazı Gözlemler**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayı, ss:163-182.

SOYAK, Alkan (2003), **Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?** Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4/2, Temmuz 2003, s.167-182.

SOYAK, Alkan (2004), **İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi (Ulusaldan Uluslar üstüne)**, Der Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

SOYLU, P. Ünlü ve YAKTI, Özlem (2012), **Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı**, History Studies, International Journal Of History.

ŞAYLAN, Gencay (1981), **Planlama ve Bürokrasi**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, ss:79-113.

ŞİMŞEK, Orhan (2012), **Planlamayı Yeniden Düşünmek**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

TAN, Turgut (1981), **(20 Yıllık Planlama Deneyimi Işığında) Türkiye'de Planlamann İdari ve Hukuki Sonuçları**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, ss:147-160

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (2009a), **1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-2, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (2009b), **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-2, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (2009c), **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-3, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

TOKGÖZ, Erdinç (1997), **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–1997)**, İmaj Yayınevi, Ankara.

TURGUT, Serdar (1991), **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Matbaacılık, Ankara.

TÜİK (2013), İstatistiki Göstergeler 1923-2011.

TÜRKCAN, Ergun (Hazırlayan), (2010), **Atilla Sönmez'e Armağan-Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

TÜRKAY, Mehmet (2005), **1945'den 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında 'Kalkınmanın' Halleri**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, (C:16, S:55): 31-42.

UĞUR, Demet (2010), **Çin Halk Cumhuriyeti Kalkınma Deneyimi: Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Rolü**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

ÜZÜMCÜ, Adem, DİKKAYA, Mehmet ve ÖZYAKIŞIR, Deniz (2009) **Türkiye'de İktisadi Dönüşümler ve Politik Yansımaları (1923–2007)**, İçinde, **Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)** (Ed. A. Çaylak vd.), Savaş Yayınevi, 683-730, Ankara.

YENAL, Oktay (2010), Planlı Kalkınma ve Türkiye. E. Türkcan (ed.), **Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980** (ss.511-523) İçinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YILDIRIM, Nesrin (1998), **Türkiye'nin Gelişme Sürecinde Devlet Planlama Teşkilatı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://akademikperspektif.com/2014/10/11/onuncu-bes-yillik-kalkinma-plan-hedefi-kalkinmis-turkiye/> Erişim Tarihi:10.01.2015
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/385/4134.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2014
- <http://kisi.deu.edu.tr//selim.sanlisoy/turkiye%20ekk%20surec.doc> Erişim Tarihi:02.04.2015
- <http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkancumhuriyet.html>, Erişim Tarihi: 15.12.2014
- <http://onedio.com/haber/10-kalkinma-plan-tam-fiyasko-126133> Erişim Tarihi: 02.02.2015
- http://tr.wikipedia.org/wiki/%C7in_K%FCIt%FCr_Devrimi Erişim Tarihi: 14.11.2013
- <http://turkish.cri.cn/chinaabc/> Erişim Tarihi: 14.11.2013
- http://www.academia.edu/6670087/10_Kalkinma_Planı_Üzerine_Görüşler Erişim Tarihi:10.01.2015
- <http://www.aydinlikgazete.com/m/?id=12371&t=makale> Erişim Tarihi:31.01.2015
- http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Ekzen_Mayis2011.pdf Erişim Tarihi: 01.02.2015
- http://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/files/kalkinma_ajanslari_ve_sosyal_politikalar_raporu_basilan.pdf Erişim Tarihi:25.05.2014
- <http://www.bilgiufku.com/yillara-gore-benzinmazot-otogaz-altindolar-ve-asgari-ucet-miktarlari.html> Erişim Tarihi:30.01.2014
- <http://www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/yazilaruye/Ekzenmart2003.pdf>, Erişim Tarihi:28.11.2014
- <http://www.dap.gov.tr/index.php?lang=tr&page=109> Erişim Tarihi:15.01.2015
- <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plan.html> Erişim Tarihi:31.01.2015
- http://www.emo.org.tr/ekler/863d5ec458b0dc3_ek.pdf?tipi=46&turu=X&sube=0 Erişim Tarihi:31.1.2015
- http://www.fka.org.tr/ContentDownload/sss_genel.pdf Erişim Tarihi: 15.01.2015
- http://www.gap.gov.tr/site-icerik/gap_bki_tarihcesi.aspx Erişim Tarihi: 15.11.2014
- <http://www.haberinioku.com/10-kalkinma-planini-elistirdi/10566/> Erişim Tarihi: 10.01.2015

<http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi/ekonomik-goestergeler/83-ekonomik-goestergeler/108-temel-ekonomik-goestergeler-2005> Erişim Tarihi:10.02.2014

<http://www.izimder.org/makaleler/18-ekonomi/15-cumhuriyetten-guenuemueze-tuerkiye-ekonomisi-ve-tuerkiye-avrupa-birligi-iliskileri-1923-2011.html>, Erişim Tarihi: 15.09.2014

[http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/OrtaVadeliProgramlar/Attachments/8/Orta_Vadeli_Program\(2006-2008\).pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/OrtaVadeliProgramlar/Attachments/8/Orta_Vadeli_Program(2006-2008).pdf) Erişim Tarihi:01.05.2015

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/TanitimKitabi/Attachments/1/KB_tanitim_kitabi.pdf
Erişim Tarihi:22.02.2014

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attacments/182/oik439.pdf> Erişim Tarihi: 15.01.2015

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/60SonrasiDonem.aspx> Erişim Tarihi: 25.05.2015

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BolgeselGelismeYukseKuruveBolgeseGelismeKomtesi.aspx> Erişim Tarihi: 15.01.2015

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KanunHukmundeKararnameler.aspx> Erişim Tarihi: 10.02.2014

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/Para-Kredi-ve-Koordinasyon-Kurulu.aspx> Erişim Tarihi: 15.01.2015

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/YukseK-Planlama-Kurulu.aspx> Erişim Tarihi: 15.01.2015

<http://www.kop.gov.tr/tarihisurec.asp> Erişim Tarihi: 15.01.2015

http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/403675579f61145_ek.pdf, Erişim Tarihi: 28.08.2014

<http://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2005/07/20050705-16.htm> Erişim Tarihi: 17.04.2014

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120605-7.htm> Erişim Tarihi:20.10.2014

<http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kid/DOKAP%20BOLGE%20KALKINMA%20IDARESISI%20BASKANLIGI.pdf> Erişim Tarihi: 10.02.2014

http://www.sodev.org.tr/Yazarlar/Celal_Topkan/AKPnin_iktidar_bilancosu.htm Erişim Tarihi:04.01.2015

<http://www.tuik.gov.tr/2014tarihce> Erişim Tarihi:15.11.2014

http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf Erişim Tarihi: 02.02.2015

http://www.umutoran.com/wpcontent/uploads/2013/07/10KALKINMAPLANI_UMUTORA-N-2.pdf Erişim Tarihi:10.01.2015

<http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/cin-halk-cumhuriyeti.html> Erişim Tarihi:
12.04.2014

<http://yusufguleryuz.com/2012/01/16/sovyetler-birliginin-yikilma-sureci/> Erişim Tarihi:
14.11.2013